

KAMUSAL YAYINCILIK

Yüksek Lisans Tezi

Özgür İlke ŞANLIER

Eskişehir, 1999

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

KAMUSAL YAYINCILIK

Özgür İlke ŞANLIER

İletişim Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 1999

Danışman: Prof. Dr. A. Haluk YÜKSEL

Türkiye’de, ulusal medya organları giderek ya siyasi erkin temsilcisi ya da hem sermaye hem de içerik olarak küresel medyanın (Amerikan merkezli yaklaşık on dev sinaiticari-mali-askeri holdingin oligopolü) bir parçası haline gelme sürecine girmiştir. Küresel medya, hem iletişim ve habercilik sektörünün önem kazanması hem de piyasa ekonomisi değerlerinin yaygınlaştırılması için son derece önemli hatta stratejik bir alan haline gelmiştir.

Bu küresel sistem, ulusal ve yerel kimliklerle özgürlükleri bozguna uğratarak, demokrasi, yurttaş katılımı ve kamusal alan gibi konulara reklam ve “rating” ideolojisinin altında ezilmektedir. Devlet-toplum ilişkisini güçlendirmek açısından son derece önemli bir işlevi olan medyanın, özel sektörün mülkiyetine geçmesiyle (di Türkiye’de özel televizyonların dokuz yıldır yayın yapmalarına karşın henüz (!) ruhsatlarının bulunmaması anlaşılabilir) ulus-devletler doğrudan bağımsız kapitalist holdinglerle karşı karşıya kaldılar. Böylece diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de devlet (kamu gücü!) medya mülkiyeti ve hatta içeriğine müdahale etmeye başladı. Ancak devletin zayıf kalmasıyla, bütün kozlar da özel sektörün elindeki medyaya geçti.

Türkiye’de de yeni yeni başlayan sivil örgütler ve kurumlar (aslında sadece tek tek bireylerin cılız sesinin çıkması olarak) bu duruma tepki gösterdiler. Mülkiyeti sınırlı sermayedarın elinde, bu nedenle de yalnızca onların görüşlerini propagandacı yöntemlerle savunan ticari medyanın alanını daraltmak, yerel ve kimlik farklılıklarını, kamu yararını, yurttaş haklarını ve en önemlisi demokrasiyi ve özgürlükleri güçlendiren bir medyayı

yaratmak amacıyla, bağımsız yerel ya da tematik medya girişimlerini geliştirmek ve kamusal yayıncılığı desteklemek, hatta yeniden üretmek zorunluluk haline gelmiştir.

Bu doğrultuda, bazı demokratik çözüm önerileri geliştirilmelidir. Kamusal alan, etkin ve katılımcı yurttaş ile birlikte tanımlandığı sürece, kamusal yayıncılık olgusunu da yalnızca özel sektörün karşısında kamu kaynaklarıyla ‘devleti temsil eden’ anlayış olarak tanımlamaya çalışmak çok yanlış olacaktır. Kamusal yayıncılık devlet ile toplum arasında bir alanda varolmalıdır. Ancak böylece kamunun eşit katılımıyla oluşturma amacı başarılı olacaktır. Bu durumda, televizyon, basın ve diğer tüm iletişim araçlarını diğer hizmet ve mallardan ayrı tutmak gerekir. “Kamusal yayıncılık” ile kastedilen, bugüne kadar yapılan “devletin mülkiyetinde ve özel olmayan yayıncılık” tanımından farklılaşmaktadır.

MASTER OF ARTS THESIS ABSTRACT

PUBLIC BROADCASTING AND JOURNALISM

Özgür İlke ŞANLIER

Communication Sciences

Anadolu University, Graduate School, 1999

Advisor: Prof. Dr. A. Haluk YÜKSEL

In Turkey, national media has gradually become either a representation of political influence or part the global media both in terms of its capital and content. It has become the most significant and further a strategic area for the communication and news to acquire importance and for spreading the values of the market economy.

This global system, while destructing national, regional identities and freedoms; issues such as democracy, mass participation and public sphere are also suppressed by the ideology of advertising and ratings. Nation-states are directly forced to face with the capitalist holding companies via dominance of private sector on media which once had a very important function in strengthening the relation between the state and the society. Therefore, in Turkey, similar to other states, state (public power) has also started to intervene in media ownership and its content. Nevertheless, when the state lost its power, all the opportunities were transferred to media and by so, to the private cooperations.

However, newly emerging non-governmental organizations and institutions in Turkey have reacted to this situation. It has become an obligations to restrict the limits of this commercials of media (whose ownership is in the hands of investors and which represents these investors' nations in propagandist ways); to create a media that strengthen regional and identical differences, public interests, citizenship rights and most of all democracy and freedoms; to develop independent regional or thematic media to support or even to re-produce the public broadcasting and journalism.

Consequently, some democratic solutions should be introduced. Since public sphere is defined with the influential and participatory citizens, it would be a fallacy to define “public broadcasting and journalism” as just a representation of state and public resources against the private sector. Public broadcasting and journalism should exist in somewhere between the state and society. Only by this way, its creation by equal participation of public may become possible. Moreover, in such a situation TV, press and all the other means of communication should be separated from all other services and properties. Hence “public broadcasting and journalism” is not directly related to the widely accepted definition that is something “non-state ownership and non-market”.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Özgür İlke ŞANLIER'in "**Kamusal Yayıncılık**" başlıklı tezi **20 Ağustos 1999** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **İletişim Bilimleri (Basım ve Yayıncılık)** Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza _____

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.A.Haluk YÜKSEL
Üye : Prof.Dr.Levend KILIÇ
Üye : Doç.Dr.Filiz SEÇİM

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	v
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	vii
ÖZGEÇMİŞ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDYA VE İLETİŞİM ÇALIŞMALARINDA KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

1. İŞLEVSEL PARADİGMA.....	12
2. ÇELİŞKİCİ PARADİGMA.....	15
2.1. Yapısalcı Yaklaşım.....	15
2.2. Kültürcü Yaklaşım.....	16
2.3. Ekonomi Politik Yaklaşım.....	18
3. FRANKFURT OKULU.....	19
4. MARKSİST REVİZYONİST YAKLAŞIMLAR.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

KAMUSAL ALAN VE KAMUSAL YAYINCILIK

1. KAMU VE KAMUSAL ALAN KAVRAMLARI.....	22
2. KAMUSAL ALAN, SİVİL TOPLUM VE DEMOKRASİ.....	30
3. KÜLTÜR, KİTLE KÜLTÜRÜ VE KİTLE İLETİŞİMİ.....	44
4. KAMUSAL ALAN VE MEDYA.....	48
4.1. Kamusal Televizyon.....	63
4.2. Kamusal Gazetecilik (Basın).....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MEDYA

1. MEDYA SAHİPLİĞİ.....	72
2. TÜRKİYE'DE RADYO VE TELEVİZYON.....	96
3. MESLEKİ ÖRGÜTLENMELER.....	99
3.1. Resmi Örgütlenmeler.....	99
3.1.1. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü.....	99
3.1.2. Basın İlan Kurumu.....	100

3.2. Sivil Örgütlenmeler.....	100
4. ÇALIŞANLARIN YAYINLADIĞI GAZETELER.....	102
SONUÇ.....	104
EKLER.....	110
KAYNAKÇA.....	133

GİRİŞ

Çağın en büyük silahlarından biri olan "iletişim" insan hayatının her bölümünde tüm hızıyla konumunu güçlendirmektedir ve 'iletişim' olgusu ile kitle iletişimi kültürel ve toplumsal değişimlerin sonucu, ve bu değişimlerin nedenidir.

Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü'nde¹ toplum, "yaşamlarını sürdürmek, birçok temel çıkarlarını gerçekleştirmek için işbirliği yapan, aynı toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan ve ortak bir ekini(kültür) olan insan kümesi" olarak tanımlanmaktadır. Toplum kavramı sözkonusu edildiğinde aslında, yalnızca bir bireyler toplamından söz edilmemekte, bireylerarası ilişkilerden de bahsedilmektedir. İletişim ise insanlar arasında kurulur ve bu anlamda da bir toplumsal ilişki türüdür.

Bu tanımlardan hareket ederek, bir kurum olarak karşılaşılan iletişimin toplumsal ve kültürel değişime etkisini yadsımak mümkün değildir. Temelde, kültür yalnızca kendi içinde ve kendi dinamiğiyle değişmez. Dünyanın büyük kültür hareketleri, büyük toplumsal hareketlerin sonucunda gelişmiştir. Çünkü, ancak bu gibi toplumsal hareketler birleşerek sonuçta bir "kültür", bir yaşama üslubu ve değerler sistemi meydana getiren, gündelik kullanım nesnelere kadar uzanan ürünlere, insanlığın geneli için geçerli olan anlamlar verebilir. İletişimin ve iletişim araçlarının bu yapı içindeki yerinden kısaca bahsetmek yararlı olabilir.

Kitle iletişim araçlarının ilki basındır. Özellikle gazetelerin geçmişi, yazının ortaya çıktığı dönemlere kadar uzatılabilirse de modern anlamda basın, çağdaş(!) yaşamdaki yerini ancak basımevlerinin gelişmesinden sonra bulmuştur. Basımevi ise hem en geniş anlamıyla sivil topluma doğru açılan gelişmelerin, hem de yeni ekonomik ve teknolojik sıçramaların bir ürünüdür. Bu anlamda şu unutulmamalıdır ki teknoloji almak, üretmek, bir de onunla birlikte kültür almak, oluşturmak demektir.

¹ Ö. Ozankaya, **Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü** (Cem, 1995), s. 127.

Ortaçağ kapanıp Yeniçağ açılırken, özellikle Batı Avrupa toplumlarında çok boyutlu değişiklikler gerçekleşmekteydi. İktidarı elinde tutmakta olan soylular sınıfı ile Hıristiyan dünya görüşü çerçevesinde kurumsallaşan din arasındaki kutsal bağlantıya dayanan toplumsal ekonomik ilişkiler giderek çatlıyor, çoğu Avrupa kentlerinde köklü bir yurttaşlık devrimi ile sonuçlanacak olan yeni koşullar belirmeye başlıyordu. Batı kentlerinde burjuva sınıflarını, kendi iktidarlarını kurma savaşına yönelten bu yeni sürecin ardında, çağdaş para ekonomisi ile derinden ilintili bir dizi etken yatar.

Dünya görüşü, toplumsal düzen ve ekonomik yapıda yanyana oluşan bu büyük değişim süreci, öncelikle kentlerde yepyeni bir eğitim ve iletişim ortamını zorunlu kılmıştır. Para ekonomisi, kentler ve ülkeler arasında güçlü bilgi akımlarını gerektirmekteydi. Bilgi akımlarıysa, eğitim ve bilim alanlarında önemli atılımlarla sonuçlanacaktır. Özellikle eğitim, kentli sınıflar içinde geliştikçe yeni bilgileri ve görüşleri toplumun tüm yapısına doğru yaymak gereksinimi doğmuştur.

Sivil toplum olgusunun gelişimiyle basın arasında karşılıklı işlevsel ilişkiler de vardır. Sivil toplum, içinde gelişen değişik güçler ve sosyal kesimler için de sürekli bir çatışma, çözümleme ve yeniden çatışma dinamiğine dayanır. Her türlü bilgi akımı bu boyutlarıyla sivil toplumu vareden organizmayı besler ve daha ileriye götürür.

Tarihin çeşitli dönemlerinde medya², öylesine dengeler kurmuştur ki 'tarih'i değiştirmiştir. Önder Şenyapılı "Toplum ve İletişim"³ adlı kitabında Lord Francis-Williams'dan şunları aktarmaktadır.

'Sen fotoğrafları çek, ben ihtilali çıkartırım.'

Amerika'nın ünlü gazete kralı William Randolph Hearst foto muhabirini, İspanyollara karşı ayaklanan Kübalıların resmini çekmek üzere Küba'ya göndermiş, foto muhabirinin Küba'da böyle bir ihtilal olmadığını bildirmesi üzerine Hearst de kendisine yukarıdaki cevabı vermişti. Nitekim, Hearst, bu telgraftan sonra gazetelerinde yayınladığı uydurma havadislerle, yalanlarla, işkence ve zulüm haberleriyle 1898 Nisan ayında bu savaşı çıkartmayı başarmıştı. Amerika, İspanya'ya

² Medya kelimesi araştırmada kitle iletişim araçları ve/veya kitle iletişim örgütleri yerine kullanılmıştır.

³ Ö. Şenyapılı, *Toplum ve İletişim* [Turan, (t.y.)], s. 67-68.

savaş ilan edince gazetesini satışı bir milyona yükseldi. Arada sırada yaptığı ikinci baskıların satışı 1.5 milyonu buluyordu.

Bu olay her ne kadar insanların özgürlüklerini kısıtlayıcı bir sonuçtan bahsetse de iletişim araçlarının gücünü anlatmada oldukça çarpıcı bir örnektir.

Bugünün toplumlarında, sivil toplum-medya ilişkisi yerini neredeyse karşıtına bırakmış gibi görünüyor. "Sanayi ötesi" diye nitelendirilen bugünkü toplumsal yapıda, medya, ya devletin ya da pazar mekanizmalarını geniş denetimi altında şekillenmektedir. Bu da kamusal yayıncılık anlayışına ters düşen bir durum yaratmaktadır.

Denetim altındaki medya da insanları öylesine denetimi altına almıştır ki, artık kimlikler bile "öteki" ile değil, "medyadaki öteki"⁴ ile tanımlanmaktadır.

Dünya genelinde bu durumdan bahsederken, pek çok ülkenin yaşadığı toplumsal değişimleri yaşamadan 'demokratik' olmaya, 'sivil toplum'laşmaya çalışan Türkiye'yi dışarıda bırakmak doğru değildir. Pazar-dışı ve devlet-dışı medyaların demokrasi açısından önemi yadsınamaz. Toplumsal işlevleri çok geniş olan medyada, devlet ve pazar mekanizmalarını en aza indirebilecek bir modelin geliştirilmesi giderek artan bir önem kazanmaktadır. Ayrıca Türkiye'de medyanın kamu yararına çalışmadığı gözlenebilmektedir. Bu da çalışmanın problemini oluşturmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'nin toplumsal yapısında kamu yararı için yayın yapan bir medya modeli geliştirmek için gerekli olan durumun saptaması yapılmıştır.

Yukarıdaki amaç doğrultusunda, aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Medyanın gelişiminin tarihsel görünümü nedir?
2. Türkiye'de medyanın yeri tarihsel süreç içinde nasıl değişti?
3. Pazar-dışı ve devlet-dışı medya modeli yaratılabilir mi?

Bu sorunu karmaşıklaştıran farklı boyutlar vardır. Basın özgürlüğü ideali yanında, medya holdinglerinin küresel elektronik imparatorluklar kurmaları, insanların hem özgür hem de eşit olarak katılabilecekleri bir iletişim düzeni kurmak istemeleri, artan talepler karşısında elektromanyetik alanın nasıl bölüşürüleceği ve bunların yaygınlaşması, uluslararası iletişim kartellerinin

oluşması bu çok boyutluluğun birer parçasıdır. Ayrıca Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan olgunun, ulus-devletin fiziksel olarak aşılmış olması anlamına gelip gelmeyeceği ve öyle ise bu durum ulusal kültür kavramının da unutulmasını gerektiriyor şeklindeki yargılar da tartışılacaktır. İletişim alanında yasal düzenlemeleri iyice gevşetip herşeyi pazarın "görünmeyen el" (invisible hand)'inden beklenmesi gerekliliğini savunan yaklaşımlar da üzerinde çalışılacak konulardan biridir.

4. Gelecekte sığ olmayan, gerçekten sağlam bir demokrasi kültürü kurması, bireyselliğe olgunluk ve derinlik katabilen özgürleşme ve demokratikleşme hareketini başlatabilmesi açısından, Türkiye'de medya için ne gibi öneriler geliştirilebilir?

Bu çalışma bir tür söylem çözümlemesi niteliği taşımaktadır. Ancak buradaki çözümleme, medya hakkında söylem ve medya söyleminden farklı olarak, bir söylem olarak medyanın irdelenmesinde yatmaktadır. Bu yaklaşım üç odakta incelenebilir:⁵ Birincisi mikro düzeyde, medya çalışmalarının sentaks, semantik ve dilin sunumundan yola çıkarak yapılan yaklaşımdır. İkincisi, mezo düzeyde medya iletilerinin üretim, dağılım ve tüketiminin kurumsal formlarını anlamaya çalışmaktır. Son odaksa, makro düzeyde medyanın siyasal düzenlemeleri ile sahiplik ve denetlemenin ekonomik yöntemlerini araştırır; ki bu araştırma makro düzeydeki söylemsel yaklaşımın bir örneğidir.

Toplumların, sosyal ve kültürel yapılanmalarında, söz konusu toplumun sahip olduğu iletişim sistem ve yapısına bağlı olarak medyanın varlığı ve görevlerinin önemi tartışılmaz bir gerçektir. Bu araştırma ile, Türkiye'de, medyanın çağa ayak uydurabilmesi ve toplumsal konumunu koruyup sürdürebilmesi, kuramsal ya da ampirik çalışmalarla kendini yenileyip bir işleyiş modeline kavuşmasına yardımcı olunabilecektir. Bu ise kamusal yayıncılıktır.

⁴ Bu konuda Türkiye örneğinden yola çıkılarak hazırlanmış bir çalışma oldukça aydınlatıcıdır. bkz. S. Alankuş-Kural, "Türkiye'de Medya, Hegemonya ve Ötekinin Temsili". **Toplum ve Bilim** (Birikim, 1995, 67. sayı), s. 76-108.

⁵ J. Torfing, **New Theories of Discourse** (Blackwell, 1999), s. 213.

Yukarıdaki nedenlerden ötürü, bu araştırma öncelikle Türk medya hayatı için yeni bir bakış açısı getirmesi nedeniyle önemlidir. Ayrıca araştırma, medya sektörü işveren ve işgörenlerini bugünkü kararlardan farklı kararlar almaya yöneltebilir.

Devletin, yeni yasal düzenlemeler getirmesi açısından, araştırma yararlı olacaktır. Okurların ve izleyicilerin bugünkünden farklı yararlanma yol ve yöntemlerine başvurmaları sağlanabilir.

Yine araştırma, iletişim alanında eğitim veren kurumlar için de yararlı olabilir. Bundan sonra, benzer çalışma ya da araştırma yapacak olanlara bir belge olarak ulaşabilir ve çalışmalarına katkıda bulunarak ya da karşı görüşler göstererek değişik bakış açıları kazandırabilir.

Araştırmada aşağıdaki noktalar birer sayılı olarak kabul edilmiştir:

1. Yaralanılan kaynaklar objektif, bilimsel çerçeveler ölçüler çerçevesinde hazırlanan çalışmalardır.
2. Çağın medyasında ya devletin ya da pazarın, bazen de her ikisinin aşırı denetimi söz konusudur.
3. Medya, toplumun gelişmesinde önemli bir unsur olduğu ve işlevini gereği gibi yerine getirdiği durumlarda toplumun bilinç, bilgi ve kültür birikimini arttırabilir.

Bu araştırma sürecinde çeşitli sınırlılıklar bulunmaktadır:

1. Toplumbilimleri alanında yapılan kuramsal ya da ampirik çalışmaların odağında "insan" ya da "toplum" ögesinin bulunmasından kaynaklanan sınırlılıklar bu çalışma için de geçerlidir.
2. Bu araştırmanın, bazı ampirik uygulamalarla sınılanması olanağının belli bir süreç içerisinde olmaması diğer bir sınırlılıktır.
3. Medya konusunda çok değişik kaynaklara ulaşılmasına rağmen, kamusal yayıncılık ile ilgili bir model üzerinde fazla kaynak bulunamamıştır.
4. Türkçe kaynakların yanı sıra, yabancı dil olarak yalnızca İngilizce kaynaklardan (araştırmacının yabancı dili İngilizce'dir) yararlanılmıştır.

Araştırma "kaynak taraması" temeline dayalı kuramsal bir çalışmadır. Kamusal yayıncılık değişkeni varolan ve olması gereken şekliyle betimlenmeye; kazandırılmak istenen model ile medya yapısı saptanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, varolan durum ve aranan

yayıncılık anlayışının, ülkelere göre değişip değişmediği de ilişkisel olarak aranmış, izleme yaklaşımı ile önceki durum hakkında bilgi edinilip, şu anki yapı ile karşılaştırılmıştır.

Araştırma, Türkiye'deki medya etkinlikleri ve bu amaçla geliştirilmek istenen modelin belirlenmesine dönüktür. Elde edilecek verilerin genellenmek isteneceği kurum ve yayınlar açısından, araştırmada çok geniş bir evrenden söz etmek mümkündür. Ancak bu evrenin tümüne ulaşmak, sınırlılıklarda belirtildiği gibi çok zordur. Bu nedenle, öncelikle kamusal alan ve kamusal yayıncılık ile ilgili kuramsal bir yaklaşım ve ardından da Türkiye'deki durum ve medyanın tarihsel gelişimi taranarak, özgür ve çoğulcu bir alternatif modelin ne olabileceği tartışılmıştır.

Araştırmada, medyaya ilişkin varolan durumu belirleyen olgusal veriler ile kaynak grupların genel değerlendirmeleri ve istenen medya modeline ilişkin görüşleri toplanmıştır. Bu durumda üç veri kaynağı kullanılmıştır:

1. Uzman görüşler
2. Belgeler
3. TV, radyo ve gazete yayınları

Buradan yola çıkarak, yasal düzenlemeler incelenerek, ampirik/uygulamalı bir yola gidilmeden, uzman kişilerin görüşlerine "görüşme" ve/veya "yazışma" yolları ile başvurulmuştur.

TANIMLAR

Alt-kültür: Daha geniş bir kültürün parçası olmakla birlikte, kimi inançları ve davranışlarıyla bu kültürden farklılaşan bir toplumsal kümenin kültürü.

Demokrasi: Halkın yönetimi, halkın kendi kendisini yönetmesi anlamına gelen siyasi yönetim biçimi. Genel olarak temsil, çoğunluğun yönetimi, partiler arası karşıtlık ve yarışma, alternatif hükümet şansı, kontrol, azınlık haklarına saygı gibi temel kavram ve düşüncelerle belirlenen politik sistem.

Determinizm: Evrende olup biten herşeyin bir nedensellik bağlantısı içinde gerçekleştiğini, fiziksel evrendeki ve dolayısıyla da insanın tarihindeki tüm olgu ve

olayların mutlak olarak nedenlerine bağılı olduğunu ve nedenleri tarafından koşullandığını savunan anlayış. Evrendeki her sonucun, her olayın gerçekte bir nedeni ya da nedenleri bulunduğu görüşü; doğanın nedensel yasalara tabi olduğu ve evrende hiçbir şeyin nedensiz olmadığı düşüncesi.

Eleştirel Kuram: 1922 yılında köktenci Marksizme sıkı sıkı bağılı bir siyasal bilimci olan Felix Weil tarafından kurulan Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nün çalışmalarıyla karakterize olan ve Frankfurt Okulu olarak da anılan akımın çalışmalarını dile getiren köktenci bir toplum akımı.

Hegemonya (hegemony): Bir toplumda hakim sınıf ya da yönetici sınıfın iktidarını doğal ve meyrü göstermesi, kendi sınıfsal çıkarlarını evrensel çıkarlar olarak ifade etmesi durumu.

İdeoloji (ideology): Genel olarak siyasi ya da toplumsal bir öğretiy meydana getiren ve siyasi ve toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler sistemi; bir topluma, bir döneme ya da toplumsal bir sınıfa özgü inançlar bütünü; bir toplumsal durumu yansıtan düşünceler dizgesi; insanların kendi varoluş koşulları ve ilişkilerinden doğan yaşam tarzlarıyla ilgili tasarımların tümü.

İletişim: Zihinler ya da benler arasında kurulan ve düşünce, mesaj, niyet ve anlamların bir zihinden diğerine aktarılmasını sağlayan etkileşim; belirli bir düşünce, mesaj ya da bilinç içeriğinin, söz konuşma ya da söylenimler türünden fizikî araçlarla, bir insandan, kişi ya da zihinden bir başkasına aktarılması süreci.

İşlevselcilik (functionalism): Toplumbilim ve toplumsal antropolojide toplumsal kurumları esas olarak yerine getirdikleri işlevlerle açıklayan kuramlar.

Kamusal Alan: Sosyo-politik veya pratik sorunların çözülmesi amacıyla kişiler arasında değerler ve ölçüler üzerinde mutabakata varılma olanağının bulunduğu kamusal yaşam alanı.

Kapitalizm: En genel anlamı içinde, sermayenin, en temel üretim aracı olduğu ekonomik sistem veya üretim tarzı için kullanılan genel terim.

Kimlik: Benlik duygusu.

Kitle İletişimi: Bir kitlesel araçla, söz gelişi televizyon, gazeteler, duvar panoları ya da sinemalarla dolaymlanan iletişim.

Kültür: İnsan toplumunun, biyolojik olarak değil de sosyal olarak kuşaktan kuşağa aktardığı maddi ve maddi olmayan ürünler bütünü, sembolik ve öğrenilmiş ürünler ya da özellikler toplamı.

Kültürel Çalışmalar (cultural studies): Kültürün ve toplumun incelenmesine yönelik disiplinlerarası yaklaşımlar alanı.

Küreselleşme (globalization): Modernizasyon sürecinin bir parçası olarak, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde ve doğu blokunun yıkılmasından sonra tek kutuplu bir dünyada ortaya çıkan kültürel sistemine, dünyanın somut bir biçimde tek bir bütün olarak yapılaşması sürecine verilen ad.

Marksizm: Alman düşünürü Karl Marx ve onun Friedrich Engels, Karl Kautsky, Viladimir İlyiç Lenin, Rosa Luxemburg, György Lukacz, Karl Kosch, Antonia Gramsci ve Loise Althusser gibi 20. yüzyıldaki sadık izleyicileri tarafından geliştirilmiş olan ekonomik, siyasi teorileriyle toplum kuramına verilen ad. Marksizm, sömürüye dayanan ve sınıflara ayrılmış bir toplum düzenine alternatif olarak sınıfsız bir toplum modeli önerisinde bulunur.

Modernizm: (1) Genel olarak, geleneksel olanı yeni olana tabi kılma tavrı, yerleşik ve alışılmış olanı yeni ortaya çıkana uydurma eğilimi veya düşünce tarzı. (2) Bir inanç sistemi ya da öğreti bütününe değişen koşullara uyarlama eğilimi ya da hareketi.

Norm: (1) Genel olarak, düzgü; ölçü için kullanılan standart birim. (2) Her türlü yargının zımnen ya da açıkça kendisine dayandığı ilke, model; (3) Bir sosyal grubun kendisi için ilke edindiği ve grup üyelerinin eylemlerini yönlendiren davranış kuralları bütünü. (4) Ahlak anlamında doğru eylemi belirleyen kural, uygun davranış için standart, eylemde temele alınan davranış ilkesi. Değeri yargılamak ya da değer biçmek için kullanılan ölçü. (5) Estetikte güzelliği ya da sanat eserini yargılamak için gerekli olan standart. Sanat eleştirisi için temel alınan ölçü.

Normatif: (1) İnsan davranışını bir ideal, norm, ya da standarda göre düzenleme, bir standart oluşturma, olması gerekeni gösterme tavrı; (2) ahlak, estetik, siyaset gibi değerlerle ilgili olan, normlar ya da davranış kuralları getiren bilimlere, betimleyici ya da açıklayıcı olmayıp, kural koyma eğilimi gösteren disiplinler için kullanılan niteleme.

Paradigma: (1) Genel olarak, ideal bir durum ya da örnek, bir şeye bakış tarzı; yargılama ölçütü sağlayan her türlü ideal tip ya da model. (2) Daha özel olarak da bilimde, bilim adamının dünyaya bakışını belirleyen, ona fenomenleri açıklama olanağı veren model, kavramsal çerçeve ya da ideal teori.

Popüler Kültür: Bir toplumda yaygın biçimde paylaşılan, inançlar, pratikler ve nesnelere. Daha politik tanımıyla kitlelerin ya da bağımlı sınıfların kültürünü dile getirmekte kullanılan bir deyim.

Postmodernizm: Kapitalist kültürde ya da daha genel olarak batı dünyasında, 20 yüzyılın son çeyreğinde, resim, edebiyat, mimari bunun gibi güzel sanatlar alanında ve bu arada özellikle de felsefe ve sosyolojide belirgin hale gelen hareket, akım, durum veya yaklaşım.

Sınıf (sosyal sınıf): (1) Mantıkta, aynı yüklemi alabilen konuların, o yüklem bakımından meydana getirdiği topluluk; ortak özelliklere, karakteristiklere, niteliklere sahip olan şeylerin toplamı, bir grup nesne; sezgi yoluyla bir nesnelere topluluğu olarak tasarımılanabilen ve bazı aksiyomlara uygun düşün mantıksal varlık. Ortak özellik ya da nitelikleri olan şeylerin oluşturduğu grup ya da küme olarak sınıf, kendilerini başka şey ya da olay kümelerinden ayırmakta olan ayırım görevi gören bir takım ortak özellik ya da nitelikleri paylaşan şeylerin ya da olayların kategorisini gösterir. (2) Sosyoloji ve siyaset felsefesi açısından da sınıf, bir toplumda aynı görevi yapan, statüleri aynı olan, çıkarları tam bir aynılık sergileyen ve aynı durumda insan öbeklerinden herbirini ifade eder. Buna göre, aralarında belli bir kültür ve iktisadi çıkar ortaklığı ve bu ortaklığın yarattığı özel ilişkiler bulunan insanların tümü bir sınıf meydana getirir.

Sinizm (kinizm): İlkçağ Yunan felsefesinde Anthistenes tarafından kurulmuş olan felsefe okulunun belli bir ahlak anlayışıyla belirlenen felsefesine verilen bir ar ad.

Sivil Toplum: Siyasi otoritenin baskısından nispeten uzak olan toplum modeli; toplumda varolan ve kuruluşu birtakım haklar elde etme çabasına bağlı olan demokratik yapı; toplumun kendi kendisini, devletin kurumlarından bağımsız olarak yönlendirmesi durumu.

Sosyalizm: Aydınlanmanın, Fransız Devriminin liberal ve eşitlikçi ideallerinin ve endüstrileşme sürecinin ürünü olup, sömüren sınıf ya da sınıfları tasfiye ederek, insanın insan tarafından istismar edilmesinin önüne geçmeyi, toplumla bireyler arasında karşılıklı bir işbirliği ve yardımlaşma yaratmayı amaçlayan ve üretim araçlarının ortak mülkiyetiyle belirlenen toplumsal sistem. Varolan toplumsal düzeni adaletsiz olduğu gerekçesiyle mahkûm eden, ahlakî değerlere uygun düşen yeni bir düzenin savunuculuğunu yapan, bu idealin gerçekleştirilebilir bir ideal olduğuna inanan, söz konusu ideale ulaşma yolunda, insan doğasını ya da kurumları yeni baştan şekillendirecek bir eylem programı öneren ve bir devrim ya da ihtilalcinin bu eylem programını hayata geçireceğine inanan siyasi düşünce ya da ideoloji.

Söylem (discourse): (1) Genel olarak; dilin sözel ya da yazılı bir biçimde aktüelleşmesi süreci; yazılı ya da sözlü olan, bir iletişime veya diyaloga davet eden herşey. (2) Bir etkinlik alanına, bir faaliyet türü veya disipline özgü kavramsallaştırmalar bütünü veya ağı; bir takım ortak kabullerle desteklenen veya bütünlünen ürünler toplamı. (3) Özel olarak da, algılama tarz ya da şemalarını, dil ve bilgi pratiğini yöneten, kontrolü altında tutan, kültürel kod, derin yapı; dilin düşünceyi, bilgiyi ve entellektüel faaliyeti örgütleyen düzenleyen ardalanı, ek dilsel yapılar bütününden meydana gelen ideolojik boyutu.

Tüketim Kültürü: Modern kapitalist toplumlarda mal ve hizmetlerin pazarlanması ve tüketimine doğru yönelmenin kültürel bakımdan başat duruma gelmesi. Modern toplumların statü bakımından farklılaşmış ve pazar bakımından bölüntülü hale gelmiş olması.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDYA VE İLETİŞİM ÇALIŞMALARINDA KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Medya ve iletişim çalışmalarının son yıllarda önemini ve anlamını arttırmış olmakla beraber, başlangıcı 20. yüzyılın ilk yarısına kadar gider. Kültürel pratiklerin yeni anlamlar kazanması ve medyanın hem niceliğinin artması, hem de çeşitlenmesiyle birlikte, 20. yüzyıl toplumbilimcileri de çeşitli sorulara yanıtlar aramaya başladılar. Tüm bu sorular iletişim ve medya araştırmalarının temeli oldu. 1999 yılında siber-iletişim söz konusu olmaya başladıkça, tartışmalar ve kuramlar da nihilist tavır alan kuramcılarla birlikte, peşi sıra sinizmi getiriyor. Bu da toplumsal açıdan insanları karamsarlığa itmekte yeterlidir.

21. yüzyılı bir kenara bırakıp, 20. yüzyıla bakıldığında medyanın toplumsal rolü ile ilgili çalışmalar genel olarak işlevsel ve çelişkici paradigmlar altında ilerlediler. Bu bölümde liberal-çoğulcu olarak da anılan işlevsel paradigma, ardından çelişkici paradigma, Frankfurt Okulu, Markist revizyonist yaklaşımlar kısaca aktarılacaktır.

1. İŞLEVSEL PARADİGMA

Kitle iletişimi araştırmalarına yönelik ilk çalışma Harold Lasswell'in 1927 yılında yayınladığı *Propaganda Techniques in the World War*'dır.⁶ Chicago Okulu'nun pragmatist yaklaşımı ve görgücü yaklaşım, kitle toplumundan hareket eder ve kitleyi birbirinden kopuk yaşayan bireyler olarak tanımlar. Laswell'e göre, medya iletileri bireylerin üzerinde bir kurşun ya da iğne etkisi yaparak onların istenen şekilde tepki vermelerine yol açar, düşünce ve eylemlerinde değişikliğe neden olur.

⁶ A. Mattelart ve M. Mattelart, **Rethinking Media Theory** (University of Minnesota, 1992), s. 172, A. Mattelart ve M. Mattelart, **İletişim Kuramları Tarihi**. Çev.: M. Zılloğlu (İletişim, 1998), s. 29 ve W. Severin ve J. W. Tankard, **İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları**. Çev.: A. A. Bir ve S. Sever (Anadolu Üniversitesi, 1994), s. 153.

Laswell, kitle iletişimi için geliştirdiği modeli "Kim, neyi, hangi kanalla, kime ve hangi etkiyle söylüyor?" soruları ile formüle eder. Laswell'in modelinde, kim iletişimciyi, neyi söylüyor iletiyi, hangi kanalla iletişim ortamını, kime söylüyor alıcıyı ve hangi etkiyle sorusu kitlelerin etkiye açık pasif olmasını niteliyor. Bu yapısal model, yansıma ögesinin dışlanması nedeniyle eleştirilmiştir.

Laswell'e göre, iletişim sürecinin toplumda üç temel işlevi vardır: a) bir topluluğun ya da onu oluşturan tarafların değerler sistemini bozabilecek ya da etkileyebilecek herşeyi bildirme yoluyla çevrenin gözetimini yapmak; b) çevreye karşı bir yanıt geliştirmek için toplumu oluşturanlar arasındaki ilişkiyi sağlamak; c) toplumsal mirası aktarmak.⁷

Shannon ve Weaver'ın matematiksel iletişim kuramı, iletişimi iletilerin aktarımı olarak gören önemli bir modeldir. Laswell'in modelinden farklı olarak kuram, iletişim sürecinde yaşanabilecek sorunları da kapsar. Bunlar teknik ya da anlamsal sorunlar olabileceği gibi, etkililik sorunları da olabilir. Böylece yavaş yavaş aktif izleyiciye doğru ilerlenmektedir. Melvin DeFluer, bu kurama bir de yansıma (feedback) ögesini de ekler.

Paul Lazarsfeld ise 1940 yılında Ohio'da yapılan seçimlerde, medyanın seçmen üzerindeki etkisini incelemeye çalıştı. Ancak bu araştırmanın sonuçları 1950'de yayınlanabildi.⁸ Araştırma medya etkisinin az olduğunu ve modelin alıcı kitlenin sosyal gerçekliğini, politik bilgilenme ve düşünce oluşumu sürecini iyi yansıtamadığını gösterir. Araştırmanın sonucundaki değerlendirmede, "iki aşamalı akış" sonucuna ulaşılır. Bu durum, iletişim akışını, "kanaat önderlerinin" rolünün kesin biçimde ortaya çıktığı iki aşamalı bir süreç gibi kavramayı sağlar. İkinci Dünya Savaşı döneminde yapılan bu çalışmalar sırasında ilginç bir buluşma da yaşanır:

Bu buluşma Lazarsfeld'in pozitivist sosyolojisi ile Frankfurt Okulu'nun eleştirel geleneği arasındaydı. Adorno ve Lazarsfeld arasında gerçekleşen bu anlamlı birliktelik ABD'de toplumsal yapıya yönelik bir eleştirinin serpilip gelişmesine yetmedi. Böylece pozitivist araştırmalara kayan medya çalışmaları Frankfurt Okulu'nun bütünsel eleştirel bakış açısından pek fazla etkilenmeksizin tuttuğu yolda ilerlemeye devam etti. Görgücü, bilimci, nicel medya araştırmaları daha çok etki

⁷ A. Mattelart ve M. Mattelart, 1998, **Ön. ver.**, 33.

⁸ Aynı, s. 38.

paradigması üzerine kuruluydu ve sosyal psikolojideki kavramsal ve kuramsal gelişmelerle içiçe geçmişti. Frankfurt Okulu'nun önde gelen araştırmacıları kendi eleştirel bakış açılarını Amerika'ya getirmek yerine kendileri bu akımdan etkilendiler. "Authoritarian Personality" araştırması bir tutum ölçeği olmayıp, bir kişilik tipinin ortaya çıkarılmasına dayansa da, büyük ölçüde dönemin sosyal psikolojik bakış açısının izlerini taşır.⁹

Çoğulcu yaklaşıma göre, medya toplumdaki farklı çıkar gruplarının seslerini fark gözetmeksizin yansıtır. Bu yaklaşım, batının demokratik yapıya sahip olduğu önkoşulunu gerektirir. Rekabet halindeki hiçbir grup toplumun bütünü üzerine hakimiyet kurmamıştır. Medya bu çıkar grupları karşısında tarafsızdır ve "dünyaya bir pencere gibi açılmakta" ve "gerçeği olduğu gibi yansıtmakta"dır. Zaten medyadan da beklenen gerçeği çarpıtmadan yansımasıdır.¹⁰

Liberal-çoğulcu yaklaşım, medyayı yurttaşların siyasal katılımını sağlayan araç olarak görür ve iktidar ile medya ilişkisini bağımsız olarak niteler.

Culture, Society and The Media isimli kitapta işlevselci paradigmanın temel varsayımlarını şöyle özetlerler:

Çoğulcular toplumu bütünüyle hiçbirinin hakim olmadığı rekabet halindeki grup ve çıkarlardan oluşan bir kompleks olarak görürler. Medya örgütleri devletten, siyasal partilerden ve baskı gruplarından büyük ölçüde bağımsız, kendi içinde sistemlerdir. Medyanın kontrolü yine büyük ölçüde özerk bir yönetici elitin elindedir ve bunlar medya profesyonellerine önemli ölçüde esneklik sağlarlar... izleyiciler de değişik şekillerde gereksinimleri ve durumlarına uygun olarak medyayı manipüle etme kapasitesinde kişiler olarak görürler.¹¹

"Grup kararı"nın, lider olgusunun, her grup üyesinin bir iletinin değişik yollardan iletilişine göre "tepkileri"nin incelendiği bu dönemde, resmi olmayan "kanaat önderinin yerini gatekeeper (eşik bekçisi) alır. Eşik bekçileri örgüte giren bilgileri denetleyenlerdir.

⁹ A. İnal, *Haberi Okumak* (Temuçin, 1996), s. 34.

¹⁰ D. McQuail, "The Influence and Effects of Media", *Mass Communication and Society*. Ed.: J. Curran, M. Gurevitch ve J. Woollacott (Edward Arnold, 1979), s. 70.

¹¹ J. Curran, M. Gurevitch ve J. Woollacott, "The Study of the Media: Theoretical Approaches", *Culture, Society and the Media*. Ed.: M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran ve J. Woollacott (Methuen, 1982, ss. 12-29), s. 12.

ABD siyasal kültürü, nasıl medyada çalışan seçkinler tarafından benimsendiye, üniversitede çalışan sembolik seçkinlerce de gözardı edildi ve Avrupa'da gelişen eleştirel yaklaşımlar ABD'ye giremedi.¹²

2. ÇELİŞKİCİ PARADİGMA

İşlevselci paradigma, medyayı modern demokrasinin düzenleyici araçları olarak görüyor ve toplumsal sistemin değerlerinin yeniden üretilmesiyle uyuşan bu kuramı elbette ki destekliyordu. Çelişkici paradigmlar ise toplumun bu yeni üretim ve dağıtım araçlarını güvenilir bulmuyor, eleştirmeyi tercih ediyordu. Medyadaki sahiplik ve medyanın nasıl kontrol edildiği soruları etrafında toplanan kuramcılar Marksist ve neo-Markist görüşleri yansıtırlar. Toplumsal bilimlerde neo-Marksçı yaklaşımların etkin olmaya başlamasıyla, toplumsal çelişkiye yapılan vurgu da öne çıkmaya başlamış ve işlevsel paradigmlar bu açıdan eleştirilmiştir.

Bu paradigma, Marx ve Engels'in *Alman İdeolojisi*'nde üretim araçlarına sahip olanların fikir ve dağıtım araçlarına da sahip olacakları eleştirisinden gelişmiştir:

Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda, egemen düşüncelerdir de, başka bir deyişle, toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, egemen manevi güçtür de. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, entellektüel üretim araçlarını da elinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine entellektüel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır.¹³

Culture, Society and the Media isimli çalışmada çelişkici paradigma yapısalcı, kültürcü ve ekonomi politik yaklaşımlar olarak üçe ayrılmıştır.

2.1. Yapısalcı Yaklaşım

Yapısalcı yaklaşımın en önemli temsilcisi Althusser'dir. Althusser'e göre medya, devletin ideolojik aygıtlarından biridir ve insanlar bu aygıtlar üzerinden kimlik edinirler ve gerçeği yine onlar aracılığıyla kavrarlar. İdeoloji bir "pratik"tir. Althusser'de ideoloji, kapitalizmin yeniden üretilmesi ve bu bağlamda da öznenin üretilmesi anlamında

¹² İnal, **Ön. ver.**, s. 37.

¹³ K. Marx ve F. Engels, **Alman İdeolojisi** (Feuerbach). Çev.: S. Belli (Sol, 1976), s. 87.

işlevseldir. İdeoloji öznelere toplumsal ilişkilerle özgül ilişkilerde oluşturması bakımından maddi bir güçtür.¹⁴

Fiske'ye göre Althusser'in bir pratik olarak ideoloji kuramı, ne yaşantımızın her alanına erişmesi açısından, ne de tarihsel olarak ideolojiye hiçbir sınır tanımaz. Althusser'in ideoloji kuramının gücü; ikincil sınıfları kendi pratiklerine katma ve dolayısıyla bu sınıfların kendi toplumsal-siyasal çıkarlarına aykırı toplumsal kimlikler ya da özellikler inşa etmelerine öncülük etme yeteneğinde yatar. Gramsci'nin hegemonya kuramı, dirence çok daha büyük vurgu yapar. Fiske'ye göre ikincil sınıfların hakim ideolojiye rıza gösterebilecekleri konusunda Althusser'le aynı görüşü paylaşırsa da, Gramsci'nin kuramı ikincil sınıfların hakim ideolojiyle çeliştiği ve bundan dolayı hakim ideolojiye karşı direnç gösterebildiği konusunda ısrarlıdır. Gramsci'nin hegemonya kavramı "alımlama" konusuna açıklık getirdiği için kültürel medya çalışmaları tarafından daha fazla benimsenmektedir.¹⁵

Gramsci, basit bir Markist yaklaşımdan kaçınarak altyapı ve üstyapı arasındaki karmaşık ilişkiden bahseder. Bir toplumsal sınıfın diğeri üzerindeki hakimiyetini açıklamak için, Gramsci'nin kullandığı kavram kültürel liderlik ya da hegemonyadır. Hegemonik ilişkide rıza olmasına rağmen, Gramsci kavgayı ve çatışmayı da göz ardı etmez. Kamuoyu sürekli değişkendir ve kitle iletişim araçları birer ideolojik mücadele sistemleridir.

2.2. Kültürcü Yaklaşım

Gramsci'nin üstyapıya, bir başka deyişle kültüre yaptığı vurgu pek çok radikal kültürcü medya kuramcısını etkilemiştir. "Hegemonya, medyanın ideolojik bir aygıt olarak kavranmasından ziyade, iktidar sahiplerinin ideolojilerinin, kültürel pratiklerin dolayımı ile toplumsal rızaya dönüştürüldüğü bir araç olarak ele alınmasına dayanmaktadır."¹⁶ İnal'a göre Gramsci, varolan kültür ve ideolojiyi reddetmek yerine, bu ideolojinin parçacı niteliğini ortaya çıkaracak biçimde eleştirmek gerektiğini vurgularken,

¹⁴ J. Woollacott, "Message and Meanings", **Culture, Society and the Media**. Ed.: M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran ve J. Woollacott (Methuen, 1982, ss. 91-111).

¹⁵ B. Dağtaş, "Reklamda İdeoloji Çözümlemesi" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), s. 34.

¹⁶ İnal, **Ön. ver.**, s. 62.

medya metinlerine yönelik görgül çalışmaların gerektiği konusundaki vurguyu da örtülü olarak beraberinde getirmiştir.

1964 yılında Birmingham Üniversitesi'nde, Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi (CCCS) kurulmuştur. 1968'de merkezin başına geçen Stuart Hall döneminde, merkez, en parlak günlerini yaşadı. Gramsci okumalarının merkez üzerinde etkisi çok olmuştur.

Kültürcü yaklaşımın temsilcilerinden Raymond Williams, kültürü kavramlaştırarak, medyayı toplumsal grupların çıkarlar çatışması alanı ve çıkarlar çatışmasını da "kültürel aktiviteler" olarak görmektedir.¹⁷

Bu ekolün bir başka temsilcisi olan Tony Bennett, kültürü toplumsal hayatın temel şekillendiricisi ve belirleyeni olarak görür. Bennett'e göre kültür insanın yaptığı her yerde ve her şeydedir.¹⁸

(Bennett'e göre kültür) gündelik hayatın ayrılmaz bir parçasıdır. Dünya özellikle belli metinler aracılığıyla anlaşılır olur. Bu argümanlara dayanarak Tester, kültürcü çalışmalarda temel kategorinin popüler kültür olduğu sonucuna varır. Yine Bennett'e gönderme yaparak, popüler kültürün içinde değişik popüler kültürleri barındıran bir pazarlık alanı olduğunu yazar. Bu çerçevede vurgulanması gereken, yönetici sınıfın hakim sınıf durumunda bulunduğu ve bu durumu sürdürmesinin de, diğer toplumsal grupları kendisi için en iyi olanın herkes için en iyi olduğu konusunda ikna etmesine bağlı olduğudur. Yani, yönetici sınıf halk adına konuşabildiği sürece hakim sınıf durumunu koruyabilmektedir.¹⁹

İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın önemli bir temsilcisi olan Stuart Hall da, ideolojiyi anlamlar çerçevesinde geçen bir mücadele alanı olarak görür. Bu bağlamda Gramsci'nin bireylerin kendi konumlarının bilincine vardıkları, mücadele ettikleri bir alan olarak gördüğü ideolojiye dayanır. Hall ideolojinin somut etkilerini tanımlamaya çalışır. Hall'a göre medya, iletilerin üretilmesi için toplumsal, ekonomik ve teknik olarak örgütlenmiş aygıttır. Hall bu aygıtın işleyişini şöyle tanımlar:

¹⁷ R. Williams, *The Sociology of Culture* (Schocken, 1982), s. 11.

¹⁸ D. Tılıç, *Utanyorum Ama Gazeteciyim: Türkiye ve Yunanistan'da Gazetecilik* (İletişim, 1998), s. 45.

¹⁹ Aynı, s. 45-46.

Modern iletişim araçları kültürel ve ideolojik alanı tedricen kolonileştirmiş. Toplumsal gruplar ve sınıflar üretici ilişkilerinde olmasa da 'toplumsal' ilişkilerinde giderek parçalanmış ve kısımlar halinde farklılaşmış hayatlar sürdürürken kitle iletişim araçları, (a) grupların ve sınıfların öbür sınıflara dair bir hayat, anlam, pratik ve değer 'imgesi' inşa etmelerinin temelini sağlamaktan, (b) tüm ayrı ve bölük pörçük parçalardan toplumsal totalitenin tutunumlu bir şekilde "bütün" olarak kavranabileceği temsilcileri ve düşünceleri sağlamaktan giderek daha çok sorumlu hale gelir.²⁰

Stuart Hall'ın medyanın ideolojik rolleri ve ideolojinin doğası ile ilgili çalışması, işlevselci Amerikan çözümlemesinin postülalarını çürütebilecek güçte bir kuramın oluşturulmasında ve medya ile ilgili değişik bir eleştirel araştırma biçiminin kurulmasında önemli bir zamanı temsil eder.²¹ Daha sonraki aşamalarda metin incelemelerinden izleyici incelemelerine doğru bir kayış yaşanır.

2.3. Ekonomi Politik Yaklaşım

Medyanın devletle ilişkisine ve ekonominin dev ekonomik korporasyonlar tarafından ele geçirilmiş olmasını eleştiren ekonomi politik yaklaşım, medya pratiklerinin ekonomik yapı tarafından belirlendiğini savlar. Medya metinlerinden yansıyan ideolojiyi yanlış bilinç ve gerçeğin kavranması önünde bir engel olarak görür. Medya metinlerini ideolojiyi yaymaktan çok "yanlış imaj yaratmakla" eleştirir.

Medyanın rolünün, medya sahiplerinin ve onları kontrol edenlerin çıkarlarını "yanlış bir bilinç yaratma yoluyla meşrulaştırmak" olduğunu varsayar.

Garnham'ın sözleriyle, medyanın ekonomi politiği kuramsal temellerini kitle iletişim araçlarının devletin ideolojik aygıtları olarak görmesini değiştirme çabasından alan ve onları herşeyden önce kar amacı güden ekonomik birimler olarak gören bir araştırma perspektifidir. Garnham'a göre; kültürün yapısını, kültürel üretimi ve onun için de ekonomi politik yaklaşımın bazı sorularının sorulması; üretici güçlerle üretici olmayan güçlerin, özel sektörle kamu sektörü arasındaki ilişkinin, kapitalist

²⁰ S. Hall, "Kültür, Medya ve İdeolojik Etki", *Medya, İktidar, İdeoloji*. Ed.: Mehmet Küçük (Ark, 1994), s. 200.

²¹ A. Mattelart ve M. Mattelart, 1998, *Ön. ver.*, s. 87.

birlikte devletin rolünün ve çağdaş kapitalizmde reklamcılığın yerinin anlaşılması gerekmektedir.²²

3. FRANKFURT OKULU

Tanınmış kuramcılarında Theodor Adorno, Herbert Marcuse, Max Horkheimer, Walter Benjamin ve daha sonraları da Jürgen Habermas Frankfurt Okulu'nun kuramcılarıdır. Okulun ilk üyeleri 1923 yılında Frankfurt'ta kurulan Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nün üyesiydiler.

Frankfurt Okulu kitle iletişim araçlarını bir "popüler kültür" yaparak algılamaları öldüren ve pasifliği arttıran örgütler olarak görür. Kitle iletişim araçları modern kapitaist toplumlarda insanların sisteme topyekün entegrasyonuna hizmet etmektedir. Kapitaist toplumlarda, standardizasyon ve teknolojinin akılcılığı insanın akıl yetisini sekteye uğratmaktadır. Marcuse bu durumu insanın tek boyutluluğu, Horkheimer ise akıl tutulması olarak adlandırır.

Horkheimer ve Adorno, "kültür endüstrisi" kavramıyla sanatın pazarda satılır ve izleyici kitlelerinin eğlendirilmesine hizmet eden bir hale dönüştüğünü ifade ederler. Marcuse'a göre ise toplumsallaşmanın bir ögesi olarak ailenin rolünü, giderek 'dışarıdaki gruplar ve kitle iletişim araçları' tarafından gasp edilmektedir.

..... popüler kültürün bütün üretim ve tüketimi, temelde bir bütün olürük kapitalist toplumun 'kör' ekonomik belirlenimciliği gibi aynı türden bilinçdışı bir belirleyici güç tarafından yönlendirilmektedir. Adorno, kesintisiz reklamda, insanların, ancak rüşvet alan birinden beklenebileceği gibi davrandığını vurgulamaktadır..... Buradaki önemli nokta, "kültür metaları"nın üretimde rol alan manipülasyonun, ideolojik etkilemeden çok, öncelikle karlı bir tüketimi amaçlamasına karşın, belirli durumlarda zorunlu politik manipülasyon ile gönüllü olarak birleşebildiğidir. Nitekim, faşizme geçiş döneminde radyonun rolü, Horkheimer ve Adorno tarafından, "faşizme tamamen uyan", tarafsız bir otorite görünümüne bürünen bir kültür endüstrisi çerçevesinde ele alınmıştır. Radyo sonunda "Führer'in evrensel sözcüsü" olmuştur. Nihayet, gelişmekte olan iletişim araçlarının manipüle edilmiş

kullanımının analizi, bu araçların manipülatif olmayan, hatta eleştirel nitelikte bir kullanımının ne olduğu sorusunu gündeme getirir.²³

Ayşe İnal'a göre, Nazi tehdidi karşısında ABD'ye göçeden bu akademisyenler, bu ülkede sosyal psikolojiye ilgi göstermişler; Adorno ve Horkheimer'in yayınladıkları "Dialectic of Enlightenment" kitabında iletişim ve dil sorununa değinmişler, postmodernizmin de habercisi olmuşlardır.²⁴

4. MARKSİST REVİZYONİST YAKLAŞIMLAR

Habermas ve Baudrillard'ın çalışmaları eleştirel kuramın boşluklarını doldurdu. Habermas medyayı demokratik bir alan olarak görmez, ancak insanları medyaya direnebilecek güçte sorumlu aktörler olarak görür. Dile ve dilin düşünme sürecinde teknoloji ve kültür arasındaki ilişkinin üzerinde durur. Habermas insan aklını kapitalizmden kurtaracak bir "kamusal alan"dan söz eder ve bu alanda 'ideal söz (konuşma) durumu, özgür bilgi akışıyla ilişkileri düzenleyecektir.

Baudrillard ise, toplumsal çözümleme yapar; ancak modern toplumu niteleyen üretim değil, "medya, bilgisayarlar, enformasyon süreci, eğlence ve bilgi endüstrileri vb."²⁵dir.

Öte yandan Baudrillard kapitalizmin temel özelliğini bir tüketim mantığı olarak görür. Bu mantık, doğrudan insanların istenilen tüketiciler olarak manipüle edilmesi ve yaratılması şeklinde çalışır. Medyanın hakim olduğu bir dünyada iletişimin yapısını belirlemeye çalışır. Baudrillard'a göre medyalar haberin ahlaksız aşamasıdır ve medya olmasaydı terörizm de olmazdı. Kitleler medyanın "gösteri"ye dönüşen haberciliği yüzünden nötralize olup, haberin içeriğine karşı duyarsızlığı ve tepkisizliği seçiyorlar. Ona göre, izleyiciler medyanın kendilerine sunduğu gerçek taklitlerine karşı bir sessizlik stratejisi geliştirmektedirler. Baudrillard, kitlelerin tepkisizliğini de olumlu bir siyasal strateji olarak görür. Hatta Baudrillard, kitlelerin ölmeden önce biraz eğlence istediğini düşünmüş bile olabilir:

²³ P. Slater, **Frankfurt Okulu**. Çev.: A. Özden (Kabalıcı, 1998), s. 236.

²⁴ İnal, **Ön. ver.**, s. 38.

²⁵ G. Ritzer, **Modern Sociological Theory** (McGraw Hill, 1996), s. 481.

Ancak, burada Neil Postman'ın kitabına bir gönderme yaparak "Acaba eğlenirken kendimizi öldürüyor muyuz?" diye sormak gerekiyor. Çünkü bugün özellikle televizyonlarda artık sadece eğlence programları değil herşey bir eğlence şeklinde sunulmakta ve medyanın demokratik bir toplum için doğru kararlar alacak iyi bilgilendirilmiş vatandaşlar yetiştirme görevi tamamen unutulmakta. Postman'a göre, televizyonların söyleminde eğlence bir süper-ideoloji olmuş ve haber programları bir eğlence olsun diye yayınlanmaya başlamıştır. Yapılan, insanları haberelelendirmek değil, haberelelendirmektir (infotainment). Postman, içinde bulunduğumuz dünyada insanların yaşadıkları sorunun temelinde düşünmek yerine gülmelerinin yatmakta olduğu kanısında. Düşünmeyen ve neye güldüklerini bilemez haldeki insanlara bir yandan değişik hazlar sunulmakta, diğer taraftan da eğlence tutkununa dönüştürülen insanlar kolayca kontrol edilmektedirler.²⁶

İKİNCİ BÖLÜM

KAMUSAL ALAN VE KAMUSAL YAYINCILIK

“Kamu”, “kamusal alan” ve “kamu yararı” gibi kavramlar tüm 20. yüzyıl boyunca sosyal bilimlerin disiplinlerarası bir tartışma konusu olmakla kalmayıp, yeni bir yüzyıla girerken de önemini korumuştur. Sosyoloji, felsefe, tarih ya da siyaset biliminin öncelikli konularından “kamu ve kamusal alan”, artık dördüncü güç olarak nitelendirilen medyanın gelişmesi ve çeşitlenmesiyle birlikte iletişim araştırmaları için de kilit anlam taşımaktadır.

1. KAMU VE KAMUSAL ALAN KAVRAMLARI

“Kamu” ve “özel” kavramları gündelik kullanımlarında değişik anlamlar ifade etmektedirler. Kimi zaman halk, kimi zaman devlet anlamında kullanıldığı gibi bazen de başka bir sınıflandırmayla kamu değerlendirilir: Kamu (alanın)da yaşanan herşey herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir ya da özel olarak “bize ait” olandan farklı olarak herkesin ortak alanıdır.

Şayet kapalı topluluklarınkinden farklı olarak herkese açık iseler toplantıları “kamusal” olarak adlandırıyoruz-tıpkı kamusal yerlerden veya kamusal binalardan söz ettiğimiz gibi. Ancak salt bu “kamusal binalar” lafı bile. sözkonusu binaların herkese açık oluşundan öte birşeyi ifade ediyor: hatta bunların kamunun gidiş gelişine açık olmaları bile zorunlu değildir, bunlar devletin kurumlarını barındırırlar ve bizzat bu nitelikleri gereği kamusaldırlar. Devlet, “kamu erki”dir.²⁷

¹ J. Habermas, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**. Çev.: T. Bora ve M. Sancar (İletişim, 1997a), s. 58. İlk olarak 1962 yılında Almanya’da *Strukturwandel der Öffentlichkeit*(Alm.), Habermas’ın siyaset teorisinde artık klasik sayılan bir eseridir. Özellikle son yıllarda bu kitap pekçok yönden eleştirildi, ancak kamusal alanla ilgili her söylenen, bu eser ve onun eleştirisi üzerinden söylendi. Bu konuyla ilgili C. Calhoun, *Habermas and the Public Sphere* (MIT, 1992), J. B. Thompson ve D. Held, *Habermas: Critical Debates* (Macmillan, 1982), R. C. Holub, *Jürgen Habermas: Critic in the Public Sphere* (Routledge, 1991) ve W. Outhwaite, *Habermas: A Critical Introduction* (Polity, 1994) isimli kitaplar önem taşımaktadır.

Kamusal alanın oluşumu ve dönüşümünü, Almanya örneğinden yola çıkarak açıklayan Jürgen Habermas için kamu tanımlamasını yaparken burjuvazinin önemi büyüktür. Habermas'a göre kamu, ancak 18. yüzyılda Alman dilinde kavramlaştırılmayı talep ettiğine göre, bu alan en azından Almanya'da ancak o zaman oluşup bir işlev üstlenir; kamu, aynı dönemde mal mübadelesinin ve toplumsal emeğin alanı olarak kendi yasalarına göre kurumsallaşan "burjuva toplumu"na aittir.²⁸ Kamu (public) esasen hukuki bir kavram olup, "herkese açık" anlamını içerir. Habermas da buradan yola çıkarak kamuyu kavramlaştırır:

Kamu kendisini, özel alandan ayrı bir kavram olarak ortaya koyar. Bazen de kendisini çok basit düzeyde, kamu gücünün karşıtı bir alan olarak, kamu oyu alanı görünümünde sunar. Duruma göre, kimi kez devlet organları, kimi kez de halkın iletişimine hizmet eden basın gibi medya unsurları "kamusal organlar" arasında sayılır.²⁹

Etimolojik olarak kamu kelimesinin Fransızca ve İngilizce karşılığı *public*, Latince *publicus*'tan gelmektedir. Roma Hukuku'nda kamu karşısına *privatus* yani özel oturtulmuştur. Yunanlıların yorumuyla biçimlenerek bugüne aktarılan normatif unsurlarla bezeli kamu modelini Hannah Arendt *İnsanlık Durumu* isimli kitabında tanıtmaktadır.³⁰ Bu model, önce, Ortaçağ boyunca, kamusal-özel kategorileri ile Roma hukukunun tanımları çerçevesinde *res publica*³¹ olarak gelenekselleştirilmiştir.³²

²⁸ Aynı, s. 59.

²⁹ Aynı, s. 59.

³⁰ H. Arendt, *İnsanlık Durumu*. Çev.: B. S. Şener (İletişim, 1994). Kitap ilk olarak 1958 yılında, *The Human Condition* ismiyle basılmıştır.

³¹ İ.Ö. 510-27 yılları arasında Roma devletine verilen ad. "Cumhuriyet" olarak adlandırdığımız bu sözcük, o zamanlar yönetim biçimini *regnum*'dan (monarşi, krallık) ayırmak için kullanılıyordu; kamu malı, yani kamu ya da devlete düşen görev ve yararların toplamı, genel anlamda "devlet" demektir. Önceleri bir rejimi belirtmeyen bu deyim, sonraları monarşinin zıddı anlamında kullanıldı. 16. yüzyılda Bodin *res publica*'yı eski anlamında, aynı yüzyılda Makyavel, "imparatorluğun zıddı olan yönetim" anlamında kullandılar. Daha sonra Montesquieu, "despotik yönetim" in zıddı olarak, halkın kendi kendini yönetmesi anlamında kullanarak, sözcüğe bugünkü anlamını verdi. Aynı., s. 59-60, çevirenin notu aynen aktarılmıştır.

³² Habermas, 1997a, *Ön. ver.*, s. 61.

Tarihsel olarak kamu ve özel arasındaki ayırım, Yunan şehir devletlerinde, özgür yurttaşların kullandığı (koine) polisin alanı ile, tek tek bireylere ait olan alanın (oikos) ayırımına karşılık gelmektedir. Yunan şehir devletlerinde kamu ve özel birbirleriyle yakından ilişkiliydi; ancak özel alanda özerk olabilen aile reisi kamusal alana katılabildi.³³ Kamusal alanı tartışırken, Ortaçağın son dönemlerini ve Fransız Devrimi'nin gözardı etmek mümkün değildir. Aydınlanma hareketleri tek başına bireylerin tavrından çok, yarattığı birlik, cemiyet ve toplum olma, "örgütlenme" bilinciyle anımlıdır. 18. ve 19. yüzyıl başlarındaki Kıta Avrupası'ndaki gelişmelerin tarihsel bağlamından yola çıkarak, burjuva kamusunun ideal tipini tanımlamaya çalışan Habermas, Fransız Devrimi'nin başta edebi ve sanat eleştiriciliği kimliği baskın olan kamuyu politikleştiren bir itki olduğundan bahseder. Habermas'a göre, "toplumsal hayatın politikleştirilmesi", kanaat gazeteciliğinin yükselişi, sansüre karşı ve düşünce özgürlüğü için mücadele, genişleyen kamusal iletişim ağının 19. yüzyılın ortasına kadar uzanan işlev dönüşümünün tanımlayıcı özellikleridir.³⁴

Para ekonomisinin doğuşu ve siyaset ile ekonominin birbirinden ayrılmasıyla birlikte kamusal ve özel kavramları da şekil değiştirdi. Böylece kamusal-özel ayırımı kamusal çıkar gözetilen yurttaşlar toplumu ile kendi özel çıkarlarını izleyen burjuva toplumu arasındaki ayırımı dönüştü.

Kamu ve kamusal alanın 20. yüzyıla gelinceye kadar geçen süreçteki tarihsel dönüşümünden çok, değişik kamusal alan modellerinin yapılarını değerlendirmek sivil toplum, demokrasi ve demokratik kurumları anlamak açısından daha yararlıdır. Bu modeller Benhabib'in sınıflamasıyla üçe ayrılabilir. Bunlar Arendt'in oluşturduğu "agonistik" ve "birleşimsel" model; liberal kamu alanı modeli ve Habermas'ın oluşturduğu "söylemsel (discursive) kamu alanı" modelleridir.³⁵

Arendt'in betimlemesiyle "agonistik" modele göre kamusal alan, ahlaki ve politik büyüklüğün, kahramanlığın ve seçkinliğin ortaya çıktığı alandır. Kamusalın "herkese açık" anlamı en çok Arendt'de görülür. Arendt'e göre "kamu" terimi birbiriyle yakından ilişkili ama tümüyle özdeş olmayan iki görüngeneye işaret eder.

³³ Aynı. s. 60.

³⁴ Aynı. s. 17.

³⁵ S. Benhabib. "Kamu Alanı Modelleri". *Cogito*, Sayı no 8: 238-258, (Yaz 1996), s. 238.

Bu görüngülerden birincisinde, terim, kamu [alanın]da gözükken herşey tarafından görülebilir ve duyulabilir, ve mümkün olan en geniş açıklığa sahiptir anlamına gelir..... İkincisi, "kamu" terimi, içinde özel olarak bize ait olandan ayrı, hepimiz için ortak olan bir dünyayı ifade eder..... (Ancak bu dünya) Daha çok, insan eseri bir dünyada birlikte yaşayanlar arasında olup biten meselelerle olduğu kadar, insan elinden çıkma [şeylerle], insani yapıyla ilintilidir.³⁶

Benhabib'e göre, Arendt kamusal alanı topografik olarak tanımlar.³⁷ Bu anlamda kamusal alan topografik ve kurumsal olmayan özellikte özgürlüğün kendini gösterebildiği yerdir. Ancak bu mekanların kamusal sayılabilmesi için koşul, oraların konuşmalar ve ikna yoluyla ortak eylem ve iktidar merkezleri olmasında yatmaktadır. Örneğin insanların uyum içinde birlikte hareket ettikleri kent meydanı kamusal alan olmayabilir ama, bir toplantı amacıyla biraraya geldikleri yemek salonu kamusaldır.³⁸ Benhabib, bu modele "birleşimsel" adını vermektedir.

Agonistik ve birleşimsel modeller arasındaki fark, modernlerden çok Yunanlıların politika deneyimine karşılık gelir. Buradan da yola çıkarak, Arendt'te kamusal alan kavramı ikili bir anlama gelir. Kamusal alan, bir taraftan içinde çalışmaya ya da emeğe karşıt olarak eylem gibi belli bir etkinlik tipinin gerçekleştiği yerdir, diğer taraftan kamusal alan diyalogun *tözel içeriğiyle* ilişkili olarak diğer toplumsal alanlardan farklılaşmaktadır.³⁹

Genel olarak Arendt'e göre kamusal alan, topografik ve kurumsal değil, eylemsel ve söylemseldir; politik olan ile özdeş değildir, toplumsalın tamamını kapsama eğilimindedir ve böylece birarada yaşamının kurallarını, ahlaki kodlarını ve yönünü belirleme sürecidir.

Liberal kamu alanı modeline göre ise; kamusal alan, özgür kamu diyalogu ilkesine dayanan ve bu ilkenin, liberal-demokratik bir toplumda başlıca kurumların kamuya karşı sorumlu olmalarıyla ilgili normatif bir yönetim kuralını ifade eder. Bu ilkeye göre yurttaşlar, kendi gruplarından olmayanlarla, neyin iyi olduğu konusunda süre-giden

³⁶ Arendt, **Ön. ver.**, 74. 77.

³⁷ **Aynı.** s. 241.

³⁸ Benhabib, 1996, **Ön. ver.**, s. 242.

³⁹ **Aynı.** s. 243.

diyaloğa katılmaya istekli olmalıdırlar. İnsanlar, özgür kamu aklını her türlü ideolojik ve söylemsel aracı seferber ederek özgürce kullanamazlar. Bu "nötr diyalog" yaklaşımı iletişim kısıtlamalarını kabul ederek sorunu çözmeye çalışır.⁴⁰

Siz ve ben ahlaki doğrunun şu ya da bu boyutu hakkında anlaşamadığımızı görmüşsek, anlaşmazlığı çözmek için koz olarak kullanılacak ortak bir değer aramamız, bu ahlaki anlaşmazlığı sözde nötr bir çerçeveye tercüme etmeye çalışmamız ya da varsayımsal bir yaratığın sorunu nasıl çözeceğini düşünerek anlaşmazlığın üzerine yükselmeye gayret etmemiz uygun olmaz. Yapmamız gereken, bu anlaşmazlık üzerine hiçbir şey söylememek ve sorunumuzu üzerinde anlaştığımız öncüllere başvurarak çözmeye çalışmaktır. Kendimizi bu şekilde sınırladığımızda, daha özel bağlamlardaki an derin ahlaki anlaşmazlıklarımız üzerine konuşma şansımızı yitirmiş olmayız. İletişimi böyle kısıtlayınca, diyaloğu pragmatik olarak verimli amaçlar için kullanma, bütün politik katılımcıların akla uygun bulacağı (ya da en azından akla aykırı bulmayacağı) normatif öncüller tanımlama olanağı doğar.⁴¹

"Nötr diyalog" ilkesine dayanan liberal kamu alanı modeli, bugün demokrasilerin karşılaştığı sorunları aşmada 'legalistik' tıkanmanın ötesine geçen bir perspektif sunabilmekten yoksundur.⁴²

Benhabib, kamu alanının üçüncü modelini, Habermas'ın özellikle *The Theory of Communicative Action* (Boston: Beacon, 1985) isimli kitabında yazdıklarından yola çıkarak "söylemsel kamu alanı modeli" olarak değerlendirir. Habermas, modern toplumların gelişimini kamu katılımı alanının genişlemesi açısından analiz etmiştir. Modernite, toplumsal farklılıkları arttırmak ve bağımsız değer alanlarını oluşturmakla beraber, üç yeni açılım daha yaratmıştır. Kurumlar alanında önemli olan gelişme, pratik söylemler yoluyla genel eylem normlarının türemesidir. Kişinin kendini tanımlaması, kurulu toplumsal pratikler karşısında giderek daha özerk ve katı rol anlayışlarıyla karşılaştırıldığında daha akışkandır. Modern dünyada gelenek, artık meşruiyetini ortadaki anlam sorunları karşısında verimli ve yaratıcı bir şekilde benimsenmesiyle kazanmaktadır.

⁴⁰ Aynı, s. 249.

⁴¹ "B. Ackerman, Why Dialogue? (Journal of Philosophy, 86, Ocak 1989, s. 16-17" (Benhabib, 1996, s. 244'teki alıntı).

⁴² K, Ünüvar, "Osmanlı'da Bir Kamusal Mekan: Kahvehaneler". *Doğu Batı*, Sayı no. 5: 186-196. (Kasım-Aralık-Ocak 1998-9), s. 188.

Katılım ilkesi, modernitenin en önemli gereklerinden birisidir. Böylelikle, kurumsal yaşamın her alanında, zamanla istikrarlı kişiliklerin oluşumu, kültürel geleneğin sürekliliği, bireylerin düşünsel çabası ve katılımı yaşamsal bir önem taşır.⁴³

Benhabib'e göre moderniteyle birlikte, katılımın da anlamı değişir. Artık "politik" katılımdan çok, "söylemsel istem oluşumu"na kayar. Böylece dar bir politik alandan çıkan katılım, tüm toplumsal kurumlara yayılır ve modern kamusal alan burada tanımlanır. Bu alan, Arendt'in agonistik modelinden farklı olarak yalnızca politik seçkinlerin meşruiyet kazandıkları kamu değil, demokratik bir şekilde, genel toplumsal normlardan ve kollektif politik kararlardan etkilenenlere bu norm ve kararların oluşturulmasında, değiştirilmesinde ve benimsenmesinde söz hakkı tanıyacak prosedürlerin yaratıldığı kamudur.⁴⁴ Arendt'in Habermas'tan farklı olarak işaret ettiği ise kamusal alanın hem öznel niyetlerimizin sergilendiği, hem de bu niyetlerin insani olan her şeyi mümkün kılacak şekilde güvence istediği bir alan olması, yani kurumsal ve prosedürel olan düzeneklerin açık uçlu (sapma potansiyeli içeren) arka yüzünü yansıttığıdır.⁴⁵

Habermas ve liberal düşünürler, demokratik toplumlarda meşruiyetin ancak kamu diyalogu sonucu sağlanabileceğinde birleşseler de, "söylemsel kamu alanı modeli"nde bu diyalog nötrlük olgusuyla kısıtlanmaz; 'pratik söylem' fikri öncelik taşır.

Demek ki söylemsel meşruiyet ve kamu alanı kurumu, temel hak ve özgürlükler gibi söylemlerin normatif koşulları da oyunun kurallarını (kişi oyunu oynamayı ve kurallara uymayı baştan kabul ettiği sürece) oluşturduğu ölçüde, çoğunluğu gözeten politikalarla temel hak ve özgürlüklerin liberal güvenceleri arasındaki geleneksel karşıtlığı aşar. Bu formülasyon bana, gerçek demokrasilerde kamu iletişiminin ve demokratik tartışmanın gerçekliğini liberal anayasal uzlaşım modelinden daha fazla yansıtıyor gibi görünüyor. Demokratik politikada hiçbir şey kamusal tartışmanın gündemi dışında değildir, ama basit çoğunlukçu prosedürlerle askıya alınamayacak ve iptal edilemeyecek, hem kurucu hem de düzenleyici temel söylem kuralları (demokratik iletişim için ne anlama geldiklerinin kendisi her zaman

⁴³ Benhabib,1996, **Ön. ver.**, s. 251

⁴⁴ **Aynı**, s.251

⁴⁵ H. B. Kahraman, F. Keyman ve A. Y. Sanbay, **Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim** (WALD, 1999), s. 34.

tartışmalı olmakla birlikte) vardır.⁴⁶

Tüm bu yaklaşımlarla beraber, söylemsel modelin de çeşitli sınırlılıkları vardır ve Habermas pekçok açıdan eleştirilmiştir.⁴⁷ Bu eleştirilerin önemli bir bölümü Habermas tarafından, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'nün 1990 yılındaki İngilizce basımındaki önsözde değerlendirilmiştir. Ancak şu unutulmamalıdır ki, kitabın ilk yayınlanışından bugüne kadar yaşanan yeni toplumsal hareketler ve bunlarla birlikte oluşan çağdaş toplumsal kuramlar, Habermas'ı da zamanla etkilemiş ve kamusal alan üzerinde yeniden tartışmasını gerektirmiştir. 1980'ler ve 90'larla birlikte, toplumsal kurumları ve klasik kuramları *yeniden düşünme* gereksinimi Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü üzerinde kuşkuları arttırmıştır.

Habermas'ın "burjuva kamusal alanı"nın hem geri kazanılıp hem de aşılması yolundaki ilginç çağrısı hasımlarınca bol bol eleştirilmiştir. Bu eleştiriler büyük ölçüde haklıdır, çünkü *Strukturwandel der Öffentlichkeit*'in bu yol açıcı analizinde medya ve kamusal yaşam konusunda alternatif bir model geliştirilmemişti. Bu güçlüğün üzerine diğer üç zayıflık da tuz biber ekmişti. Birincisi, *Strukturwandel der Öffentlichkeit* yalnızca tek çeşit kamusal yaşam üzerinde yoğunlaşmıştı (Avrupa orta sınıfının). Bu durum öteki, orta sınıfsal biçimleri "burjuva kamusal alanı"nın daha bastırılmış ve daha az önemli değişkenleri haline soktu. İkincisi, Habermas'ın savı kamusal yaşamı ilk savunucularının kendileriyle ilgili imgesine sıkı sıkıya bağlı kaldığından, iç türdeşliğini ve tutarlılığını abartmıştı. Üçüncüsü, Habermas'ın kamusal alanın "yeniden feodalleşmesi"yle ilgili görüşleri Adorno'nun kitle kültürü endüstrilerine ilişkin karamsar tezlerinden çok şey almıştı. Tüm bunların sonucunda *Strukturwandel der Öffentlichkeit* yirminci yüzyılda kamusal yaşamı canlı tutmak için mücadele edenlerin yeni medya gelişmelerinden nasıl yararlanabileceklerini gösteremedi. Tüm bu zaafılar Habermas'ın savında belirgin bir ikilem yarattı. Bir yandan "burjuva kamusal alanı"nın özlemi çekilirken, öte yandan sivil toplum ve devlet içinde yeni kamusal yaşam biçimleri oluşturabilme olasılığı üzerinde derin bir karamsarlık göze çarpıyordu.⁴⁸

⁴⁶ Benhabib, 1996. *Ön. ver.*, s. 253.

⁴⁷ Bu çalışmada, özellikle kitle iletişiminin önem kazandığı eleştirilerin küçük bir bölümü aktarılmaya çalışılacaktır.

⁴⁸ J. Keane, *Medya ve Demokrasi*. Çev.: H. Şahin (İletişim, 1993), s. 49, 31. dipnot.

John Keane, *Public Life and Late Capitalism* isimli kitabında Habermas ve diğer klasik kuramcılara, özellikle demokrasinin normatif düşünceler üzerine bina edilmiş bir yaşam biçim olarak ele alınmaması gerektiğini savunarak, kamusal yaşamı betimlemeye çalışmıştır.⁴⁹

Kimlik ve farklılıkların⁵⁰ demokrasiler açısından kaçınılmaz önem taşıdığı çağdaş kuramların bir ölçüde Habermas tarafından gözardı edildiği de Sevda Alankuş Kural'ın şu sözlerinde anlaşılmaktadır:

Kamusal alanı. Habermas'ın *Transformation of the Public Sphere* başlıklı. Arendt'in ise *İnsanlık Durumu* adlı çalışmalarındaki yaklaşımlarını eleştiriler doğrultusunda yeniden-tanımlayarak; farklı birey ya da kolektivitelerin özel alandan çıkarak "görünürlük/aleniyet" kazandıkları; dolayısıyla da isteseler de istemeseler de belirli bir meşruiyet aradıkları; bu arada da yüzyüze ya da dolayimli bir "etkileşim/iletişim" içerisinde sürekli olarak yeniden konumlandıkları çoklu-söylemsel/eylemsel karşılaşmaların alanı olarak tanımlıyorum. Diğer yandan da kamusal alanın, biricik ve yekpare olmadığını, alternatif kamuların/cemaatlerin, bazen de, ulus-devletin siyasal sınırlarını bölen ya da aşan, alternatif/muhalif ya da paralel kamusal alanların (kamusallıkların) varlığıyla hem parçalanmış, hem de genişlemiş olduğunu düşünüyorum.⁵¹

Kamusal alan/özel alan ayırımındaki eleştirilerden en önemlisi feministlerden geldi. Liberal siyasal düşüncede, bu kavramlar iki ayrıma karşılık geliyor: devletin alanı/toplumun alanı, ev alanı/ev dışı alan. Burjuva kamusunu açıklayan Habermas, özerk

⁴⁹ Aynı, s. 154.

⁵⁰ Kimlik ve farklılıklar konusunda mihenk taşı sayılabilecek bir çalışma da William E. Connolly'nin *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*, Çev.: F. Lekesizalın (Ayrıntı, 1995)'dir. Connolly'nin yerinde ifadesiyle belirtmek gerekirse, kimlik/farklılık müzakeresi demokrasilerin küresel çapta karşılaştığı siyasal sorundur. Savlarını reel siyasal alana taşıyan Connolly, sürekli dış tehditlerin yaratılmasına dayanan, "bir düşman dışında ortak hiçbir şeyleri olmayan" insanların oluşturduğu "ulus" kimliğinin egemenliğini sorgular. Ona göre hayatın en temel meseleleri artık ulus-devlet sınırları içinde çözülemeyecek ölçüde küreselleşmiştir. Demokratikleştirmeyi uluslararası ölçüğe yaymak bir zorunluluktur. Kimlik/özgürlük ve etik/siyaset ilişkisi hakkında derinlikli bir çalışmadır.

⁵¹ S. Alankuş Kural, "Türkiye'de Alternatif Kamular/Cemaatler ve İslamcı Kadın Kimliği", *Toplum ve Bilim*, Sayı no. 72: 5-44 (Bahar, 1997), s. 5. 1. dipnot.

kadın hareketlerinin çıkması, kadınların kitlesel olarak emek gücüne katılması ve aynı zamanda "politik" kamunun da bir parçası olması gerçeğinin 20. yüzyıl kamusal alanıyla ilişkisini tam olarak tanımlamaz.

Söylem etiği ve ondan türeyen meşruiyet ve kamu alanı modelleri ile kadın hareketinin iddiaları arasındaki gerilim asıl olarak Habermas'ın adalet konularıyla iyi yaşama konuları, kamusal çıkarlarla özel gereksinimler, kişisel değerlerle kamunun paylaştığı normlar arasında çok katı ayrımlar yapmaya çalışmasından kaynaklanır. Oysa... geleneksel anlamları bir kez tartışmaya açıldıktan sonra bu ayrımları yeniden yapmamızı sağlayabilecek tek şey, bir takım ahlaki hesaplar değil, kısıtlanmamış söylem sürecidir... Aile ve cinsiyete dayalı iş bölümü üzerine kadın hareketinin başlattığı söylem türünün neden kamu alanının demokratikleştirilmesinin bir örneği olduğunu ve neden söylemsel modelin böyle meydan okumaları kamu/özel ayrımına da uygulayabileceğini göstermem gerekiyor şimdi... Kamusal ile özel arasındaki ayrımı yeniden tartışmaya açan söylemlerde bile, bireylerin rızasına ve onların genel normların geçerliliğini gönüllü olarak kabullenmelerine gösterilen saygı, bu ayrım yeniden yapılırken bireylerin seçme ve kabullenme özerkliliğinin tehlikeye atılmamasının ve zarar görmemesinin güvencesidir.⁵²

Ayrıca Benhabib'e göre, söylem kuramının feministlerin taleplerine karşılık vermesi gerektiği gibi, feminist kuramın kendisi de onu iktidar sorunlarına yeniden yöneltecek bir kamu alanı ve kamu söylemi modeline şiddetle gereksinim duymaktadır. Habermas'ın kamu alanı modelinin feminist eleştirisi, feministlerin eleştirel bir kamu alanı kuramını kabul etmesiyle tamamlanmıştır.⁵³

2. KAMUSAL ALAN, SİVİL TOPLUM VE DEMOKRASİ

Kamusal alanın yapısal dönüşümü, Habermas'ın sivil toplumunun tanımında da anlam buluyor. Hegel ve Marx'tan beri 'societas civilis'in 'burjuva toplumu' şeklindeki çevirisinin artık "sivil toplum" şeklinde değerlendirilmesi gerektiğinden bahsediyor.

Her halükarda "sivil toplum"un kurumsal çekirdeğini, sistematik olmayan birkaç örnek vermek gerekirse, kiliselerden, kültür derneklerinden ve akademilerden bağımsız medyaya, spor ve boş zaman derneklerine, tartışma kulüplerine, vatandaş

⁵² Benhabib. 1996. **Ön. ver.**, s. 255-256.

⁵³ Aynı, s. 257.

forumlarına ve yurttaş inisiyatiflerinden meslek birliklerine, siyasal partilere, sendikalara ve alternatif kurumlara dek uzanan devlet-dışı ve ekonomi-dışı gönüllü birliktelikler oluşturuyor.⁵⁴

Liberal demokrasilerde, devletin sivil toplumdan "ayrı" olması türündeki yaklaşımlar demokratik siyasi düzenin önkabulüdür. Devlet asla sivil toplumun yerini alamaz -ya da tam tersi- varsayımına dayalı demokrasi modelleri son derece tedbirli değerlendirilmelidir.⁵⁵ Liberalizm tarihi boyunca, sivil toplum kavramı çok değişik şekillerde tanımlandı. Ancak hemen hepsindeki ortak taraf, sivil toplum ve devletin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğidir. Devlet, toplumun yasal çerçevesini oluşturduğu sürece, önemli bir oranda sivil toplumu da yapılandırır. Ancak sivil toplumun ayırdedici karakteri, toplumsal yaşamın -ekonomik alan, kültürel etkinlikler ve siyasi etkileşimler- devletin doğrudan kontrolünün dışındaki birey ve grupların özel⁵⁶ ya da gönüllü düzenlemelerini oluşturmasıdır.

John Keane, *Demokrasi ve Sivil Toplum* isimli kitabında çoğulcu bir demokrasi anlayışı geliştiriyor.⁵⁷ Demokrasiyi çoğunluk yönetimi, parti rekabeti ve hukuk devleti ile sınırlı gören ufku aşmayı hedefleyerek demokrasi düşüncesini somutlaştırıyor. Bu somutlaştırmayı yaparken de demokrasiye eklediği konular, görünmez elin iktidarı ile birlikte görünmez devletin iktidarı, toplumsal hareketlerin yükselişi, parti merkezli siyaset anlayışının gerileyişi, yeni muhafazakarlığın sivil ve siyasal özgürlüklere yönelik tehditleri gibi konuları gözönünde bulundurarak değerlendiriyor.

Geniş bir çeşitlilikte toplumsal ve siyasal farklılıklar yaratma ve bu farklılıkları hoşgörme kaygısı, paradoksal bir şekilde, ideolojilerin -evrensel bir dava adına tikel çıkarları savunan haklılaştırıcı söylemlerin- yeniden doğuşunu kolaylaştırıyor. Bunun tedirgin edici bir örneği, hem totaliter devlete ve hem de demokratik sivil toplum düşüncesine düşman olan bir tür yeni muhafazakarlığın sürekli gelişmesidir. Bu yeni muhafazakarlık, hukuk devleti ilkesine ve milliyetçi konsensüse dayanan, saygın ve kudretli bir devlet kurulması düşüncesinden yana tavır alıyor... (Yeni

⁵⁴ Habermas, 1997a, **Ön. ver.**, s. 52.

⁵⁵ D. Held, **Models of Democracy** (Polity, 1996), s. 314

⁵⁶ Yukarıda kamu ve özel kavramlarının kimi zaman devlet/sivil toplum ayrımına işaret ettiği belirtilmişti.

⁵⁷ J. Keane, **Demokrasi ve Sivil Toplum** (Ayrıntı, 1994).

muhafazakarlık) "Ortak değerler" in önceliğini savunuyor olabilir. Ama, gerçekte, bunun yanı sıra şunu da yapmaktadır: Kimi ortak değerleri (özellikle milliyetçiliği⁵⁸) diğerleri (örneğin, işçi özyönetimi) pahasına bir kenara ayırarak, bunlara ayrıcalıklı davranmaktadır.⁵⁹

Keane'e göre, sivil toplum/devlet ayrımının yıkılması değil, tam tersine korunması gerekmektedir.⁶⁰ Özerk kamusal alanlardan oluşan bir sivil toplum devletin keyfi iktidar kullanmasının önündeki temel engeldir. Ama sürekli parçalara ayrılıp iç çatışmalarla kendi kendine zarar verme potansiyeline de sahiptir. Bu anlamda, bu eğilimi gideren yönlendirici ve eşgüdümleyici bir faktör olarak evrensel yasaları uygulayan ve "kamu vicdanı" nı cisimleştiren devletten vazgeçilemez.

Ancak esas ilke, yurttaşların devletin mülkü olmadığı ilkesidir; devlet topluma değil, toplum devlete hesap sorma yetkisine sahip olmalıdır.

Keane'e göre, sosyalizm de çoğulcu bir iktidar sistemidir.

Sosyalizmin, sivil toplum ile devlet arasındaki ayrılığın demokratik bir tarzda devam

⁵⁸ Milliyetçilik konusunda 1980'ler ve 1990'larla beraber gelişen alanyazın, kamu ve kamusal alanı anlamak açısından da anlamlıdır. Örneğin, J. A. Armstrong'un *Nations Before Nationalism*'i (1982), John Breuilly'nin *Nationalism and the State*'i (1982), Ernest Gellner'in *Nations and Nationalism*'i (1983), Benedict Anderson'ın *Imagined Communities*'i (1983), Partha Chatterjee'nin *Nationalist Thought and the Colonial World*'u (1986), A. Smith'in *The Ethnic Origins of Nations*'i (1986), Eric Hobsbawm'ın *Nations and Nationalism since 1780*'i milliyetçilik konusunda yayınlanan önemli çalışmalardan birkaçı. Özellikle Anderson'ın "Imagined Communities" (Türkçesi: Hayali Cemaatler, Metis, 1993) modern toplumları anlamakta çok yararlıdır: "Milliyetçilik, 'liberalizm', 'faşizm' gibi olgularla değil de 'akrabalık', 'din' gibi olgularla birarada düşünülürse, herşey daha kolay olabilir. O halde antropolojik bir ruhla, ulus hakkında şu tanımı öneriyorum: Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur -kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. Hayal edilmiştir, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de herbirinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam eder (s. 20)". Ancak, Anderson'ın çalışması modern medyanın, özellikle ulusal kimliklerin yeniden üretimi ve oluşumundaki önemli rolünün unutulması açısından eleştirilebilir.

⁵⁹ Keane, 1994, **Ön. ver.**, s. 292.

⁶⁰ **Aynı**, s. 37.

ettirilmesi ve dönüştürülmesi ile eşanlı olarak yeniden tanımlanmasını önermek. sivil toplum ve "devlet eyleminin sınırları" konusuna erken modern dönemde duyulan merakı yeniden canlandırmayı ve geliştirmeyi önermektedir.⁶¹

Burada açıklanan devletçi sosyalizm değil, aynı zamanda devletle ilişkisini kesmeyen sivil toplumcu sosyalist demokrasidir.

Bununla birlikte, "müzakereci demokrasi" modeli ve meşruiyeti, kamusal alan ve sivil toplumu da kapsayan önemli bir yaklaşımdır. 20. yüzyılın ortasından itibaren, modern demokratik toplumlar üç kamusal yarar güvence altına alma göreviyle karşı karşıyadır: Meşruiyet, ekonomik refah ve tutarlı kimlik duygusu.⁶² Bu üç unsurun birini ya da birleşimini gerçekleştirilememek modern toplumlarda sorun anlamına gelmektedir. Benhabib, demokratik meşruiyetin felsefi temellerini incelemektedir.

Kanımcı, demokrasiyi anlamının en iyi yolu, onu bir toplumun önde gelen kurumlarındaki kolektif ve kamusal erk kullanımını örgütlemeyi sağlayan bir model olarak düşünmektir, bu modelin temeli ise bir kolektivitenin refahını etkileyen kararların, ahlaksal ve siyasal bakımdan eşit bireyler arasındaki özgür ve akla dayalı bir müzakere usulünün sonucu olarak görülebileceği ilkesidir.⁶³

Benhabib'in demokrasi tanımı -doğası gereği- elbette normatif kuramı da kapsamaktadır. Ancak bir normatif tanımdan çok, müzakereci demokrasi Benhabib için daha anlamlıdır. Normatif yaklaşım ekonomik refah ve kolektif kimliklerin oluşumunu kapsamakla birlikte, bu koşullar demokrasi için gerek şart değildir. Aksine anti-demokratik rejimler, kolektif kimlik duygusunu sağlamada demokratik rejimlerden daha başarılı olabilirler.⁶⁴

Müzakereci demokrasi modeli, Habermas'ın söylemsel kamu alanı modelinin izlerini taşır. Bu etiğe ilişkin bir söylem modelidir. Ancak sonuçlarından etkilenen herkesin üzerinde anlaşacağı normların geçerli olduğu, yurttaşların müzakere sürecine eşit ve özgür katılabildikleri bir modeldir.

⁶¹ Aynı, s. 58.

⁶² S. Benhabib, "Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru", *Demokrasi ve Farklılık* (WALD, 1999: 101-139), s. 101.

⁶³ Aynı, s. 103.

⁶⁴ Aynı, s. 103.

Müzakereci demokrasi modeline göre, bir yönetim biçimindeki kolektif karar alma süreçleri açısından meşruiyete ve rasyonelliğe ulaşmanın gerekli koşulu şudur: Söz konusu yönetim biçimindeki kurumlar öyle düzenlenmelidir ki, herkesin ortak çıkarı olarak görülen şey, özgür ve eşit bireyler arasında rasyonel ve adil biçimde yürütülen kolektif müzakere süreçlerinden kaynaklansın. Kolektif karar alma süreçleri bu modele ne kadar yaklaşırsa, meşru ve rasyonel olarak kabul edilme olasılıkları o kadar artar.⁶⁵

Liberaller ve feministler bu modele çeşitli eleştiriler getirmişlerdir. Bunlardan feminist yaklaşımlar bu modeli yeterince açılıp gerçek anlamda kapsayıcı hale gelmediği için eleştirirler. Iris Young, müzakereci demokrasi kuramlarından birçoğunun "kendi özel deneyim ve çıkarların bir yana bırakmalarının beklendiği bir ortak yarar" idealine ayrıcalık tanımayı sürdürdükleri gerekçesine dayanarak, "müzakereci" demokrasi ile "iletişimsel" demokrasiyi birbirinden ayırır.⁶⁶ Ayrıca Iris Young, tarafsız kamu idealine ilişkin bir demokrasi tanımı da yapmaktadır:

Modern siyasal kuramda belirlediği şekliyle kamusal/özel alan ayrımı, birçok kişi ve grubun, özellikle kültürel bakımdan beden, vahşilik ve rasyonellikle özdeşleştirilen kadınların ve radikal grupların dışlanmasını gerektiren bir homojenlik iradesini ifade eder. Modern normatif akıl kavramına uygun olarak, modern siyasal kuramda ve uygulamada kamu kavramı, yurttaşların rasyonelliklerini ve evrenselliklerini kendi özgül durumlarından ve gereksinmelerinden soyutlanmış ve duyguya karşıt biçimde ifade ettikleri bir insan varoluşu alanının belirtir. (...) Bununla birlikte, modern siyasal kuramdaki dışlamacı ve homojen idealin irdelenmesi, böyle bir kamu yaşamı yenilenmesini Aydınlanma ideallerinin geri getirilmesi olarak göremeyeceğimizi gösterir. Bunun yerine, kamusal/özel alan ayrımını, akıl ile duygu ve arzu veya evrensel ile özgül arasındaki bir karşıtlıkla bağlantısız bir ayrıma dönüştürmemiz gerekir.⁶⁷

Young'a göre, müzakereci iletişim modeli, modern Batı'nın özgül kurumsal bağlarından kaynaklanır: Bilimsel tartışma, modern parlamentolar ve mahkemeler. Bu

⁶⁵ Aynı, s. 105-105.

⁶⁶ I. Young, "İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde". **Demokrasi ve Farklılık**, (WALD, 1999: 174-196), s. 174.

⁶⁷ "I. Young, Impartiality and the Civic Public (Polity), s. 73". (Benhabib, 1999, s. 122'deki alıntı).

kurumlar burjuva devriminin egemen kurumlarıdır ve aydınlanma döneminin başlarından beri erkek egemen kurumlardır; sınıfa ve ırka göre ayrılmış toplumlarda beyaz ve üst sınıf egemenliği altında olmuşlardır. Parlamentodaki tartışmalar ya da mahkemelerdeki savlar, bütün insanların iddialarını dile getirme hakkına sahip olduğu ve kendi anlayışlarına göre gerekçeler öne sürdüğü özgür ve açık kamusal forumlar değildir.⁶⁸

Demokrasinin söyleme dayalı/kuramsal yorumu siyasal sistemi toplumun ne doruğu, ne merkezi, ne de şekillendirici modeli olarak gören, sadece öteki eylem sistemlerinden biri olarak kabul eden tarafsız bir sosyolojik yaklaşımla kesişir. Öte yandan siyaset, yapıları ve işleyişleri nasıl olursa olsun öteki meşru eylem alanlarıyla hukuk mecrası yoluyla iletişim kurabilmelidir.⁶⁹

Demokrasi tanımını yapmak kamusal tartışmadan ayrı tutulmamaktadır. Geleneksel demokrasi kuramında çokkültürlülük ve alternatif kamular, demokrasiye ulaşmada engel olarak tanımlanırken, kamusal tartışmaları da içeren demokrasi kuramları, farklılığı demokrasinin vazgeçilmez önkoşulu olarak görür. Kimliklerin dogmalaştırmadan tanımlanması, oluşumu ve yeniden üretimi demokratik ereklere vazgeçilmez parçalarıdır.

William Connolly'nin *Kimlik ve Farklılık* isimli kitabındaki savlar, hem neyin olması gerektiğini, hem de bunun neredeyse gerçekleşemeyeceğini söylemeleri açısından özellikle ilginçtir. Bu kitapta, "sağlam" bir demokratik katılım politikası ne farklılıktan kaçınan, ne de farklılığı onaylayan bir şey olarak sunulur: İnsanlara yerleşik düzenleri bozma ve yerleşik kimlikleri teşhir etme olanağı veren bir politika. Kimliklerin hepsi farklılık aracılığıyla biçim kazanmıştır (öteki ile tanımlanır) ve kimliklerin hepsi eşzamanlı olarak ötekinin farklılığının tehdidi altındadır. Kimliklerin doğaya uygun ya da değişmez bir öz olarak dogmalaştırılması ve farklılığın yıkıcı kırılmalara ve korkulara yol açma tehlikesi her zaman vardır. Ekonomik eşitsizliğin ya da siyasal dışımanın sıkıntısını çeken kimseler, insanlara yerleşik kimliklerden vageçme ya da kaderin getireceği beklenmedik olayları kabul etme olanağını veren güvenden yoksun olabilirler. Gerçekten de, ayırt edici özelliği sistematik eşitsizlik olan bir ortamda, hiç kimsenin başkasının suçlamalarının

⁶⁸ Young, 1999, *Ön. ver.*, s. 178-179.

⁶⁹ J. Habermas, "Demokrasinin Üç Normatif Modeli", *Demokrasi ve Farklılık*. (WALD. 1999: 37-50), s. 50.

arkasına sığınmadığı güçlü bir demokrasi özlemleri "kolaylıkla zaten demokratik siyasetten dışlanmış kimselere yeni bir saldırı olarak alınlanabilir."⁷⁰

Demokrasinin güçlü bir çekici tarafı da herkesin dönem dönem kültürel bilinçdışını yöneten unsurları doğallıklarından koparan ve sarsan bir kamu siyasetine katılarak varoluşun temel gizemleriyle uğraşmasına elverişli olmasıdır. Gelgelelim toplumun geniş bir azınlığı çoğunluğa sunulan iyi hayattan dışlanmışlığın ve maddi yoksunluğun ağır ağır altında acı çekiyorsa bu aynı özellikler kalıplaşmış kimlikleri yeniden dogmatikleştirme yönündeki tepkisel talebi de kuvvetlendirebilir. Ekonomik, eğitimle ilgili ve kültürel fırsat eşitliği kimliğinin olumsuzluğuyla daha iyi bir biçimde başa çıkmanın bir önkoşulu gibi görünmektedir. Bu, birçok modern biçimiyle fundamentalist eğilimleri her sınıfın paylaştığı göz önüne alındığında, önemi oldukça belirginleşen bir önkoşuldur. Demek ki tartışmacı demokrasi yerleşik ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasını öngörür ve bu da onu teşvik eden kamu enerjisinin harekete geçirilmesini gerektirir.⁷¹

Böylece, güçlü demokrasi ancak ekonomik eşitsizlikler önemli ölçüde azaltıldığında olanaklı hale gelir. Buradaki sorun böyle bir önkoşulun nasıl gerçekleştirileceği sorusunun yanıtlanmış varsayılması ile birlikte, halen kimlik ve farklılık politikasını güdüleyen şeyin önemli ölçüde, Connolly'ye göre böyle bir politikayı öylesine tehlikeli hale getiren yoksunluk ve dışlanma duygusu olmasıdır. Ayrıca Connolly'nin önemseydiği bir gerçek de yeni muhafazakarlıkla (1970'ler ve 80'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde hegemonyasını kuran) birlikte herhangi bir kimlik ve farklılık politikasının "*ressentiment* (kırgınlık) enerjilerini ve kimliğin dogmatikleşmesini"⁷² pekiştirdiğidir. Connolly, demokrasi ve farklılığın felsefi çözümünü şu sözlerle tamamlıyor:

Demokrasiyi geç modern kimlikteki en dayanıklı ve zorlayıcı unsur olarak görenler, ülke dışı demokratikleşme yoluyla ülke içi demokrasiyi desteklemeye ve ona meydan okumaya yönelebilirler. Çünkü günümüzde demokrasi, ülke-devlete en yüksek meşruiyetini kazandıran idealdir. Ama günümüzde demokrasi ethosunu devletle sınırlamak, devleti demokrasinin hapsedildiği yere dönüştürmek demektir.⁷³

⁷⁰ Connolly, *Ön.ver.*, s. 250.

⁷¹ *Aynı*, s. 267.

⁷² *Aynı*, s. 270.

⁷³ *Aynı*, s. 277.

Sivil toplum ile devlet arasındaki ayırım ise burjuva kamusal alanının zemini olarak beirdi. Çünkü "gerçekte devlete karşı bir konumdaymış gibi göründü. Diğer yandan toplumun giderek kamuoyunun ilgi alanına girmesiyle beraber, pazar ekonomisi gelişmesinin başlangıcındaki üretim olgusu da özel alandaki yerel otoritenin sınırlarının dışında gelişmeye başladı. Bu bağlamda, burjuva kamusal alanı, bireylerin kamusal organ içinde örgütlendiği özel bireylerin alanı" haline geldi.⁷⁴

Jürgen Habermas'a göre, devlet, kamu otoritesi olma sıfatını, "kendi hukukuna tabi olanların ortak kamusal selametini sağlama görevine borçludur". Habermas, feodal devletten modern devlete geçişi, "temsili kamu"dan "kamu otoritesi"ne geçiş olarak anlatıyor.⁷⁵ Liberal ya da burjuva siyasal kamu modelindeki serbest ve devlet müdahalesinden bağımsız fikir mübadelesi ilkesi, liberal ekonomi modelindeki serbest ve devlet mübadelesinden bağımsız mal mübadelesi ilkesine paraleldir ve ondan türetilmiştir. Devletin görevi, hem ekonomik mübadele hem de kamusal müzakere alanında çeşitli düzenlemeler yapmaktan ibarettir.⁷⁶

Devletin hegemonyası altında ezilen ve demokratik koşulları yaşam alanına geçiremeyen kamunun ne yapacağı sorusuna karşılık bir eylem türü olarak da, sivil toplumun kendi içinden ürettiği *sivil itaatsizlik* gündeme gelmektedir. Sivil itaatsizlik, haksızlıklara karşı çıkan bütün yasal yolların tükendiği noktada kamu vicdanına çağırıcı amaçlar. Bireyin, kişisel çıkarlar, parti, grup ve çevre çıkarlarından bağımsız olarak, kendisiyle vicdani hesaplaşmasının sonunda giriştiği "demokratik bir isyan türü"dür. Bu isyan ideolojik fikir birliğini gerektirmez; kısmi düşünce çakışması yeterlidir. Sivil itaatsizlik, kamuyu gündelik hayatında birarada tutan etik ilkeleri politik düzeye taşıma ve geçerli kılma çabasıdır. Sistemin geneline değil, tekil haksızlıklara yönelik, politik ve hukuki sorumluluk üstlenilerek kamu vicdanını harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Şiddet içermez ve mevcut yasal yollar tükendikten sonra başvurmak zorunda kalınan, bu nedenle yasadışı ama "meşru" bir eylem biçimidir. Bu yüzden de sivil ittatsizliğin "yaratacağı kamuoyu baskısı hukuki oluşum sürecindeki yanlışlıkları düzeltmenin ve

⁷⁴ J. Habermas. "Kamusal Alan. Ansiklopedik Bir Makale". **Birikim**. Sayı No. 70: 62-66(Şubat. 1995a), s. 64.

⁷⁵ Habermas, 1997a, **Ön. ver.**, s. 58.

⁷⁶ **Aynı.** s. 166-167.

yenilikleri hayata geçirmenin son olanağıdır."⁷⁷

Sivil itaatsizlik olayı sadece bir bütün olarak işler haldeki hukuk devletinde söz konusu olabilir. Ancak böyle bir durumda kuralları çiğneyen birey, sadece söz konusu çoğunluğa yapılan çağrının sınırları çerçevesinde kalmak kaydıyla, doğrudan egemen yurttaşın yönetime katılma rolünü üstlenebilir. Direniş savaşçılarından farklı olarak, kuralları ihlal eden birey, var olan düzenin demokratik yasallığını kabul eder. Haklı görülebilecek sivil itaatsizlik olanağı bu birey için sadece, demokratik hukuk devletlerinde de yasal düzenlemelerin meşru olmayabilecekleri gerçekliğinden dolayı ortaya çıkar; burada sözü edilen gayri meşruluk bireysel ahlaka, özel bir hakka ya da gerçekliğe ulaşmanın ayrıcalıklı bir yoluna göre tanımlanmaz.... Burada söz konusu olan, hukuk düzeninin ortadan kalktığı aşırı durumlar değil, her zaman ortaya çıkabilecek normal durumdur.... Bu tarihsel yaklaşımla hukuk devleti tamamlanmış bir yapı olarak değil, tersine yaralanabilir, yanılırlara sürüklenebilir bir proje, değişen koşullar altında yeniden kurulması, korunması, yenilenmesi gereken bir projedir. Bu proje bitmiş olmadığı için de, anayasal organlar yanılırlıma olasılığının dışında değildirler.⁷⁸

Sivil itaatsizlik, yasaların ya da hükümet politikasının değiştirilmesini hedefleyen, kamuoyu önünde icra edilen (alenî), şiddete dayanmayan, vicdani, ancak yasal olmayan politik bir eylem olarak tanımlanabilir. Ancak bu tanım sivil itaatsizlik eylemiyle, protesto edilen yasanın ihlal edilmesi zorunluluğunu da getirmiyor. Yasaya karşı itaatsizlik, sınırları zorlama durumunda da olsa, yasaya sadakat sınırları içinde ifade edildiği için barışçıldır ve şiddet içermez. Yasa ihlal edilir, ancak eylemciler eylemin yasal sonuçlarını da üstlenirler. Sivil itaatsizlik adeletsizliklere karşı yasalara bağlılık çerçevesinde yapılır. Bu eylem türünün en önemli özelliği kamusal, tüm kamuya açık olmasıdır.

Eylem sadece kamusal prensiplere dayanmakla kalmaz, ayrıca kamuya açık bir biçimde gündeme getirilir. Gizli değil, tersine kamuoyu tarafından yeterince algılanabilecek biçimde uygulanır. Bu haliyle sivil itaatsizlik herkese açık bir hitapla, vicdani, derin politik kanaatlerin ifade edildiği bir çağrıyla karşılaştırılabilir ve bu çağrı kamuoyu önünde yapılır. Başka nedenlerin yanında, sivil itaatsizlik bu nedenle de barışçı yöntemler kullanır. Sivil itaatsizlik şiddetten, özellikle de insanlara karşı

⁷⁷ J. Habermas, "Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletinin Denek Taşı", **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, Çev.: Y. Coşar (Ayrıntı, 1997b: 116-136), s. 126.

⁷⁸ Aynı, s. 125.

şiddetten kaçınır; ancak şiddetini prensip olarak tiksinti duyulduğu için değil, şiddetin bir tavrın kesin ifadesi olması nedeniyle kaçınılır. İnsanları yaralayabilecek, incitebilecek şiddet eylemleri sivil itaatsizliğin çağrı kaderiyle uyumsuz. Başkalarının özgürlüklerinin sınırlandırılması yolundaki davranışlar, eylemin sivil itaatsizlik özelliğinin belirsizleşmesine yol açar. Çağrının başarısızlığı durumunda, şiddeti içeren direniş yöntemlerine başvurulması fikri akla gelebilir. Ancak unutulmaması gereken, sivil itaatsizliğin vicdani ve derin kanaatleri ifade ettiğidir; bu nedenle uyarıda bulunup ihtar edebilir, ancak tehdit edemez.⁷⁹

Türkiye'den verilecek örnekler de sivil itaatsizliği açıklamada yardımcı olabilir. Ancak bir örnek vardır ki, sivil itaatsizliğin hemen tüm unsurlarını içinde barındıran, uzun erimli sonuçlar elde edebilecek bir eylemdir: Cumartesi Anneleri, ortaya çıkış biçimi ve örgütlenişi ile halen sürdürülen bir eylemdir.

27 Mayıs 1995 tarihinde küçük bir grubun girişimiyle başlatılan eylem izinsiz olarak yapılmaktadır. Kayıp yakınları tüm yasal yolları denedikten sonra, çözümsüz kalınca bu yöntemle başvurmuşlardır. Bu anlamda eylemleri yasadışı, ancak tartışılmayacak düzeyde meşrudur.⁸⁰

Yasadışı ama *aleni* ve *gidişatı hesaplanabilir* bir eylemdir yapılan Eylem hem açık biçimde örgütleniyor, hem de kamuoyunun algılayabileceği bir biçimde yapılıyor. Açıklanan hedef, her cumartesi günü yarım saat oturma eylemidir ve buna hep sadık kalmaktadır. Eylemciler "kayıplara karşı olmak, kayıplar için kamuoyu oluşturmak" amacıyla hareket ediyor ve kendilerini bu taleple sınırlıyorlar. Yani eylem sistemin bütününe karşı değil, *tekil bir haksızlığa karşı yapılıyor.....* her grup ve çevreden insanın katılmasına olanak veriyor, farklı eğilimlerin *çabalarını ortak bir hedefe yöneltme kapasitesini* içinde taşıyor. Eylemciler eylemlerinin *sorumluluğunu üstleniyor.....* Birçok kez gündeme gelen gözaltılara rağmen..... eylemcilere dava açılmamış olması, burada vurgulanması gereken önemli bir olgudur.... Eylemde sivil itaatsizliğin diğer unsurları olan, *ciddi bir haksızlığa (yaşama hakkının ihlaline) karşı olma, şiddetin reddedilmesi* gibi unsurları içinde barındırdığı ise

⁷⁹ J. Rawls, "Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Hakkı", **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, (Ayrıntı, 1997: 54-75), s. 59.

⁸⁰ Y. Coşar, "Önsöz: Sivil İtaatsizlik", **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, (Ayrıntı, 1997: 9-29), s. 26.

tartışılmayacak kadar açıktır.⁸¹

Bergama'da⁸² ise sivil toplum kendi geleceği adına bir sorumluluk üstlenerek direnişe geçti. Olaylara ve gelişmelere çevre boyutu açısından bakmak Bergama'daki insanların gündemini kısıtlamıştır. Onların ortaya koyduğu sorun, kamusal yaşamın tüm boyutlarını kapsıyordu. Temeldeki sorun, toplumsal iletişim eksikliği ve karar verme mekanizmalarının şeffaf olmayışıdır.

Bugün Türkiye'de sivil toplum kuruluşu olarak adlandırılan kimi gruplar marjinal, kimileriye radikal olarak kalmaktadırlar. Ancak varolan hukuksal ve toplumsal yapı, bu kuruluşların çalışmalarının sistemi meşrulaştırmasına neden olmaktadır.

Türkiye'de 1980'lerden sonra sivil toplumun sıçramalı bir gelişme gösterdiği, birçok analist tarafından dile getirilen bir olgu. Her şeyden önce, 1980'lerde ve sonrasında, sivil toplumun ve kamusal alanının gelişmesinde temel bir ölçüt olan dernekleşme ve sivil inisiyatiflerin yaygınlaşması bakımından Türkiye'de kayda değer bir gelişme olmadığının, Türkiye'nin bu alanda gelişmiş ülkelerin çok gerisinde kaldığının altını çizmek gerekiyor. İkinci olarak, Ersin Kalaycıoğlu'nun gözlemlediği gibi, Türkiye'de sivil toplum özellikle dinsellik faktörü ekseninde sosyo-kültürel kamplara bölünmüş durumda. Farklı kültür kamplarına ait yurttaşlar ya da yurttaş örgütleri arasında ise -

⁸¹ Aynı, s. 26-27.

⁸² 1989 yılında çokuluslu bir şirket olan Eurogold, Bergama yakınlarındaki Ovacık köyünde altın rezervi tespit ederek, maden cevherini işletmek için lisans alma işlemlerine başladı. Üçüncü Dünya ülkelerinde veya Amerika ya da Avustralya'daki toplum dışına itilmiş yerlilerin yaşama alanlarında sıkça görüldüğü gibi burada da bu alanın doğal düzeni, kültürel ve tarımsal değerleri hesaba katılmadı. Onun yerine arazi sahiplerine tazminat taahhütleri, oradaki insanlara zengin olacakları ve alanın kullanımdan sonra yeniden kazandırılacağı sözleri verildi. Ancak bu sefer, Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki en uzun ve belki de en önemli halk direniş hareketlerinden biri başladı. Bergamalılar önerilen madenciliğin insan ve çevre sağlığı üzerindeki etkileri konusunda bilgilenerken, maden işletmesine karşı yasal bir süreç başlattılar ve seneler süren direniş hareketi boyunca kendi yaşam alanlarının koşullarını kendileri belirleyebilme hakkına sahip çıktılar. (P. Holzer, "Bergama ve 10 Yıllık Direniş". *Cogito*. Sayı no. 15: 275-286.) Ancak yasal yöntemlerle sonuç alamayacaklarını düşünmeye başladıktan sonra karayolunu trafiğe kapatma, çıplak yürüme gibi eylemler yaparak sivil tepkilerini ortaya koydular. Ancak burada önemle tartışılması gereken konu medyanın bu direnişe bakış açısıdır ve çalışmanın sonuç bölümünde tartışılacaktır.

kamusal alanın işleyebilmesi için şart olan- rasyonel bir müzakerenin yürütülmesi ve ortak değerler üzerinde bir mutabakata varılması zor görünüyor.⁸³

Türkiye'de kamusal alanın gelişimini elbetteki Avrupa'da olduğu gibi 17. ya da 18. yüzyıla dayandırmak mümkün değildir. Çünkü herkesin birlikte varolma özgürlüğü modernlik ile birlikte oluşan kamusal alanın bir dışı vurumudur. Oysa ki, Türkiye'de Batı modernitesinin yaşandığını iddia etmek yersiz olacaktır.

Türkiye gibi relativizmden nasibini almamış, modernlik anlayışını neredeyse tamamen otoriter zihniyete dayandırmış ülkelerde: bizzat kamusal alanın kendisi bir filtre cihazı, bir tanımlama ve yasaklama aracı olarak görülüyor. Diğer bir deyişle kamusal alanın tanımı hangi talep ve tercihlerin kamusal alana çıkmayacağını da belirlemiş oluyor. Bu anlam dünyası içinde kamusal alan modernliğin kutsanmış bir mabedi gibi telakki ediliyor. İnsanlardan neredeyse geniş bir cami avlusunda gezerken göstermeleri gereken anonim bir saygı bekleniyor. Modern bir kamusal alanın paylaşılmasından doğması beklenen kıvanç ve gururun paylaşılması ve insanları müteşekkir kılması isteniyor. Otoriter zihniyetin doğal bir çıkarsaması olarak, devlet moderniteyi sahiplendiği ölçüde, kamusal alanın tanımı da devlete düşüyor ve giderek devlet tekeli haline gelerek bir yönetim aracı olarak kullanılıyor. Dolayısıyla bu tür ülkelerde kamusal alanın toplumsal taleplerle felsefi bağı kopuyor. Toplumsal talepleri esas kabul edip, kamusal alan düzenlemesi sayesinde bunları birarada yaşatmaya çalışan Batı modernitesine karşıt olarak; Türk modernitesi devlet tarafından sınırları çizilmiş kamusal alanı esas kabul ediyor ve toplumsal taleplerin bu çerçeveye uyum göstermesini emrediyor.⁸⁴

Kamusal alan, ben ve öteki karşıtlığına dayanan ve böylece farklılıkların ayrıcalıklaştırılmasına yol açan özcü ve köktenci kimlik taleplerini ve bu kimliklerin temsil edilebildiği özgürleşme ve demokratikleşme sürecini tanımlar. Çoğulculuk ilkesi temelinde örgütlenen kamusal alan, toplumsal kimliklerin "demokratik özne konumuna" dönüşmesinin ön-koşuludur. Türkiye'de demokratikleşme ve cumhuriyet anlayışının bu ilkeyi ne kadar yerine getirdiği ise tartışmalıdır.

⁸³ H. Yılmaz, "Kamu, Kamu Otoritesi ve Devlet: Habermas'ın Işığında Türkiye'yi Düşünmek", **Cogito**, Sayı no. 15: 159-169 (Yaz 1998), s. 167-168.

⁸⁴ E. Mahçupyan, "Osmanlı'dan Günümüze Parçalı Kamusal Alan ve Siyaset", **Doğu Batı**, Sayı no. 5: 22-47 (Kasım, Aralık, Ocak 1989-9), s. 23.

Cumhuriyet modelinin bugün yaşadığı meşruiyet ve temsiliyet krizi. tarihsel boyutu içinde, bu modeli belirleyen feisefi ve normatif ilkelerin, ister postmodernite diyelim istersek globalleşme olarak niteleyelim, yaşadığımız toplumsal değişim ve dönüşümler sonucunda karşı karşıya kaldığımız sorunlara ve toplumsal taleplere yanıt verememesinden kaynaklanmaktadır. 1990'lı yıllar içinde, global/ulusal/yerel etkileşim ağı içinde hızla değişen ve dönüşen ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkiler, ve bu ilişkilerin yarattığı toplumsal dinamizm ile cumhuriyet modeli arasında ciddi bir boşluk ve kopukluk olduğunu görmekteyiz. Cumhuriyet modeli üç temel feisefi ve normatif ilke üzerine kurulmuştu: (a) egemen özne olarak, devlet ve devlet egemenliği söylemi; (b) ulus=toplum birliği anlayışı üzerine kurulmuş, ve kamusal yararın devlet seçkinleri tarafından belirlenmesi ve bireysel/kollektif çıkar ve talepler üzerine empoze edilmesi işlevi gören siyaset anlayışını yaşama geçiren "organik toplum" vizyonu; ve (c)devlete karşı ödevler ve sorumluluklar temelinde tanımlanmış, ancak sınırlı haklara sahip "cumhuriyet vatandaşı" anlayışı. Bu üç temel ilkenin de bugün krize girdiğini, toplumsal değişimlere ve taleplere yanıt veremediğini, ve giderek devietçi ve milliyetçi söylemleri beslediğini görüyoruz.⁸⁵

Tüm bu yaklaşımların ardından Türkiye'de burjuva kamusunun olmadığını da söylemek çok mümkün değildir. Çünkü burjuva kamusunun -sivil toplum örgütlerinin-liberal projelerle devletin "işlerine karışması" ya da siyasal kamu oluşmamasına rağmen, 1946'da "çok partili rejim"e geçiş kamusal alan açısından tartışmalıdır. Yılmaz'a göre⁸⁶, "Türkiye'de siyasi partiler, sosyal grupları temsil etmezler;... partiler ve sosyal gruplar arasındaki temsil ilişkisi, bu haliyle, Habermas'ın feodal hükümdarlar için ortaya koyduğu 'temsili kamu' modeline benzer." Sivil toplumun 1980'lerden sonra ilerleme kaydettiği ise bir gerçektir.

Nilüfer Göle'ye göre, 1980'lerle birlikte ekonomi, kültür, toplumsal cinsellik gibi alanlar devletten bağımsızlaşmaya ve özerk toplumsal alanlar olarak kurulmaya başladılar. Nitekim, aynı dönemde yükselen yeni siyasal akımlar, liberalizm, İslamcılık ve yeni sol, bu toplumsal özerkleşmenin siyaset ve ideoloji düzlemindeki ifadesi oldular. 1980'lerde yazılı basında (özellikle de haber gazeteciliğinde), 1990'larda ise özel radyo ve televizyonlarda ve internet kullanımındaki patlama da

⁸⁵ E. F. Keyman, "Kamusal Alan ve 'Cumhuriyetçi Liberalizm': Türkiye'de Demokrasi Sorunu", **Doğu Batı**, Sayı no. 5: 57-72 (Kasım, Aralık, Ocak 1989-9), s. 68.

⁸⁶ Yılmaz, **Ön. ver.**, s. 167.

enformasyon üretim ve dolaşımında devlet tekelinin kırıldığıının ve dolayısıyla sivil toplumun geliştiğinin bir başka göstergesi olarak kabul ediliyor. Ne var ki, sivil toplumun ve ona paralel olarak kamusal alanın gelişimine ilişkin bazı olumsuz gelişmelere de burada değinmek gerekiyor. Sivil toplumun ve kamusal alanın gelişmesi açısından olumsuz bir (diğer) faktör ise, nicelik olarak gerçekten bir patlama arz eden medyanın, ne ölçüde kamuyu temsil ettiği, kamuoyunu yansıttığı, kamusal iletişimin bir aracı olduğu. Medyanın yansıttığı "oy"un, kamunun genel "oy"u değil, medya patronlarının, genel yayın müdürlerinin, köşe yazarlarının özel "oy"u olduğu rahatlıkla iddia edilebilir. Medyanın kamu ile kurduğu temsil ilişkisi, tıpkı siyasal partilerin kamu ile kurduğu temsil ilişkisi gibi, gerçek bir temsilden çok Habermas'ın "temsili kamu" modelini andırıyor. Bir başka deyişle, medya, kamuoyunu temsil etmiyor; kamunun önünde, kendini, kendine atfettiği "halkı tanıma" ve "sokaktaki adamın ne düşündüğünü bilme" şeklindeki kaynağı meçhul melekeyi, duraksız bir kendini övme, kendini göklere çıkarma ayıyı eşliğinde temsil ve teşhir ediyor.⁸⁷

Sevda Alankuş Kural'a göre ise, "Türkiye'de kamusal alan bugün, hegemonik ve karşı-hegemonik iktidar merkezlerinin karşılıklı olarak birbirlerinin söylem/eylem kodlarını yağmalamaya ve bozuma uğratmaya çalışırken, eklemlemelerle dönüştükleri, böylelikle de sürekli olarak yeni mevzilere kaydıkları çok-söylemli bir nitelik"⁸⁸ kazanmıştır. Hegemonya krizi karşısında medyanın konumunun ne olduğunu ise Kural şu şekilde aktarmaktadır:

Medya ve kimlikler konusunda medya uzamında gerçekleşen kültürler arası karşılaşmaların/etkileşimlerin yeni yakınlıklar veya yeni mesafeler yaratarak, kimliklerin tarif edilmesinde önemli bir rol oynadığı kabul edilmekle birlikte, bu rolün abartılmaması gerektiği söylenebilir. Başka ifadeyle, medya kültürel kimlikleri biçimlemez, onların alenileşmesine aracı olur. Bunu yaparken de yeni söylemsel/hegemonik eklemlemelere neden olarak kimliklerin dönüşümüne de aracılık etmiş olur. Ancak anlamın üretildiği "nihai" yer toplumsal ilişkiler alanı olmaya devam ettiği için, bu aracılık medya sembolik yeniden-üretim faaliyetinde hakim sınıfların tarafında konumlanmış olsa bile, mutlaka iktidar edenler lehine

⁸⁷ Aynı, s. 167.

⁸⁸ S. Alankuş Kural, 1997, *Ön. ver.*, s. 6.

sonuçlanacak bir aracılık olarak görülmemelidir.⁸⁹

Türkiye'de yaşanan umut verici gelişmelerin karşısında demokrasi geleneğinin tam da oturamadığı da söylenebilir. Çünkü, bu demokratik gelenek, sivil toplum eksikliğini, tarihsel temeli olmadan gelişen 'kamuoyu' biçimini ve İslami popülizmi yapısında taşımaktadır.

3. KÜLTÜR, KİTLE KÜLTÜRÜ VE KİTLE İLETİŞİMİ

Başlangıçta tahsilli vatandaşların ve edebiyatın damgasını taşıyan kültürel düşünce üreten kamunun, kitle iletişim araçları ile kitle kültürünün egemen olduğu bir alana dönüşmesi süreci kamusal alanının yapısal değişiminin nedenlerinden biridir.

Habermas'ın sözünü ettiği bu dönemden sonra, kamusal alan ve onunla birlikte kitle iletişim araçları da yapısal olarak dönüşmeye başladı. Medya, tüketim kültürüne dayalı bir kamusalığa bürünürken, edebilikten uzaklaşan bu kamuya bir de özel olmaktan çıkarılan mahremiyet alanının da içinin boşaltılması eklendi. Kitle iletişim araçlarının ve kısıtlanmadan ifade edebilme yetisinin artması belirli özgürlükleri taşıdığı izlenimini yaratırken, aslında bir taraftan da kültürü tüketim malı haline sokmuştur. Yani "kültürel mallar ticarileşmiş"tir.⁹⁰

Okunacak şeyler, tiyatro, konser ve müze için para ödemek gerekiyordu; fakat okunmuş, duyulmuş, görülmüş ve ancak diyalog içinde tam anlamıyla temellük edilecek olan şeyler hakkında yapılan söyleşiler için değil... Bugün bizzat söyleşi, işletme konusudur: kürsü hatiplerinin profesyonel diyalogları, panel tartışmaları, *round table shows* [yuvarlak masa tartışma-şovları] - özel şahısların akıl yürütmesi radyoda ve televizyonda starların program numaraları arasına giriyor, giriş için bilet kesilecek kıvama geliyor, oturumlara herkesin "katılabileceği" yerlerde bile mal biçimini alıyor.⁹¹

Kitle iletişim araçları kendilerini şahsi sıkıntılarının ve zorluklarının iletileceği adresler olarak, hayatı kolaylaştıran otoritelermiş gibi takdim ederler: özel alanın bir biçimde

⁸⁹ S. Alankuş Kural, "Türkiye'de Medya, Hegemonya ve Ötekinin Temsili", **Toplum ve Bilim**, Sayı no. 67: 76-108 (Güz 1995), s. 86.

⁹⁰ Habermas, 1997a. **Ön. ver.**, s. 285.

⁹¹ **Aynı.** s. 285-286.

yeniden vücut bulması için bol bol özdeşleşme vesilesi sağlarlar - istifadeye sunulan kamusal keyiflendirme ve danışma hizmetleri fonundan yararlanırlar.⁹²

Kültürel akıl üreten kamusal topluluktan kültür tüketen kamusal topluluğa giden yolda... Kitile iletişim araçlarıyla yayılan "kültür" bir entegrasyon kültürüdür: sadece bilgi ve akıl yürütmeyi, yayıncılık biçimleri ile psikolojik edebiyatın biçimlerini *human interest*'çe belirlene bir eğlenceye ve "yaşam yardımı"na entegre etmekle kalmaz: aynı zamanda reklamcılığın unsurlarını asimile edecek kadar, hatta bir tür süper slogan işlevi görececek kadar da esnektir.⁹³

Jean Baudrillard'a göre, tüketimin toplumsal mantığı mallar ve hizmetlerin kullanım değerinin bireye uygunluğu ve bir başka deyişle bireyi tatmini demek değildir. Tüketimin mantığı, toplumsal göstergelerin üretimi ve manipülasyonunda yatar.

Bir biyo-işlevsel ve biyo-ekonomik mallar ve ürünler sisteminin (ihtiyacın ve hayatta kalmanın biyolojik düzeyi) yerine sosyolojik bir göstergeler sistemi (tüketime özgü olan düzey) geçer.... Bizim için sosyolojik olarak anlamlı olan ve tüketim biçiminde çağımıza damgasını vuran tam da bu ilkel düzeyin, doğadan çağımızın kültürüne geçişin özgül tarzlarından biri, belki de özgül *tarzı* olarak ortaya çıkan bir bir göstergeler sisteminde genelleşmiş yeniden düzenlenmesidir. Dolaşım, satın alma, satış, farklılaşmış mallar ve nesnelere/göstergelerin sahiplenişi günümüzde dilimizi kodumuzu tüm *toplumun iletişime geçmek* ve konuşmak için kullandığı şeyi oluşturur. İşte bu tüketimin yapısı, tüketimin *dilidir*; bireysel ihtiyaçlar ve hazlar bu dile bağlı olarak *sözden* ibarettir.⁹⁴

Zygmunt Bauman'a göre, tüketici davranışı bir sorundan diğerine, adım adım hayatın tamamını piyasaya bağlar; her arzuyu ve her çabayı satın alınabilecek bir araç ya da bir uzmanlık arayışına yönelir. Hayatın geniş kurgusu üzerindeki denetim sorununu, en azından ilke olarak erişebilecek çok sayıda küçük satın alma edimlerine indirger. Bu davranış, adeta, meseleleri *kamusal* olarak algılanmayacakları şekle sokarak *özelleştirir*; ödevleri *sosyal* olarak görülmecekleri biçimde *bireyselleştirir*.

Kendimi ve hayatımı iyileştirmek, kültürlemek ve arılaştırmak. yetmezliklerimin ve hayatta yoluma dikilen öteki can sıkıcı engellerin üstesinden gelmek artık benim

⁹² Aynı, s. 297.

⁹³ Aynı, s. 301.

⁹⁴ J. Baudrillard, Tüketim Toplumu (Ayrıntı, 1997), s. 88.

görevim (ve inanmaya teşvik edildiğim gibi, yerine getirebileceğim de bir görevim) olmuştur. Böylelikle, yoğun trafiğin dayanılmaz gürültüsü hemen çift cam takılması dürtüsüne dönüştürülür. Kirlenen kent havasına karşı göz damlaları satın alınır. Ev kadınlarının ve annelerin ağır işten boğulduğu durumun üstesinden bir kutu ağrı kesici ve hızla etki eden başağrısı hapları ile gelinir. Toplu ulaşım araçlarının dökülmesine yanıt bir otomobil almak ve dolayısıyla, toplu ulaşımın daha fazla felce uğratılmasına ek olarak, gürültüye, hava kirliliğine ve acı veren gerginlik etkilerine katkıda bulunmaktadır.⁹⁵

Özellikle kitle iletişim araçları ve televizyon sayesinde farklı hayat biçimleri hakkında giderek daha fazla bilgi akışına maruz kalındığından, her şey çağdaş benliklerin biçimlenmesinde karşılaştırmalı referans gruplarının artan rolüne işaret etmektedir. “Kitlesele medya günün hakim modasını ve en son üslupları muazzam bir hızla bize ve dünyanın en ücra köşelerine ulaştırır. Aynı şekilde, bu medya görsel olarak erişilebilir kıldığı kalıplar üzerinde otoritesini de kurar; kuşkusuz medyada gösterilmeye değer bulunan ve dünyanın her tarafında milyonlarca insan tarafından seyredilecek olan hayat tarzları, dikkate alınmaya ve eğer mümkünse taklit edilmeye değer tarzlardır.”⁹⁶

Teknoloji, temelini örgütlemiş olduğu yol nedeniyle, çağdaş kapitalist toplum bütüncülcü olma eğilimindedir. Marcuse’a göre, yalnızca toplumun teröre dayalı bir politik eşgüdümü değil, ama ayrıca gereksinimlerin çıkar çevreleri tarafından belirlenmesi yoluyla işleyen ve teröre dayalı olmayan ekonomik ve teknolojik bir eşgüdüm de “bütüncülcü”dür.⁹⁷ Kültür endüstrisi bu eşgüdümden (tek-biçimleştirmede) başrolü üstlenir.

Baskıcı bir bütünün yönetimi altında, özgürlük güçlü bir egemenlik aracına dönüştürülebilir. Bireye açık olan seçmelerin erimi insan özgürlüğünün derecesini saptamada belirleyici bir etmen değildir; yalnızca birey tarafından *neyin* seçilebileceğini ve *neyin* seçilmiş *olduğunu* göstermeye yaramaktadır. Özgür seçim için ölçüt hiçbir zaman saltuk bir ölçüt olamaz, ama ne de bütünüyle görelidir. Efendileri özgürce seçme efendileri ya da köleleri ortadan kaldırmamaktadır. Geniş bir mallar ve hizmetler türürlüğü içersinde özgür seçim özgürlüğü imlemez, eğer bu

⁹⁵ Z. Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, Çev.: A. Yılmaz (Ayrıntı, 1998), s. 221.

⁹⁶ Aynı, s. 43.

⁹⁷ H. Marcuse, **Tek-Boyutlu İnsan**, Çev.: A. Yardımlı (İdea, 1990), s. 2-3.

mallar ve hizmetler bir zahmet ve korku yaşamı üzerindeki toplumsal denetimleri destekliorsa -eş deyişle. eğer yabancılaşmayı destekliorsa. Ve yukardan dayatılan gereksinimlerin birey tarafından kendiliğinden yeniden-üretimi özerkliği kurmaz: yalnızca denetimlerin etkerliğine tanıklık etmektedir..... Bu denetimlerin derinlik ve ekterlikleri üzerinde direktmemiz "kitle iletişim araçlarının" öğretileme gücünü aşırı ölçüde büyüttüğümüz. ve insanların şimdi üzerlerine dayatılan gereksinimleri kendiliklerinden duyumsayacakları ve doyuracakları biçimdeki karşı çıkışlara açıktır. Karşı çıkış önemli noktayı kaçırmaktadır. Ön-koşullandırma radyo ve televizyonun kitlesel üretimleri ile ve denetimlerinin özekselleştirilmesi ile başlamaktadır. İnsanlar bu evreye uzun süreli koşullandırılmış alıcılar olarak girmektedirler: belirleyici ayırım verili ve olanaklı. doyurulmuş ve doyurulmamış gereksinimler arasındaki zıtlığın ya da çatışmanın düzleştirilmesindedir. Burada, sınıf ayrımlarının eşitlenmesi denilen şey ideolojik işlevini açığa sermektedir. Eğer işçi ve patronu aynı televizyon izlencesinden haz duyuyor ve aynı dinlence yerlerine gidiyorlarsa. eğer sekreter kendine işverenin kızı denli çekici bir görünüş verebiliyorsa. eğer Zenci bir Kadillak alabiliyorsa. tümü de aynı gazeteyi okuyorlarsa, o zaman bu benzeşme sınıfların yitişini değil, ama Kodamanların korunmasına hizmet eden gereksinim ve doyumların altta yatan nüfus tarafından ne düzeye dek paylaşıldığını belirtmektedir.⁹⁸

"Kültür endüstrisi" kavramı, Amerika'daki kültürel değişimi anlatan Frankfurt Okulu temsilcilerinden Adorno ve Horkheimer tarafından "kitle iletişimi" yerine⁹⁹ kullanıldı. Bireye seçme hakkı vermeyen bu yaklaşım, kültürü ürün ve meta haline dönüştürmüş ve tüketilmesi gereken homojen bir yapı oluşturmuştur. Nicholas Garnham'a göre kültür endüstrileri "üretim tarzlarının ve endüstriyel ortaklıkların örgütlenmesinin, kültürel mallar ve hizmetler formunda semboller üretmesine ve yaymasına izin veren kurumlar anlamına"¹⁰⁰ gelmektedir. Adorno ve Horkheimer'a göre, medya bir özne değil zaten sistemin kendisidir. "Medya, birilerinin manipülasyonu ya da teknolojinin hikmeti kendinden menkul gücü sonucu bireyleri etkilemesi sonucu değil, sistemin işleyişinin ta

⁹⁸ Aynı. s. 7.

⁹⁹ T. W. Adorno. "Culture Industry Reconsidered", *Culture and Society*. Ed.: J. Alexander ve S. Seidman (Cambridge University, 1990, ss. 275-282.), s. 275.

¹⁰⁰ N. Garnham, "On the Cultural Industries", *Media Studies: A Reader*. Ed.: P. Marris ve S. Thornham (Edinburgh University, 1996, ss. 78-83.), s. 78.

kendisiydi."¹⁰¹

4. KAMUSAL ALAN VE MEDYA

Daha önce de belirtildiği gibi devletin görevi, kamusal müzakere alanında düzenlemeler yapmaktan ibarettir. Hukuk devleti düzeni, siyasal işlevli kamuyu, özel rekabet içinde kamu yararı için fiilen zorunlu olan konsensüsü ve temel hakları barındırır. Temel haklar, bir yandan kamusal ve özel alanları, kamusal topluluğun kurum ve araçlarını; diğer yandan özel özerkliğin temelini; ve nihayet özel şahısların işlevlerini, hem vatandaş olarak sahip oldukları işlevleri, hem de mülk sahibi olarak taşıdıkları ekonomik işlevleri güvence altına alırlar.¹⁰²

Kamusal alan, Habermas'a göre, özel şahısların, kendilerini ilgilendiren ortak bir mesele etrafında akıl yürüttükleri, rasyonel bir tartışma içine girdikleri ve bu tartışmanın neticesinde o mesele hakkında bir ortak kanaati, yani kamuoyunu, oluşturdukları süreç, araç ve mekanların tanımladığı yaşam alanıdır.¹⁰³ Kamusal topluluk genişlediğinde, o zaman doğrudan tartışmanın yerini araçlar -medya- dolayısıyla yapılan tartışma alır. Bu bağlamda, basın, kamunun ve kamuoyunun oluşmasında vazgeçilmez bir faktördür.

Habermas'ın da belirttiği gibi "büyük bir kamusal alan gözönüne alındığında, iletişim [vatandaş olan bireylerin kendi düşüncelerini özgürce açıklayıp yayınlama hakkı ve özerk örgütler kurma hakkının garantisini altında birbirleriyle etkileşimde bulunmaları] için bilginin iletilmesini sağlayarak ve alıcıları ya da bireyleri etkileyecek özel araçlar gerekir. Günümüzde kamusal alan içinde bu türden bir iletişimi sağlayan medya, gazeteler-magazinler, radyo-televizyonlardır."¹⁰⁴ Ancak bölümün başlarında da belirtildiği gibi Habermas pek çok araştırmacı tarafından, kitle iletişim araçlarını çözümlemesinin eksik olduğu yönünden eleştirilmiştir. Ayrıca, 18. yüzyıl ve ilerisinde kitle iletişim

¹⁰¹ M. Mutman, "Televizyonu Nasıl Sorgulamalı?", *Toplum ve Bilim*, Sayı no. 67: 26-71 (Güz 1995), s. 33.

¹⁰² Habermas, 1997a. *Ön. ver.*, s. 171.

¹⁰³ Yılmaz, *Ön. ver.*, s. 162.

¹⁰⁴ Habermas, 1995a. *Ön. ver.*, s. 62.

araçlarının gelişimine kamusal alanın yapısal değişimi neden olmuşsa da, tam tersini savlamak da Habermas'a göre mümkündür.¹⁰⁵

Richard Sennett'e göre ise, elektronik iletişim kamusal yaşam fikrine son verilmesini sağlayan araçlardan biridir. Medya, toplumsal grupların birbirlerine ilişkin bilgi birikimlerini olağanüstü arttırırken, fiili bağ kurmayı gereksizleştirmiştir. Hatta pasiflik bu teknolojinin "mantığıdır". Kitlesele medya, geçen yüzyılda tiyatrolarda ve konser salonlarında biçimlenmeye başlayan kalabalık halinde sessiz kalma tarzlarını pekiştirir.¹⁰⁶

İcracıların kişiliklerine yönelik kompulsif ilgi, sessizliğin saygın davranışın kuralı haline geldiği tiyatro ve konserlere giden yığınlarca kentli izleyici arasında. 19. yüzyılda gelişti. Modern medya, bu ilgiyi bir sınıfın, burjuva sınıfının, alanından çıkarıp, toplumsal mevkilerinden bağımsız olarak, tüm izleyenler için bir teknolojik sonuç durumuna getirdi. Algılayandan hiçbir talepte bulunmayan bir medyada, kişiliğin algılanması eşitlik mantığı gereğidir.... Gerçekten de, onun niyetlerini toplumdaki gizli güçlerin ete kemiğe bürünmesi diye yorumlayan medya, ne yaptığına bakmaksızın, dinlemeye değer bir insan olarak onu meşrulaştırmayı başardı. Bu şekilde, bir *hınç* girişimcisinin "simgesel" protestosu başkalaştırıldı; böylece niyetleri hiçbir zaman sonuçlarıyla, etkinliğiyle ve hatta ahlaka uygunluğuyla sınanmak zorunda kalmadı.¹⁰⁷

Büyük ticaret şehirleri aynı zamanda haber dolaşımının merkezi idiler. Düzenli haber akışı kurumsallaştıktan sonra (yani genel olarak halk için erişilebilir hale geldikten sonra) tam anlamıyla bir basın varlığından sözedilebilir. Bu ise Habermas'a göre ancak 17. yüzyılın sonunda gerçekleşti.

Kapitalizm -özellikle merkantalist aşaması- ve para ekonomisi, burjuvazinin oluşumu için ne kadar gerek şartsa, bir o kadar da haber dolaşımının artması ve medyanın -o dönemde basın- gelişmesini sağlamıştır. Çünkü özelleşmiş ekonomik etkinlik, kamusal

¹⁰⁵ Özel bireyler tarafından yürütülen gazeteciliğin kamuoyuna açık bir kitle iletişim aracına dönüşümü sürecinde, kitle iletişim araçları tarafından farklı değerlendirilen özel çıkarların yoğun bombardımanı ile kamusal alanın kendisi de dönüşüme uğradı (Habermas, 1995a. **Ön. ver.**, s. 65).

¹⁰⁶ R. Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**. Çev.: S. Durak ve A. Yılmaz (Ayrıntı, 1996), s. 352-353.

¹⁰⁷ Aynı, s. 355

düzenleme ve gözetim altında genişleyen mal dolaşımı tarafından yönlendirilir; bütün bunların gerçekleştiği ekonomik koşullar, girişimcinin ev ekonomisi sınırlarını aşarak ilk kez genel çıkarın konusu haline gelirler. Bu tür ekonomik etkinlik ve burjuva kamusunun oluşumu haber dolaşımını gerektirmekteydi. Hatta Habermas'a göre¹⁰⁸, haber dolaşımı sadece mal dolaşımının ihtiyaçlarına bağımlı olarak gelişmiyordu; haberin kendisi mal haline gelmişti. Habercilik mesleği, varlığını borçlu olduğu pazar ile aynı yasalara tabi idi.

Devletin karşısına dikilen toplum bir yandan kamu erkinden özel alanı koparıırken, diğer yandan hayatın yeniden üretimini özel ev bütçelerinin sınırlarının ötesine taşıyıp kamusal çıkar alanına giren bir mesele haline getirdiği için, idareyle kesintisiz temasın gerçekleştiği bölge, akıl yürüten kamusal topluluğun eleştirisine konu olma anlamında da "kritik" bir duruma gelmiştir. Kamusal topluluk bu meydan okumaya, yönetimin toplumu özgül anlamda kamusal bir olay haline getirirken yararlandığı aygıt başka bir işlev doğrultusunda dönüştürmesi ölçüsünde karşılık verebilecektir -bu aygıt, basındır.¹⁰⁹

Kitle kültürünün yeni biçimlerine nüfuz eden tüketici kesimleri, yerleşik tahsilli tabakadan ve toplumun alt tabakalarından değil, kıyasla büyük bir sıklıkla, yükselmekte olan ve statülerini kültürel olarak meşrulaştırmaya ihtiyaç duyan gruplardandır. Ancak bu öncü grubun sayesinde yeni medya ilkin daha yüksek tabaka içinde yayılır ve sonra zaman içinde aşağı statü gruplarına ulaşır.

Devlet ile toplumun karşılıklı birbirlerinin içine girmesinin, özerkliği sayesinde yasaların genelliğini mümkün kılan bir özel alanın çözülmesine yol açması ölçüsünde, akıl yürüten şahısların oluşturduğu görece homojen kamusal topluluğun zemini de sarsıldı.¹¹⁰ Örgütlü özel çıkarların rekabeti kamuya nüfuz etti. Bir zamanlar, özelleştirilmiş olmalarından dolayı sınıf çıkarı ortak paydasında tarafsızlaştırılmış olan tekil çıkarlar, kamusal tartışmada belirli bir rasyonelliğe ve etkinliğe izin verebilmişlerdi. Bunun yerini, rekabet eden çıkarlar aldı.

Basının ticarileşmesi ölçüsünde mal dolaşımıyla kamusal topluluğun ilişkileri düzenlenir; özel alan içerisinde 'kamusallıkla özel alan arasındaki açık sınır' silinir. Ama

¹⁰⁸ Habermas, 1997a, **Ön. ver.**, s. 84.

¹⁰⁹ Aynı, s. 88-89.

¹¹⁰ Aynı, s. 307.

diğer yandan da, kurumlarının bağımsızlığının artık ancak belirli siyasal güvencelerle sağlanabilmesi ölçüsünde, kamusalık özel alanın bir parçası olmaktan çıkar.

Burjuva hukuk devletinin kurulması ve siyasal işlev gören bir kamusalığın yasalaşmasıyla ki, akıl üreten basın kanaat baskısından kurtulur, artık polemiksel konumunu bırakabilir ve her ticari işletme gibi kazanç imkanlarını dikkate alabilir. İngiltere, Fransa ve ABD'de kanaat yayınlayan basından ticari basına doğru bir gelişme yolu, 19. yüzyılın otuzlu yıllarında aşağı yukarı aynı sıralarda açılmıştır.... Daha yüzyılın ortasına gelindiğinde, bir dizi gazete işletmesi anonim şirket olarak örgütlenmişti.¹¹¹

Özellikle 19. yüzyılın yetmişli yıllarından itibaren, gazeteye adını sarını, artık öncelikle seçkin yazarların değil, yetenekli editörlerin vermesi eğilimi iyice belirgin hale gelir. Yayınevi, redaktörleri, bir ticari işletmenin özel çıkarları doğrultusunda talimatlara bağlı olarak çalışacakları beklentisiyle göreve getirir.

Basının yapısal dönüşümünün işletme sosyolojisi ile ilgili veçheleri, elbette burada da kendini dayatan genel yoğunlaşma ve merkezileşme eğilimlerinden kopartılamaz. Yüzyılın (19. yy.) son çeyreğinde ilk büyük gazete holdingleri oluşmuştur. ABD'de Hearst, İngiltere'de Northclyffe, Almanya'da Ullstein ve Mosse. Bu gelişme, tabii düzensiz olarak, yüzyılımızda da sürmüştür. Haber trafiği araçlarındaki teknik gelişme (telgraf ve telefonda sonra telsiz telgraf ve telefon, radyo), basının örgütsel birleşmesini ve ekonomik yoğunlaşmasını hızlandırmış, hatta kısmen mümkün hale getirmiştir. Haber servislerinin tekel biçiminde örgütlenmiş ajanslarca birleştirilmesini, küçük gazetelerin yazı işlerinin, sayfa kalıpları gönderilmesi ve ilave üretimi yoluyla standartlaşması izledi. İlk Anglosakson ülkelerinde 1870 ile 1880 arasında matris kullanıldı; yüzyıl dönümünde matris kullanımı kıta Avrupası'na da yayıldı. Teknolojik birleşmeye, çoğunlukla, gazete halkaları veya zincirleri oluşumuyla örgütsel birleşme refakat etti. Özellikle kırsal bölgelerdeki taşra gazeteleri bu yolla ekonomik açıdan da yörelerindeki şehir gazetelerine bağımlı hale gelerek, yerel ve yardımcı yazı işleri olarak bunlara eklemlediler.¹¹²

Habermas, basındaki gelişmeyi ve 20. yüzyılın ilk yarısını incelerken "gazete endüstrisinde ekonomik yoğunlaşma ve teknolojik-örgütsel koordinasyon derecesi, 20.

¹¹¹ Aynı, s. 313.

¹¹² Aynı, s. 316-317.

yüzyılın yeni medyalarına (radyo, film ve televizyon) göre düşük" görmektedir. Habermas'a göre sermaye ihtiyacı o kadar büyük çaplı ve yayıncılığın sağladığı güç o kadar tehditkar görünüyordu ki, kimi ülkelerde bu yeni medyaların tesisi başlangıçtan itibaren devlet yönetimi altında gerçekleşti veya devlet denetimine alındı. Özel şahısların oluşturduğu bir kamuya ait özel kurumlar, kamusal kuruluşlara dönüşmesi, basın ve ilk dönem medyalarının gelişmesini çarpıcı biçimde karakterize eder.¹¹³

...basının yoğunlaşma eğilimine ilişkin tecrübeler, radyoda ve televizyonda "doğal tekellerin" -ABD'de olduğu gibi- özel teşebbüs biçiminde gelişmesini engellemek için yeterli bir bahane oldu. İngiltere, Fransa ve Almanya'da bu yeni medyalar resmi ve yarı resmi kuruluşlar olarak örgütlendiler, aksi halde yayıncılık işlevleri özel kapitalist işlevlerine karşı yeterince korunamamış olacaktı.¹¹⁴

Ancak Habermas, 20. yüzyılın ikinci yarısındaki sosyo-ekonomik gelişmeleri ellbetteki Kamusalın Yapısal Dönüşümünde hesaba katamamıştır. Bugün medyayı karakterize etmek için devletten çok özel çıkarlar -ulusal ve hatta küresel- anlamlıdır.

Habermas'ın "ideal söz durumu modeli", bozulmamış, çarpılmamış iletişim (undistorted communication)'den doğmaktadır. Bu ideal evrensel pragmatizmini taşımaktadır. Habermas, modeliyle ilgili şu sözlerinde soyut bir evrensellik anlayışı taşımaktadır. "Bir anlayışa ulaşmanın amacı, paylaşılan bilgi, karşılıklı güven ve öznelerarası bir anlaşmaya varabilmektir. Anlaşma ise, anlaşılabilirlik, doğruluk, doğru sözlülük ve haklılığın geçerliliğine dayanır."¹¹⁵

19. yüzyıla dönüldüğünde, yayıncılık kuruluşlarının başlangıçtaki temeli, en azından bu en ileri alanlarda, neredeyse tersine dönüşüyor. Akıl yürüten kamusal topluluğun kurumları devlet erkinin müdahalelerine karşı, özel ellerde bulunmalarıyla güvencelenmişlerdi. Ancak ticarileşmeleri ve ekonomik, teknolojik ve örgütsel yoğunlaşmaları ölçüsünde son yüzyıl içerisinde toplumsal güç komplekslerine dönüştüler.

Basın evvelce kamusal bir topluluk olarak biraraya gelen özel şahısların akıl yürütme faaliyetini salt aktarabilip güçlendirebilirken, şimdi bu faaliyet tersine kitle iletişim araçlarınınca belirleniyor. Yazı yazan özel şahısları yaptığı gazeteciliğin kitle iletişim

¹¹³ Aynı, s. 317.

¹¹⁴ Aynı, s. 318.

¹¹⁵ J. Habermas, *Communication and the Evolution of Society* (Polity, 1995b), s. 3.

araçlarının kamusal hizmet faaliyetine dönüştüğü yolda, kamusal alan, bir kamusal topluluk olarak özel şahısların çıkarları açısından artık asla eo ipso temsili nitelik taşımaları da imtiyazlı bir temsil olanağı bulan özel çıkarların akını altında değişime uğruyor. Kamusallıkla özel alanın ayrılması, zımnen, özel çıkarlar arası rekabetin esas itibarıyla piyasanın belirleyiciliğine bırakılmasını ve kanaatler arasındaki kamusal münakaşanın dışında tutulmasını içeriyordu. Fakat kamusallığın ticari tanıtım için kullanılması ölçüsünde, özel mülkiyet sahibi olarak özel şahıslar kamusal topluluk olarak özel şahıslara dolaysız etkide bulunuyorlar. Bu sırada elbette basın ticarileşmesi, kamuoyunun bir reklam aracına dönüşmesine karşılık geliyor, fakat bu sürecin kendisi de, ticari reklamın, aslen ekonomik ilintilerden doğmuş olan ihtiyaçları tarafından hızlandırılıyor.¹¹⁶

Kültür tüketimi olgusu ve tüketim kültürünün yaygınlaşması -kapitalizmin en önemli kültürel sonucudur-, kamusallığın reklam yayınlarının istilasına uğraması, her ne kadar eski tarz ticari reklamlar onunla yaklaşık aynı zamanlarda ortaya çıkmışsa da, piyasa ilişkilerinin liberalleşmesiyle açıklanamaz. Genel bir yaklaşımla, "bir yanda kapitalist büyük işletmelerin oluşumu eğilimi ve piyasaya yönelik oligopolist kısıtlama ile diğer yanda kitle iletişim araçlarının teşkil ettiği entegrasyon kültürünün içine işleyen reklam -kelimenin tam anlamıyla soap opera- arasında, şeffaf bir bağıntı vardır."¹¹⁷

Özgürlük ve eşitliği birbiriyle uzlaştırmak çok zordur. Hatta daha da zorlaştığını söylemek yanlış olmaz; kamu alanı gittikçe daralmakta ve bu da ekonomik özgürlüğün yeniden canlanmasıyla ilişkilidir. Ticari zorunluluklar üstün geldiğinde, "kamusal iletişim" tüketici politikalarına dönüşür.

Reklam ekonomisi, bu arada sadece mevcut yayın organlarına elkoymakla kalmaz, kendi gazetelerini ve dergilerini de yaratır. Bu yeni oluşumların bizzat kendisi ve kitle iletişim araçları programlarının -ticari olmayan kısımlarıyla da- tüketici davranışını tahrik edip belirli kalıplara oturttuğunu söylemek de çok yanlış olmayacaktır.

Gerçi reklam yayınlarının kamu alanını işgali, ekonomik açıdan zorunlu hale gelmişti; ama bu işgalin, kamu alanında nitelik değişimine yolaçması gerekmezdi... Ne var ki, siyasal kamudan aynı ölçüde yalıtılmış böyle bir ekonomik kamunun, kendi menşesine sahip bir reklam kamusunun inşası, gerçekleşmedi; aksine, imtiyazlı

¹¹⁶ Habermas, 1997a. **Ön. ver.**, s. 319.

¹¹⁷ **Aynı**, s. 320.

özel çıkarların yayın yoluyla temsili, başından itibaren siyasal çıkarlarla karışmıştı. Çünkü o sıralarda, mal sahiplerinin kendi aralarındaki yatay çıkar rekabeti reklam aracılığıyla kamuya nüfuz ederken, rekabetçi kapitalizmin zemini bizzat partiler arası çatışmaya bulaşmış, sınıflar arasındaki dikey çıkar rekabeti kamunun hudutlarından içeri girmişti.¹¹⁸

Habermas'ın tanımından yola çıkarak, kamusal alanın herkesin katılımının sağlandığı ve bilgiye eşit olarak ulaşabildiği, özgür bir tartışma arenası olduğunu ileri sürmek çok da yanlış olmaz. Bireyler bu alanda tartışma yoluyla yaşamlarını şekillendirme ve karar verme sürecini yaşarlar. James Curran'a göre, "medya bu süreci, kamusal bir tartışma arenası haline gelerek ve birey yurttaşları kamuoyu biçiminde bir kamusal organ halinde yeniden kurarak kolaylaştırır".¹¹⁹

Liberal yaklaşımlar medyanın hükümetten tam bağımsızlığının yalnızca serbest pazar kuralları içinde sağlanabileceğini ileri sürmektedir. Ancak, son yirmi yıl içinde, gerek Türkiye'de gerekse diğer ülkelerde yapılan araştırmalar açıkça göstermektedir ki, demokratikleşmeyi salt pazarın görünmez elinden beklemek çok da sağlıklı sonuçlar doğurmamaktadır. Çünkü, Ben Bagdikian'ın ünlü kitabı *The Media Monopoly*'de de belirttiği gibi "**medya gücü politik güç**" anlamına gelmektedir.¹²⁰

¹¹⁸ Aynı, s. 324.

¹¹⁹ J. Curran. "Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme", **Medya, Kültür, Siyaset**, Ed: S. İrvan (Ark, 1997), s. 142.

¹²⁰ B. Bagdikian, **The Media Monopoly** (Fifth edition, Beacon, 1997), s. xii. Berkeley gazetecilik okulunun onursal dekanı ve Washington Post'un en eski köşe yazarlarından Ben Bagdikian, *Medya Tekeli* adlı kitabında, Gulf+Western'in (şimdi Paramount Communications Inc.) holding şirketi olan Simon ve Shuster'e basılmak için verdiği ve büyük şirketlerin bir eleştirisi olan kitabın başına gelenleri anlatır. Simon ve Shuster'in editörlerinden birisinin ve tüm çalışanların, kitabın basılması taraftarı olmalarına karşın, şirketin başkanı, kitap Gulf+Western'den söz etmemesine rağmen, tüm büyük şirketleri kötü gösterebileceği kaygısıyla basımına izin vermemiştir. Sözü edilen *Şirket Cinayetleri* basılmadı. Bagdikian diğer benzer örneklere de yer verir Bagdikian'ın Medya Tekeli isimli kitabının ilk basımı (1983) yayın aşamasındayken, Simon ve Schuster, Beacon Press'e kitabın basılmaması halini görmek istediğini belirtmiş ve kendileriyle ilgili eleştirel bölümlerin kitaptan çıkartılmasını talep etmiştir. Beacon Press bu istekleri geri çevirince Simon ve Schuster yayımcıyı iftira davası açmakla tehdit etmiştir. Beacon Press bu tehdite karşı taviz vermemiş ve Bagdikian'ın kitabıyla

Bugün medyanın gözcü rolünden çok eğlendirici rolünün önem kazandığından bahseden Curran, kamusal olaylarla ilgili haberlerin, medya içeriğinin küçük bir bölümünü oluşturduğundan bahseder. Zaten Curran'a göre "medyanın rolü (birkaç istisnai durum dışında) çoğu zaman yapmadığı şeyler açısından tanımlanmaktadır".¹²¹ Türkiye için de benzer bir sonuca ulaşmak mümkündür. Radyo Televizyon Üst Kurulu tarafından ulusal televizyonların incelendiği bir araştırmada çıkan sonuçlar bu durumu daha iyi tanımlamaktadır. Araştırma süresince izlenen 12 ulusal kanalın ana haber bültenlerinde, magazin haberlerine %40.50 oranında yer ayrılırken, ikinci sırayı %28.51 ile siyasi haberler almaktadır.¹²² Çalışmanın üçüncü bölümünde bu konuya ayrıca değinilecektir.

Bagdikian'ın bahsettiği şekliyle politik güç olan medya kartelleri, kamusal çıkarlara hizmet eden bağımsız gözcüler değil, güçlerini özel çıkarlarını arttırmak için kullanan kuruluşlardır. Çok uluslu şirketlerin denetimindeki medyanın kamu çıkarından çok kendi ekonomik çıkarını gözeteyeceğini savlamak mümkündür. Dolayısıyla kamusal yayıncılığa, özel sektörden çok kamunun kendisinin oluşturduğu kar amacı gütmeyen örgütlenmelerle ulaşılabilir. Yani iki uçlu bir sorun olarak medya sahipliği ile karşılaşılmaktadır. Özel sermayenin sahipliği kadar devletin medyayı kontrol etmesi de tehlikelidir.

Yayın kurumlarının yönetim kadrosu hükümeti destekleyenlerle "doldurulabilir"; kamu fonlarını arttırmayı reddeden hükümetler tarafından mali baskılar uygulanabilir; yayıncılarla kamu arasına çomak sokmaya çalışan hükümetler tarafından halk muhalefeti yaratılabilir; oto-sansürü işletmek amacıyla resmi ve gayriresmi öneriler de yapılabilir; yayın kurumları ayrıca bir yasa ile ortadan kaldırılmakla ya da tümüyle yeniden yapılandırılmakla korkutabilir. Mali ve yasal

ilgili olay, kitabın her üç basımında da tekrar etmiştir. Boston merkezli Unitarian Kilisesi'nin yayıncılık kolu olan Beacon Press, Nixon yönetiminin karşı çıkmasına rağmen 1971'de Pentagon Papers'i yayınladı. Bu yayında Vietnam'a yapılan Amerikan müdahalesinin asıl nedenleri açıklanıyordu. (W. Severin ve James W. Tankard, *İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları*. Çev: Ali Atuf Bir ve Serdar Sever. [Anadolu Üniversitesi, 1994], s. 586).

¹²¹ Curran, **Ön. ver.**, s. 146.

¹²² C. Özdiker, "Ulusal Televizyonlar Anahaber Bültenleri İçerik Analizi ve Ana Haberlerde Genel Şiddet Araştırması", **RTÜK İletişim**, sayı no. 5: 22-26 (Mayıs-Haziran, 1998), s. 25.

yaptırımlar, yayın maliyetlerinin yükseldiği, televizyonlar arasındaki rekabetin arttığı ve kamu hizmeti yayıncılığına karşı siyasal muhalefetin meşrulaştığı bir dönemde etkili hale geldi. Ancak kartellerin ellerinde bulunan özel medya örgütleri de dayanıklı değildir... Medyanın kamu gözcüsü işlevi açısından dile getirilen karmaşık sorunlar serbest pazarı basitçe ve düşünmeden kabullenmekle çözülmezler. Gerekli olan, bir sistemin körü körüne desteklenmesi yerine bir kamu gözcüsü olarak medyanın rolünü güçlendirecek pratik yaptırımlardır.¹²³

Hatta Habermas'a göre, kitle iletişim araçlarının yarattığı dünya sadece görünüşte kamusaldir, öte yandan, bu dünyanın tüketicilerine güvencelediği özel alanın bütünlüğü de sadece yanılısamadır.¹²⁴

Kamusal alanla medyanın ilişkisini tanımlamaya çalışırken, izleyicinin ya da okuyucunun aktif olduğundan yola çıkmakta yarar vardır. Çünkü iletişimsel kamu alanı içinde egemen kültürün varsayımları ve düşünceleri de ancak medya dolayısıyla sorgulanabilir. Böylece medya kamusal bir diyaloga öncülük edebilir. Ayrıca Curran'a göre, medyanın kamusal alan içinde bir diğer demokratik işlevi de temsil aktörü gibi hareket etmesidir.¹²⁵

Medya, değişik toplumsal grupların ve örgütlerin kendi alternatif görüş açılarını ifade edebilmelerine olanak sağlayacak biçimde düzenlenmelidir. Ancak bu düzenleme, kamusal alandaki çeşitli görüşleri yaymanın ötesine geçer. Medya sisteminin bir parçası, sivil toplumu canlandıracak biçimde işlev görmelidir. Kollektif örgütlerin destek arayışlarına yardımcı olmalıdır; bu örgütlerin, taraftarlarının görüşlerini temsil eden organlar olarak işlemelerine yardım etmelidir; bu örgütlerin, etkili protestolar örgütlenmelerine, alternatifleri geliştirmelerine ve bunları duyurmalarına destek vermelidir. Diğer bir deyişle medyanın temsil rolü, içinde alternatif görüşlerin ve bakış açılarının tümüyle yer alabildiği koşulların yaratılmasına yardım etmeyi içerir.¹²⁶

Curran'a göre medyayı bir başka demokratik işlevi ise çatışan çıkarlar arasında anlaşma ve uzlaşma yoluyla toplumun ortak hedeflerinin gerçekleşmesine yardımcı

¹²³ Curran, **Ön. ver.**, s. 153-155.

¹²⁴ Habermas, 1997a, **Ön. ver.**, s. 295.

¹²⁵ Curran, **Ön. ver.**, s. 177.

¹²⁶ **Aynı**, s. 177.

olmaktır¹²⁷ Böylece medya, insanların kamusal söyleme katılabilecekleri ortamı da sağlayabilir.

Bu genel açıklamalarla medyanın nasıl örgütlenmesi gerektiğini de açıklayan Curran, dört ana faktör¹²⁸ üzerinde durur. Bunlara göre, medyanın bir parçası kamusal tartışma arenası şeklinde örgütlenmeli, bir başka parçası örgütlenmiş grupları ve toplumsal kurumları ortak kamusal arenaya bağlayan iletişim kanallarını oluşturmalı; bir diğeri bu grupların kendi bölgelerinde işlev görmelerini kolaylaştırmalı; başka bir parçası ise ortak kamusal alan ile farklı toplumsal sınıflar ve birey kümeleri arasında bağlantısız iletişim kanallarından oluşmalıdır.

Kamusal alan, etkin ve katılımcı yurttaş ile birlikte tanımlandığı sürece, kamusal yayıncılık olgusunu da yalnızca özel sektörün karşısında kamu kaynaklarıyla ‘devleti temsil eden’ anlayış olarak tanımlamaya çalışmak çok yanlış olacaktır. Kamusal yayıncılık devlet ile toplum arasında bir alanda varolmalıdır. Ancak böylece kamunun eşit katılımıyla oluşturma amacı başarılı olacaktır. Bu durumda, televizyon, basın ve diğer tüm iletişim araçlarını diğer hizmet ve mallardan ayrı tutmak gerekir. “Kamu hizmeti” kavramı verilen hizmetin niteliği ile ilgilidir; bu hizmeti veren kurum ya da kişilerin mülkiyet yapıları önemli değildir. Böylece “kamusal yayıncılık” ile kastedilen, bugüne kadar yapılan “devletin mülkiyetinde ve özel olmayan yayıncılık” tanımından farklılaşmaktadır. Farklı kimliklerin eşit temsilinin sağlanabildiği iletişimsel kamu alanının bir açılımı olarak kamusal yayıncılık anlayışı değerlendirilmelidir.

Jay Blumler’in belirttiği gibi televizyon, ayrıca siyasal iktidarın bir aracı, kültürel deneyimin kaynağıdır.¹²⁹ Blumler, böylece kamu yayıncılığı için eski kamusal ve eski özel televizyondan farklı yeni bir modelin geliştirilmesi gerektiğini öne sürmektedir.

Blumler ve Gurevitch, *The Crisis of Public Communication*¹³⁰ isimli kitapta bu yeni modelin siyasal sistem için de bazı görevleri yerine getirmesi gerekliliğinden ve medyadan demokratik beklentilerin olduğundan söz etmektedirler.

Toplumsal-siyasal ortamın gözetim altında tutulması, yurttaşların refahına olumlu ya

¹²⁷ Aynı, s. 179.

¹²⁸ Aynı, s. 178.

¹²⁹ E. Mutlu, *Televizyon ve Toplum* (TRT, 1999), s. 36.

¹³⁰ J. Blumler ve M. Gurevitch, *The Crisis of Public Communication* (Routledge, 1995).

da olumsuz olarak dayanan gelişmelerin bildirilmesi.

Günün temel konularını, bunları oluşturan ve çözebilecek güçte olan etkenleri de içerecek şekilde belirleyen, anlamlı bir gündem oluşturma.

Siyasetçilerle diğer amaçları ve çıkar gruplarının görüşlerini dile getiren sözcüklerin iddialarının tartışıldığı platformları sağlama.

Çok çeşitli görüşler arasında olduğu kadar iktidar sahipleri (halen ve gelecekteki) ve kamu arasında diyalog ortamını sağlama.

İktidar sahiplerinin iktidarların nasıl kullandıkları konusunda hesap vermelerini sağlayacak mekanizmalar geliştirme.

Yurttaşların siyasal sürece sadece izlemekle kalmayıp, katılımlarını, öğrenmelerini ve seçmelerini sağlayacak itici gücü oluşturma.

Özgürlüklerini, doğruluklarını ve izleyicilere hizmet etme yeteneklerini, altüst etmek isteyen medya dışındaki güçlerin çabalarına karşı prensip sahibi bir direnç oluşturma.

Siyasal ortamlarıyla potansiyel olarak ilgilenen ve bu ortamı anlamlandırabilen izleyici üyelerine karşı saygılı olma.¹³¹

Ancak bu amaçlara ulaşmak ve hizmet etmek çok da kolay değil. Blumler ve Gurevitch de demokratik değerlerin kendi içinde tartışmalı olmasının; iktidar sahiplerinin kamudan uzak kendi dünyalarında yaşamasının; izleyicilerin zorla siyasi katılımcılar olamayacağını; medyanın demokrasiyi kendi kurallarına göre (pazar mekanizmaları gibi) yaşatmasının demokratik beklentilere ulaşmada birer engel olacağını inancındadırlar.¹³²

Önemli bir başka gerçek ise, her nerede olursa olsun insanlar muhalif düşünceleri tartışmada zorluk yaşarlar. Çünkü kurulu ideoloji ister devlet gücü tarafından empoze edilmiş, isterse edilmemiş olsun demokratik iletişimi tehdit eder.¹³³

Medyanın önemli bir bölümünün ve diğer ideolojik kurumların genel olarak mevcut iktidarın algılamaları ve çıkarlarının yansıtması, tartışmaya gerek görülmeyen varsayımlar temelinde, doğal bir beklentidir. Pek çok analist bu beklentinin yerine

¹³¹ Aynı, s. 97.

¹³² Aynı, s. 98.

¹³³ O. O'Neill, "Practices of Toleration", *Democracy and the Mass Media*. Ed.: J. Lichtenberg (Cambridge University, 1995, ss. 155-185), s. 175.

getirildiğinin ileri sürmüştür¹³⁴. Akla uygun görünen bu “propaganda modeli”ne göre, medya, haberlerin ve çözümlmelerin çatısının yerleşik ayrıcalıkları destekleyen bir çerçevede kurarak ve bu doğrultuda her türlü tartışmayı sınırlayarak, herbiriyle sıkı sıkıya kaynaşmış olan devletin ve şirketlerin çıkarlarına hizmet etmektedir.¹³⁵

Kamu hizmeti ve yayıncılık tarihini yeniden kurarak, siyasi ve kültürel demokrasiye katkısını göstermeye çalışan Scannell’a göre¹³⁶, 1920’lerden sonra televizyon yayıncılığı İngiltere’de yeni bir kamu yarattı. “Genel kamu” gündem hakkında rutin olarak bilgilendirilmekte ve “sıradan zevkleri” kutlayan düzenli eğlencelere ulaşabilmekteydi. Günlük yaşamın geçici ritmini yeniden kuran ve onunla kesişen yayıncılık “söylem”i demokratikleştirmeye ve meşrulaştırmaya başladı. Ancak, İngiltere’de ve daha pek çok ülkede örnekleri uygulanan kamu hizmeti yayıncılığı, demokratik hakların tamamen modern ya da sosyo-kültürel çeşitliliğin yeter derecede temsilcisi olmadığı bir devlet sisteminin ürünüdür. Bu yaklaşımlaysa, Jürgen Habermas’ın mükemmel “iletişimsel akılcılık” idealine asla ulaşamaz. Ancak, gene de “1980’ler boyunca yeniden doğan serbest pazarcılar tarafından pazarlarda ilan edilen tüketici egemenliğini şüpheli demokrasiden”se¹³⁷, kamu hayatına katılımı arttırmak açısından daha umut vericidir.

Mutlu, kamusal hizmet yayıncılığı “devlet”in mülkiyetinde, tecimsel olmayan yayın kuruluşları olarak tanımlarken, “kamu hizmeti yayıncılığı” teriminin içeriğini ve bizzat kendisini BBC’nin geliştirmiş olduğundan bahseder.¹³⁸ Yüzyılın ilk yarısında

¹³⁴ Edward Herman ile Noam Chomsky, ayrı ayrı ve ortaklaşa olarak, medyanın yaygın anlatımlarından ciddi ölçüde farklı biçimde işlediğine ilişkin bir anlayışı destekleyen geniş çalışmalar yayınladılar. Bunlardan en önemlisi *Manufacturing Consent: The Political Economy of Mass Media* (Pantheon, 1988) sayılabilir. Bu kitabın bir bölümü ve Herman’ın bir makalesi Türkçe’de *Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir?* (Minerva, 1998) adıyla yayınlanmıştır.

¹³⁵ N. Chomsky, **Medya Gerçeği**. Çev.: A. Yılmaz (Tüm Zamanlar, 1993), s. 23.

¹³⁶ “P. Scannel, ‘Public Service Broadcasting and Modern Public Life’, *Medya, Culture and Society*. Sayı no. 11(1989, v. 2), s. 142”, J. McGuigan, **Cultural Populism** (Routledge, 1992), s. 166.

¹³⁷ McGuigan, **Ön. ver.**, s. 166.

¹³⁸ Mutlu, **Ön. ver.**, s. 23.

kurulan BBC'nin görevi tüm halka enformasyon, eğitim ve kaliteli eğlence sağlamaktır. Mali kaynağı kamusal fonlardı; böylece, yayın organını kullananlar aynı zamanda onun sahibiydiler. Bu yapı ise ancak devletin düzenlediği kamu hizmeti yayıncılığı tekeli ile sağlanabilirdi.

BBC'nin yaşayan modelini oluşturduğu "kamu hizmeti yayın tekeli" anlayışı Raymond Williams'ın sınıflandırmasına göre yayıncılıkta "paternalist" anlayışın bir örneğidir ve TRT de kuruluşunda tıpkı BBC gibi paternalist bir yayıncılık anlayışını benimsemiştir. Bu yaklaşımın paternalist (ya da belki seçkinci) olarak nitelendirilmesinin sebebi de, yayın kurumunu toplumun dışında, hatta üstünde bir yerlere, toplumun eğitimini konumuna yerleştirmesidir. Bu konum toplumdaki hakim konumların törelliği ve beğenisinde yansıyan yüksek standartların sürdürülmesi idealiyle tanımlanmaktadır. Reith BBC'nin kuruluşunda, kurumun yayıncılık ilkelerini tanımlayan bu yaklaşımı daha demokratik bir iletişim aracının kaçınılmaz olarak daha düşük standartlara yol açacağını öne sürerek savunmuştur: Reith'in kamu hizmeti anlayışı halkı zengin, yüksek bir kültür sahibi olacak ve Amerikanlaşmış popüler kültürün türdeşliğinden uzak tutacak biçimde eğitime amacını gütmektedir. Ne var ki başlangıçta gerçekten "seçkinci" veya Williams'ın kategorileştirmesine göre sıkı sıkıya "paternalist" olan bu yaklaşım, Britanya'da özel yayın kuruluşuna izin verilmesiyle birlikte yumuşamış ve toplumun değişik kesimlerinin talep ve beğenilerine de yer veren daha demokratik bir anlayışa dönüşmüştür.¹³⁹

Özel yayın kuruluşlarının devreye girmesiyle birlikte daha demokratikleşmiş ve kamusallaşmış gibi görünen iletişim ortamı ise, 21. yüzyıla girerken gerek Türkiye'de gerekse diğer ülkelerde bir kaosun yaşanmasına neden olmuştur. Çünkü, yeterli olmayan yasal düzenlemeler ve sahiplerinin başka bir takım işlerini yapmakta -ekonomik çıkar-medyalarını siyasi erk üzerinde bir yaptırım gücü olarak kullanmalarıyla birlikte, medya kamusal iletişim arenası olmaktan çıkıp ekonomik çıkarların şemsiyesi haline dönüşmüştür.¹⁴⁰

Amerika ve Avrupa'da etkinlik gösteren, medyanın devlet ve şirketler elinden alınarak halk denetimine geçmesini isteyen ve bunun için somut projeler üreterek

¹³⁹ Aynı s. 24

¹⁴⁰ Bu konuyla ilgili Türkiye örneğinden çalışmanın üçüncü bölümünde sözedilecektir.

mücadele veren Immediast grubu, her tür baskıcı iletişim, kültürel tekseslilik ve medya denetimi karşısında örgütlenmişlerdir. Immediast hareketi sekiz temel yaklaşımla kendini anlatır:

Karşı-ticari basılı, görsel, işitsel, modern, aktivist ve iletişime dayalı medyanın üretilmesine, farklı türlerin birbirleriyle eşleşmesine ve güçlendirmesine katılmak; şirket ve devlet, medya denetiminin temel kaynaklarını, dinamiklerini ve etkilerini belgelemek. Akıl denetimi, davranış değiştirme ve imaj yaratımı yöntemlerini teşhir etmek; aldatıcı, bilgisizlendirici ve bilinçaltı medya etkisine karşı bağımsızlık kazanmayı ve kurtulmayı güçlendiren araç ve yöntemleri açıkça tartışmak. Tüm iletişim medyasında çözmek, üretmek ve yayımlamak üzere kamunun medya okur yazarlığını artırmak; kültürel anlatımlar, eğitim, şebeke çalışması ve direnişi yaratmak; radyo ve TV yayınlarında kamu egemenliğini ilan etmek; tüm kamu alanlarını hükümet, şirket ve iş dünyasının mesajlarından kurtarmak; tüm ticari yayın medyasının halka devri ve halk üretim kütüphanelerinin yaratılması; glasnost olarak kurtuluş; Demokratik halk kitle iletişim araçlarının ve medya ağının ortaya çıkışı.¹⁴¹

Kamu hizmeti yayıncılığı kavramının değerlendirilmesinde önemli bir yaklaşımı da Ali Hihat Yazıcı yapmaktadır.¹⁴² Yazıcı'ya göre kamu yayın kurumunun öncelikle sorumlu olduğu kişi, hissedarları değildir. Kurumun gelir kaynaklarını doğrudan ya da dolaylı olarak kontrol edebilen hükümetler ya da devlet de değildir. Kamu hizmeti yayıncılığının ortakları, yurttaşlardır.

Kamu yayın kurumunun amacı, üç kelimeyle “bilgilendir, eğit ve eğlendir”dir. Ticari yayın kuruluşu için amaç; “eğlendir” ve nadiren de “bilgilendir” olur. Devlet yayın kuruluşu için amaç “ikna et”, “eğit” ve “bilgilendir (ama devletin istediği biçimde)”dir..... Kamu yayıncısının görevi, kamusal politikaların sağlıklı oluşabilmesinin sağlayacak tartışma ortamlarını, tüm farklı görüşleri yansıtacak şekilde oluşturmak ya da buna zemin hazırlamaktır. Çünkü, kamu yayıncısı gücünü, politik partilerden ya da politikacılardan değil, ortakları olan yurttaşlarından alır. Bu nedenle amacı sessiz çoğunluğu sesli hale getirmek ve onların düşüncelerinin de

¹⁴¹ N. Chomsky, **Medya Denetimi-Immediast Bildirgesi**. Çev.: Ş. Süer (Tüm Zamanlar, 1993, ss. 7-27), s. 19.

¹⁴² A. N. Yazıcı, **Kamu Yayın Kurumları ve Yeniden Yapılanma** (TRT, 1999), s. 12.

kamusal politikaların belirlenmesinde etkili olmasını sağlamaktır.¹⁴³

Televizyon ve basında başlayan arayışlar, elbetteki radyoda da gerçekleşti. Temelde bu çalışma radyoyu kapsamadığından sadece genel hatlarıyla burada aktarılmaya çalışılacaktır.

Devlet radyolarının merkezi yapısının bölge halkının gereksinimlerine yanıt verememesi; programların resmi ve biçimsel yapısı; toplumda değişik grupların, sivil toplum örgütlerinin seslerini duyuramaması; frekans bantlarındaki teknolojik gelişmelerle birlikte devlet radyolarının yerini özel, yerel, kamusal radyolar almaya başladı. Yerel yönetimler ve üniversitelerin, değişik baskı gruplarının (yeşiller, kadınlar, eşcinseller vb.), etnik grupların radyolar kurmasıyla belki de yayıncılık alanında en demokratik yapı oluşturulmuş oldu. Türkiye’de de buna benzer çalışmalar yapılmış, özel radyolar kurulmuş (her ne kadar televizyonlarda olduğu gibi bu radyolar da pazar savaşına girmişlerse de) ve bir ölçüde çok seslilik sağlanmıştır. Bu süreçte kurulan yerel yönetimlerin ve üniversitelerin radyoları, 3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunu’un 29. maddesi ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Kapalı Devre Televizyon Yayınları Yönetmeliği’nin 3. maddesi gereğince kapatılmışlardır. Özellikle 3984 sayılı kanunun bu maddesi kamunun yayıncılığa katılımının önünde çok ciddi bir engeldir.¹⁴⁴

Televizyon, basın ve radyonun da dışında inanılmaz bir hızla gelişen iletişim teknolojisi ise kamusal açıdan çok daha geniş bir çalışmada tartışılması gereken konulardır. Çünkü parmağının ucuyla, evinde her tür bilgiye ulaşma, biraraya gelen

¹⁴³ Aynı, s. 13-14.

¹⁴⁴ Madde 29: Siyasi Partiler, Dernekler, Sendikalar, Meslek kuruluşları, Kooperatifler, Vakıflar, Mahalli İdareler ile bu idarelerce kurulan veya bu idarelerin ortak olduğu şirketler, iş ortakları, birlikler ile üretim, yatırım, ihracat, ithalat, pazarlama ve finansal kurum ve kuruluşları özel radyo ve televizyon kuruluşu kuramaz ve bunlara ortak olamaz. *Özel radyo ve televizyon kuruluşları anonim şirket olarak kurulur.* Sermaye Piyasası Kurulu bu anonim şirketler, ortak diğer şirketlerin hamiline yazılı hisselerin nama yazılı hale getirmelerini ister. bu şirketler herhangi bir kişi lehine intifa senedi ihdas edemezler. Buradaki anonim şirket olarak radyo ve televizyon kurma yaklaşımı, kamu kurumları için yayıncılığı olanaksız hale getirmektedir. Çünkü bu kurumlar anonim şirket kuramazlar.

kamuyu derinden yaralayacaktır. Ancak, yine aynı teknoloji (özellikle etkileşimli televizyon, sinema) kamunun program yapma sürecine katılımını da arttırabilir.

4.1. Kamusal Televizyon

Kamusal yayıncılık anlayışında özellikle televizyonun ayrıcalıklı bir yeri vardır. Çünkü, televizyon kanallarının öncelikle özel metalar değil, kamu malları olarak düzenlenmesi gerçekleştirildi. Televizyon yayınlarının, kamusal enformasyon, kültür- eğitim ve eğlence kaynaklarını geliştirmekle yükümlü ulusal kurumlar olarak düzenlenen bu televizyonlar, devlet denetiminin ağır basması ve pazarın ekonomik denetimi altında ezilmeye başlamasıyla birlikte, önemini kaybetmeye başladılar. Böylece yepyeni bir kamusal televizyon tanımı yapmak gerekti.

Televizyon gerçekte tamamen eğlendirici bir medya olarak gelişti. 'ABC Akşam Haberleri'nin eski sorumlu yapımcısı Av Westin'e göre, kamuoyunu enforme etmek, ikna etmek ve eğitmek yönündeki resmi girişimler çoğunlukla rastgeleydiler..... Ticari bir endüstri olan televizyon, izleyicilerin kişisel kaprislerini doyurması gerektiğinin bilincindedir. Cazibesi olmayan belli bazı haber öyküleri daha baştan ıskartaya çıkartılmakta, fazla önemi bulunmayan diğer bazı öyküler ise sırf popüler oldukları için gündemde kalmayı sürdürmektedir.¹⁴⁵

20. yüzyıl, dolaylı (mediated) ilişkilerin, yüzyüze olanlarından daha aşık olmasına; görsel olanın sözel olandan daha önem kazanmasına tanıklık etmektedir. Artık eğlence, en az haber kadar önemlidir. Reklam ve ticari çıkarlar kamu alanına sığınmaktadır. Kamusal alan ile özel alan arasındaki sınırlar bulanıklaşmış, kamusal alan televizyon aracılığıyla ev hayatına ait alana (ya da tam tersine) girmeye başlamıştır.¹⁴⁶

Bu süreç kamusal televizyonun yeniden tanımlanması gerekliliğini arttırır. Neil Postman'a¹⁴⁷ göre televizyonu sorgulamadıkça, epistemolojisini anlamadıkça, (televizyonun) olumsuz etkilerinden kurtulmak da mümkün olmayacaktır.

Televizyonda "herşey" in yayınlanmasıyla başlamasıyla kamusal ve özel alanın

¹⁴⁵ M. J. Matelski, **TV Haberciliğinde Etik**, Çev.: B. Düzgören (YKY, 1996), s. 23-24.

¹⁴⁶ C. Barker, **Global Television: An Introduction** (Blackwell, 1997), s. 225.

¹⁴⁷ N. Postman, **Televizyon: Öldüren Eğlence, Gösteri Çağında Kamusal Söylem**, Çev.: O. Akinhay (Ayrıntı, 1994).

arasındaki sınırları yıkılmaya başladı. Kamusal alan -bir zamanlar kamusal yaşamın, politikanın, devletin, çalışmanın, kitle iletişim araçlarının kurumları olan-, görece formel bir dili temsil ettiği kamuya sesleniyordu. Ancak bu kurumlar özel alanın dili ve ev alanına ait arenanın tartışmacı tarzıyla istila edildi. Bu süreçte medya en önemli rolü oynadı.

Söylem pratiğinin, Habermas'ın sözleriyle siyasetin "kamusallığının yapısal dönüşümü", toplumsal pratiklerde değişimin önemli bir parçası olduğunun belirtmek istiyorum. Bu dönüşümün bir cephesi, siyasetin geleneksel alanı, eğlence sahası olarak medya ve özel yaşam arasındaki ilişkileri yeniden yapılandırmaktır. Kamusal yaşam -konferanslar, seçimler ve parlamento süreçleri gibi siyasetin önemli parçaları da dahil- medya kapsamı içine artarak girmektedir. Ancak medya üretimi ve medya kaynaklarının kamusal doğası ile ev ve aile yaşamını kapsayan medya kabulünün "özel" doğası arasında önemli bir karşıtlık ve uçurum vardır. Bu uçurum ancak kamusal pratikler ve söylemlerin geliştirilmesiyle aşılabılır. Dönüşümün bir diğer cephesi ise, kamusal söylemin "evcilleştirilmesi" ya da "diyaloglaştırılması"dır.¹⁴⁸

Böylesine bir yapıda kamusal televizyon için "ideal çözüm ne olmalıdır?" sorusuna mevcut koşullar içinde verilebilecek yanıtlar çok da fazla değildir. Ancak Martin Esslin bu konuda şöyle demektedir:

Eleştirel yönden uyanık izleyicilerin oluşturulması televizyon ekranında sunulmakta olan şeylerin kapsamı ve kalitesinin takviyesiyle el ele gitmelidir. Ticari sistem öylesine derinlemesine yerleşmiş, öylesine popüler ve öylesine güçlü geniş çıkarlarla bağlı ki, ticari şebekenin kökten ıslahına dair herhangi bir düşünce görünürde mümkün değildir, ne de arzu edilir. Diğer taraftan, halen mevcut kamu televizyon sisteminin takviyesi, tamamen milletin teknik ve mali kapasitesinin dahilindedir.... İhtiyaç duyulan, statüko herhangi bir değişimi siyasi işleyişin uzağında gören egemen kendinden memnunluk duygusuna son verecek, büyük bir seçmen kesimi arasında yeterince güçlü bir idrak oluşturmaktadır. Halkın vurduymduymazlığının kökeninde Amerikan televizyonunun son derece bayağı oluşu yatmaktadır. Televizyon gibi bu denli aptal, bu denli bayağı birşey için insan niçin ayağa kalksın?... İnsanlığın müthiş bir teknolojik ilerleme sayesinde kontrolü elinde tutmasında, başta gelen ana bilgilenme aracının yanlış kullanılması veya

148

"N. Fairclough, *Critical Discourse Analysis* (Longman, 1995), s.72.", N. Abercrombie, *Television and Society* (Polity, 1996), s. 19'daki alıntı.

kullanılmaması demokrasiye içerden indirilmiş bir darbe demektir.¹⁴⁹

Kamusal televizyon iddiasının başında, atmosferin kamunun malı ve havanın herkese ait olduğu, dolayısıyla televizyon sinyallerinin de kamuya ait olması gerekliliğinden yola çıkılmalıdır. Demokratik kamusal televizyonun bu yaklaşımla belirli ilkeler üzerine oturması gerekmektedir. William Hoynes, toplumsal sahiplik, çeşitlilik, katılım, etkileşim ve eleştirelilik olmak üzere beş ilkedden bahseder.¹⁵⁰

Toplumsal sahiplik, medyanın devlet-dışı ve pazar-dışı (non-state, non-market) olmasını öngörür. Kamusal bir televizyon için, toplumsal sahipliğin oluşması devlet sektörünün resmi bir parçası olmayan, kar amacı gütmeyen bir yapı gerektirir. Bu yapı hem pazar güçlerinden hem de devlet müdahalelerinden bağımsız olabilmelidir.

Karar alma sürecinin şekillendirilmesinde geniş bir alana yayılmış yurttaşların tartışmalara katılımı çeşitlilik ilkesini belirler. Ancak bu süreç ne kolaydır ne de her zaman kusursuz işler. Demokratik bir kamusal televizyon -bugünün televizyonlarının bir antitezi olarak-, çokkültürlülüğü ve farklı kimlikleri temsil edebilmelidir.

Kamusal televizyon, yurttaşların aktif katılımını içerebilmelidir. Böylece yurttaş katılımı, izleyicinin aktif kamuya dönüşümünü de sağlar ki bu pazarın hedeflediğinin tam tersidir. Medyanın özel mülkiyeti bu tür bir katılımçılık anlayışını olanaksız kılar. Kamusal televizyon yurttaşları, “program yapma” sürecinde de aktif yer almaları için cesaretlendirir.

Katılımçılık ilkesine oldukça benzeyen bir başka ilke ise etkileşimdir. Demokratik kamusal televizyon, tek-yönlü iletişimden daha fazlasına olanak tanıyabilmelidir. Yani, katılımçı sistemde, yurttaşın “program yapma” sürecine aktif katılımı ile çift-yönlü, geri beslemesi olan bir iletişim sağlanabilir. Bunda özellikle etkileşimli televizyon (interactive television, video, cinema) teknolojisinin kullanımı yararlı olacaktır.

Kamusal televizyon eleştirilmeyi ve eleştirmeyi ilk amaç olarak görebilmelidir. Bu katı anlamda partizanca bir eleştireliliği içermez; çok yaklaşımlı olabilmelidir. Çeşitli siyasi yaklaşımlar, uzman kişiler ya da sıradan insanlar bu eleştireliliğin birer parçasıdırlar.

¹⁴⁹ M. Esslin, **TV: Beyaz Camın Arkası** (Pınar, 1991), s. 107-108.

¹⁵⁰ W. Hoynes, **Public Television for Sale: Media, the Market and the Public Sphere** (Westview, 1994), ss. 167-177.

Bu özellikleri taşıyan yayıncılık anlayışını İsveç televizyonunda görmek mümkündür. İsveç televizyonu devlet müdahalesine maruz kalmaz; çünkü özeldir. Ancak belirli kişilerin çıkarı için de varlığını sürdürmez; çünkü, hisseleri bireylere değil, kar amacı gütmeyen toplumsal örgütlere aittir.¹⁵¹

Televizyonun koşullandırma kültürünün bir parçası olduğunu söylemek çok yanlış olmaz. Bu yapı içerisinde elbetteki televizyon mülkiyeti önem taşımaktadır. Örneğin Norveç, Almanya ve Fransa'nın yayıncılık sistemlerinde bölgesel kültürel kimlikler değerlendirilmiştir. Oysa İtalya, Hollanda, Danimarka, Finlandiya ve Türkiye'de ulusal kimlik ön plandadır. Azınlık gruplarının yayıncılığı Almanya'da kısıtlanırken, İtalya, Fransa, Norveç ve Danimarka'da geniş olanaklar tanınmıştır. Ayrıca, Hollanda, İsveç ve Norveç'te dini gruplar; İtalya ve İspanya'da etnik gruplar; Belçika, Finlandiya, Norveç ve İsveç'te dil ayrımı olan gruplar; Fransa, Norveç ve Almanya'da coğrafi gruplar ile Finlandiya'da sendikalar gibi baskı grupları yayın yapabilmektedirler.¹⁵²

Bu noktada önemle üzerinden geçilmesi gereken bir konu da televizyonun haberin kendisi olmasından doğabilecek sorunlardır. Körfez Savaşı ve medya arasındaki ilişki, "savaşta medya"dan çok "bir televizyon savaşı olarak Körfez Savaşı" şeklinde tanımlanabilir. Her ne kadar Gannett Foundation raporunda¹⁵³, medyanın -özellikle CNN- "çok iyi iş çıkardığını" belirtse de, pek çok araştırmacı tarafından medya (Amerikan medyası ağırlıklı olarak) eleştirilmiştir. Savaş sırasında yaşananlar 20. yüzyıl 'postmodernizmini' çok güzel betimlemektedir.

Bağdat semalarında, bir havai-fişek gösterisini anımsatan 'patriot ve scud' füzelerinin uçuşu, 1990'ların yetişkinlerinin akıllarından asla silinmeyecek görüntülerdir. Ancak savaştan hatırlanan tek şey işte bu görüntülerdir. Kansıız savaş görüntülerinin, savaşı meşrulaştırdığı gerçeğini yadsımak mümkün değildir. Medyanın savaş kahramanı General Schwarzkoph (televizyonun mit yartmadığını kim söyleyebilir ki?) ya da her

¹⁵¹ S. W. Head, *World Broadcasting Systems: A Comparative Analysis* (Wodsworth, 1985), s. 84-85.

¹⁵² R. Lorimer, *Mass Communications: A Comparative Introduction* (Manchester University, 1994), s. 83.

¹⁵³ Gannett Foundation, *The Media At War: The Press and the Gulf Conflict Report* (Gannett Foundation Media Center, 1991).

akşam ve gündüz tüm dünyada evlerin vazgeçilmez konuğu olan CNN muhabiri Peter Arnett bu gösterinin asıl oyuncularındandı (elbette Saddam Hüseyin ve George Bush hariç). Pek çok kere, başka hiçbir Orta Doğu uzmanı olmamasından¹⁵⁴ dolayı (!) General'in açıklamalarıyla tüm dünya aydınlandı.

Amerikan merkezli global TV istasyonu CNN, "Katil ve zalim Saddam'a karşı özgürlükçü ittifakın" bakışıyla yansıttı savaşı. CNN'e göre bu, postmodern ve temiz bir savaştı. CNN haberlerinde bir tek Iraklı asker ya da sivil cesedi göstermedi. Irak'ın sivil kayıplarıyla ilgili hiç bir bilgi de yayımlanmadı. Ama Irak'ın attığı bir Scud füzesi Tel Aviv'de hedefin 2 km. ötesinde yaşlı bir İsrailinin kalp krizinden ölmesine neden olduğu iddia edilirken, CNN, Tel Aviv'den naklen yayıma başladı. Mağdur 70 yaşında bir İsraili idi. CNN'e göre Körfez saldırısı Irak'taki sadece askeri hedefleri berhava etmişti. Savaşın diğer tarafı Irak'ta ise resmi televizyon, savaşın sonunda asker ve sivil 400bin Iraklının öldüğünü açıkladı.¹⁵⁵

Televizyon söyleminin, potansiyel bir manipülatif gücü vardır. "Körfez Savaşı'yla, "kamu", belleklerinin, bilinçlerinin ya da hayal güçlerinin sesine karşı nasıl sağırlaşabileceği konusunda bir televizyon dersi almıştır."¹⁵⁶

Baudrillard'ın, kitle iletişim araçlarının haberin ahlaksızlık aşaması olarak nitelendirmesi ve terörün müsebbibini medya olarak değerlendirmesi Körfez Savaşı hakkında fikir yürütmeyi kolaylaştırıyor. Baudrillard'a göre kitle iletişim araçları "görünüşte daha çok toplumsal üretirken, toplumsal ilişkilerle toplumsalın kendisini derinlemesine nötralize"¹⁵⁷ etmektedir.

Baudrillard'a göre çağdaş yaşamda herşey bir simülasyon; kitleler medyanın sunduğu gösterileri izlemekteler:

¹⁵⁴ B. Cumings, **War and Television** (Verso, 1992), s. 123.

¹⁵⁵ R. Duran, "Global Medya ve Türkiye: Militarizm ve Milliyetçilik Sizde Kaç Dolar?", **Birikim**, Sayı no. 117: 30-32, (Ocak 1999), s. 30.

¹⁵⁶ K. Robins ve L. Levidow, "The Eye of The Storm: Reviwing The Gulf War", **Television Times: A Reader**, Ed.: J. Corner ve S. Harvey (Arnold, 1996, ss. 23-28), s. 28.

¹⁵⁷ J. Baudrillard, **Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu**, Çev.: O. Adanur (Ayrıntı, 1991), s. 45 ile J. Baudrillard, "The Masses: The Implosion of the Social in the Media", **Media Studies : A Reader**, Ed.: P. Marris ve S. Thornham (Edinburgh University, 1996, ss. 60-68).

Haber enflasyonuyla anlam deflasyonu arasında, haber-anlamı doğrudan yok ya da nötralize eden bir niteliğe sahip oldukça belirgin ve zorunlu bir ilişki vardır. Anlam yitiminin doğrudan iletişim araçlarıyla kitle iletişim araçlarının haberi eriten, ikna edici bir biçime sokan müdahaleleriyle bir ilişkisi vardır. Haber kendi ürettiği içerikleri yok etmektedir. İletişimi ve toplumsalı yok etmektedir. Bunun iki nedeni vardır: İletişim kurmak yerine sahneye koyduğu iletişim oyunu içinde kaynayıp gitmektedir.... İletişimin bu anormal boyutlara ulaşan görüntüsünün gerisinde iletişim araçları ve haber bombardımanının toplumsal yapıyı bozmaları engellenememektedir.¹⁵⁸

Baudrillard'a göre, medya, bir iletişim aracı (a means of communication) değildir, çünkü geri besleme ve bilgi değişimi yoktur. Ayrıca kamuoyu araştırmalarını da birer "gösteri" olarak değerlendirir. Bu durumda "kitlelere önerebileceği tek politik strateji medyayı ciddiye almayı, oyun oynamayı reddetmek; medyayı bir 'gösteri' olarak kabul etmektir."¹⁵⁹

Habermas ise, bu düşüncelerin çok karamsar olduğunu ve modernlik projesinin henüz tamamlanmadığını öne sürer.¹⁶⁰

4.2. Kamusal Gazetecilik (Basın)

Gazetecinin kamusal iletişim ortamında yerinin ne olduğunu ve gazetelerin nasıl yapılanması gerektiğini tartışmadan önce, iki önemli Fransız yazarın "gazeteci"den ne anladıklarını açıklayan metinlerine göz atmakta yarar vardır. Bunlardan ilki bugünün sosyolojisinin temel kuramcılarında olan Pierre Bourdieu'ye ait¹⁶¹:

Konu. "gazetecilerin sahip olduğu ark" değil -"dördüncü erk" olarak gazetecilik de değil- ama pazarın (okurlar ve ilan verenler) taleplerine giderek daha fazla boyun eğen bir gazetecilik alanındaki mekanizmaların, önce gazeteciler (ve gazeteci-entellektüeller) üzerinde, sonra da ve kısmen onlar aracılığıyla, kültürel üretimin farklı alanları, edebiyat alanı, sanat alanı, bilim alanı üzerinde uyguladıkları baskı

¹⁵⁸ J. Baudrillard, **Simülakrlar ve Simülasyon**. Çev.: O. Adanır (Dokuz Eylül, 1998), s. 101-104.

¹⁵⁹ K. Thompson, "Social Pluralism and Post-Modernity", **Modernity and Its Futures**. Ed.: S. Hall, D. Held ve T. McGrew (Polity, 1994, ss. 221-255), s. 247.

¹⁶⁰ J. Habermas, "Modernity versus Postmodernity", **Culture and Society**. Ed.: J. Alexander ve s. Siedman (Cambridge University, 1990, ss. 342-354).

¹⁶¹ P. Bourdieu, **Televizyon Üzerine**. Çev.: T. Ilgaz (YKY, 1997), s. 77.

gücüdür. Dolayısıyla, kendisi de pazarın basılları altında ezilmiş olan bu alanın yüklediği yapısal baskının, farklı alanların içindeki güç dengelerini, orada yapılan ve orada üretilen şeyi etkileyerek, fenomen olarak çok farklı bu evrenler içinde çok benzer etkiler yaparak, az ya da çok derinlemesine bir şekilde nasıl değiştirdiğinin incelenmesi söz konusudur. Bu inceleme, birbirine karşıt iki hatadan, hiç görülmemiş şey yanılması ile hep böyle olur yanılmasından birine ya da ötekine düşmeden yapılmaya çalışılacaktır.

Bir başka Fransız akademisyen ve gazeteci-yazar Serge Halimi, medya eleştirisi yaptığı kitabında¹⁶², gazeteciler için şunları söylemekten çekinmiyor:

Amerikalı bir sendikacı ülkesindeki gazetecilerden söz ederken şu gözleminin aktarmıştır: “Yirmi yıl önce kantinde bizimle yemek yerlerdi, şimdi işadamlarıyla yemeğe çıkıyorlar.” Sadece “kararvericiler”le görüşen, hatır ve paraya teslim olmuş, piyasa düşüncesinin propaganda makinesi haline gelmiş gazetecilik mesleği bir sınıf ve zümre içine hapsetti kendini. Hem okurlarını hem de itibarını kaybetti. Açık tartışmayı fakirleştirdi. Neticede bu durum bir sistemin özelliği: Meslek ahlak kurallarının pek bir faydası olamaz. Ancak, Paul Nizan’ın “burjuva düşüncesinin işgüzar veznedarlarının istiflediği itaat konseptleri” diye nitelediklerine karşı uyanıklık da bir tür direniştir.¹⁶³

Amerika’da 1980’lerin sonundan itibaren geliştirilmeye çalışılan “kamusal gazetecilik (public journalism)” pratiği, kamusal televizyon anlayışından yapısal farklılıklar taşımasına rağmen, her ikisinin de felsefesi ve çıkış noktaları aynıdır: Kamunun katılımı.

1989 yılında, bir avam hareketi olarak başlayan “kamusal gazetecilik”, profesyonel hoşnutsuzluktan doğmuştur.¹⁶⁴ Sorumluluğu ilk önce kendilerinde arayan gazeteciler, kaliteli iş yapmak için çözüm arayışlarına girmişler ve akademik “gazetecilik” çalışmaları ile pratik birleştirilerek, yeni bir yapılanma oluşturulmuştur. Arthur Charity, Jay Rosen, Davis Merritt gibi yazar ve akademisyenler teorik altyapıyla birlikte çözüm

¹⁶² S. Halimi, **Düzenin Yeni Bekçileri**. Çev.: Y. Aksu ve F. Eryılmaz (Evrensel, 1999).

¹⁶³ Aynı, s. 134. Türkiye’de yaşanan benzer bir durumu anlatan R. N. Bali’nin “Yeni Aristokratlar: Köşe Yazarları” (**Birikim**, sayı no: 117: 48-56, 1999) isimli makalesi ilginç saptamalarda bulunmaktadır.

¹⁶⁴ A. Charity, **Doing Public Journalism** (Guilford, 1995), s. 1.

önerilerini geliştirmeye çalışmışlardır. Gazetelerin kamusal gündem oluşturma ve kamunun politikaya katılımını sağlama görevinden yola çıkarak, bastırılmış bir yüzleşme gerçekleştirilmiştir.

Kamusal yaşam bozulduğunda zarar gören basın, kendisinin performansı düştüğünde ise kamusal yaşamı bozguna uğratar.

Gazetecilerin sahneden ayırdıkları gibi ya da bekçi köpekleri (watchdog)nin üzerinde bekledikleri gibi anlatacakları etkili bir masalları vardır: bize yararlı bilgiler verirler ve gücü kontrol ederler. Ancak bizlerce kabul edilebilir, onların kamusal yaşam dramasında aktörler olarak aynı derecede önemli rolleri olan (ki politik oyunun da oyuncularındır), insanların aynen profesyonel görünüşleri gibi sivil kimlikleriyle kamusal yaşamda karşılıklı etkileri ile oynadıkları, kendileri için gerçeğe dönüştürebilecekleri öyküleri yoktur. Burada kamusal gazetecilik diyaloga katılır. Gazeteciler kendi kaderlerinin Amerikan sivil kültürünün kaderine dayandığını varsayarlar. Basın için hayati geleceği sağlama almanın yolu, bulunabilecek herhangi bir pratik yolla, insanları sivil meselelere çeken bütün güçleri sağlamlaştırmak, onları politik diyalogta karşılıklı fedakarlığa çağırarak, okurları katılımcı hale getirmek ve kamusal yaşam sözünü aydınlatmaktır. Basın bu güçlerden biri olabilir ve bu ana tema etrafında daha derin, profesyonel bir kimlik şekillenebilir.¹⁶⁵

Medya endüstrisinin “en düşük maliyette izleyici ve okur üretme” mantığını bir anlamda yıkmaya çalışan bu sivil hareket, 1992’de öncelikle küçük pazarlarda, ve sonra 1995-1996 yıllarında ise daha büyük gazetelerde uygulanmaya çalışıldı. Örneğin, Philadelphia Inquirer seçimler sırasında editöryel sayfasını okurların sorularına ve adayların yanıtlarına açtı.¹⁶⁶ Benzer örnekleri Türkiye’de de sıklıkla görmek mümkün. Ancak bir farkla: yalnızca ideolojik sorunlarla karşılaşıldığında.¹⁶⁷

¹⁶⁵ J. Rosen, **Getting the Connections Right: Public Journalism and the Troubles in the Press** (The Twentieth Century Fund, 1996), s. 5.

¹⁶⁶ J. N. Capella ve K. H. Jamieson, **Spiral of Cynicism: The Press and The Public Good** (Oxford University, 1997), s. 242.

¹⁶⁷ Bunun en yakın örneklerinden biri, 2 Mayıs 1999 tarihinde TBMM Genel Kurulu’na “türban” ile giren milletvekili Merve Kavakçı’nın tutumu üzerine okurların da fikrini beyan etmek isteyen gazetelerde görüldü. Örneğin, 10 Mayıs 1999 tarihli Milliyet gazetesinin 20. sayfası ‘OKUR TEMSİLCİSİ’ adıyla açılmış ve okurlardan gelen iletiler bu sayfada yayınlanmıştır. Ancak daha da ilginç olan sayfanın başına düşülen şu nottur: “Herkes düşünce ve ifade özgürlüğü

Basının kamusalılığı yalnızca, okurlarının görüşlerini aktarmasıyla değerlendirilmemelidir. Gazetelerin mülkiyeti, çeşitliliği, çoksesliliği, yerelliği yansıtan yapıları, kamu yararına çalışan kuruluşlar olmalarında izlenecek yollardır. Tekellere, kartellere ve küresel oligopollere karşı durabilmek basını “kamusal” kılacaktır.

hakkına sahiptir; bu hak serbestçe düşünme, hangi yoldan ve nereden olursa olsun bilgi ve görüş alma, araştırma ve yayma özgürlüğünü içerir. *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Madde 19.*”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MEDYA

1. MEDYA SAHİPLİĞİ

“Medya” sözcüğünü bugün kullanıldığı geniş anlamıyla değil de geriye dönük olarak “gazete-dergi”, daha sonraki dönem için “gazete-dergi-radyo” ve yakın dönem için “gazete-dergi-radyo-televizyon” sözcüklerinin karşılığı olarak alındığında “medya sahipliği”nin yaklaşık 170 yıllık seyri incelendiğinde değişik dönemlerde değişik yapılarla karşılaşmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde özellikle liman kentlerinde Levantenler ve yabancı tüccarlar ya da yabancı temsilcilikler tarafından İngilizce, Fransızca ya da İtalyanca olarak yayımlanan ve ticari haberleri öne çıkaran bültenlerle başlayan “medya hareketi”, Mısır Hidivi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın “Vakayi Mısriye” adlı gazetesi ile değişik bir boyut kazanarak devam etmiştir. Bu gazetenin etkinliği, “devrimci padişah” olarak nitelendirilen II. Mahmut'un bir fermanıyla ilk Türkçe gazete Takvimi Vakayi, 11 Kasım 1831'de yayımlandı.

II. Mahmut'un fermanında şöyle deniyordu:

Bu hususun tanzimine bakılması çoktan beri emelimdi. Ancak vakit ve mevsimi henüz gelmemiş olduğundan vaktine talikan sükûtu ihtiyar etmekte idim. İşte leh-ül-hamd, mevsim ve sırası gelip şer'i şerif ve nizama asla dokunur yeri olmadığından maada, Mülkçe pek çok faydaları olacağı herkes tarafından kabul edilmiştir. Bu hususa nezaret için Esat efendi nazır, Sârım efendi ile Sait bey dahi olveçhile memur ve tayin kılınsın.¹⁶⁸

Gazetenin başına getirilen Esat Efendi, önceleri Mekke kadılığı yapmış olan bir vak'anüvisti.¹⁶⁹ Haber toplama işleriyle görevlendirilen Sârim efendi Bab-ı Ali kalemi kâtiplerinden, Sait bey ise Serasker maiyetindendi. İlk Türkçe gazetenin yöneticileri devletçe atanmış devlet memurlarıydı. Bunun doğal sonucu olarak da Takvimi Vakayi, bir "resmi gazete" olarak yayınlamıştır.

İlk özel Türkçe gazete olarak bilinen Ceride-i Havadis William Churchill adlı bir İngiliz tarafından yayınlanmıştır. William Churchill, ne devlet memuru , Osmanlı yurttaşdır ama, devletin sağladığı bazı imtiyazları kullanarak gazetesini çıkarmış ve yayın hayatını sürdürmüştür.¹⁷⁰

İlk özel "Türk gazetesi" ise ilk sayısı 21 Ekim 1860'ta yayına başlayan Tercüman-ı Ahval'dir. Takvimi Vakayi, ya da Ceride-i Havadis gibi devlet desteği almadan yayımlanan Tercüman-ı Ahval'in sahibi Ağâh Efendi de gerek bu gazeteyi çıkardığı sürece, gerekse gazetenin kapanmasından sonra da devlet memurluğunu bırakmamıştır.

Osmanlı döneminde basınla ilgili yasal düzenlemeler, yasal olsun ya da olmasın tüm baskıcı yöntemler konunun dışında bırakılmıştır. Ama ilk örneklerde olduğu gibi yayımlanan gazete ve dergilerin tamamına yakınının sahipleri, çeşitli dönemlerde ya devlet memurluğu yapmışlar ya da devlet memurluğu ile gazeteciliği bir arada yürütmüşler; bazıları ise yönetimle çatışmalarına karşın devlet görevlerine getirilmişlerdir.¹⁷¹

Osmanlı Devleti'nde gazete çıkarmak padişah fermanı ile mümkün olabilirken ilk yasal düzenleme de 1858 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanunu içinde yer almıştır. O tarihte Osmanlı toprakları içinde Türkçe olarak yayımlanan Takvim-i Vakayi ve Ceride-i Havadis gazeteleri ile Vakayi Tıbbiye adlı dergi dışında hiç bir yayın organı olmamasına karşın 1953 tarihli Fransa Ceza Kanunu, Osmanlıcaya çevrilip Osmanlı Devleti Ceza

¹⁶⁹ vak'anüvis: Osmanlı Devleti'nde resmi tarih yazıcısı.

¹⁷⁰ William Churchil, aynı zamanda Morning Herald gazetesininin muhabirliğini yapan bir İngiliz tüccardır. 1836 yılında bir gün Kadıköy'de avlanırken bir çocuğu yaralamış ve bunun üzerine tutuklanmıştır. Ancak, kapitülasyonların yabancılara geniş hak ve dokunulmazlıklar tanınması nedeniyle İngiliz Elçiliği işe el koymuş ve Churchill serbest bırakılmıştır. İş bununla da bitmemiş, Churchill'e çeşitli ödüller ve bu arada bir de gazete çıkarma imtiyazı verilmiştir. Churchill de bu imtiyazla bir basımevi kurmuş ve 3 Temmuz 1940'dan itibaren Türkçe ilk özel gazete olarak bilinen Ceride-i Havadis'i çıkarmıştır.

¹⁷¹ "Jöntürkler" olarak adlandırılan grup içinde yer alanların önemlice bölümü gibi.

Kanunu olarak yürürlüğe konulurken bunun 138 maddesinde basınla ilgili düzenleme bulunmaktadır. Bu maddede şöyle denilmektedir:

Devleti Aliyyenin emir ve ruhsatıyla açılmış olan matbaalarda saltanatı seniyye ve erbabi hükümet ve tebaai saltanatı seniyyeden olan bir millet aleyhinde gazete veya kitap ve evraki muzirre tab ve neşrine mütecasir olan kimselerin iptida bastırılmış olduğu şeylerin zaptıyla derecesi cürmüne göre matbaası muvakkaten veya bütün bütün kapalıdıktan sonra on mecdiye altından elli mecdiye altına kadar cezayı nakdiye ahzolunur.¹⁷²

Ceza Kanunundaki bu düzenlemeyi 1864 yılında yayınlanan “Matbuat Nizamnamesi” izlemiştir. Ceza Kanununun Fransa’dan alınması gibi Matbuat Nizamnamesi de 19. yüzyılın ortalarında 200 yıllık bir basın geçmişi olan Fransa’dan, eski imparatorluk çağlarının özlemi içinde kendine yeni bir taht kuran Üçüncü Napolyon’un 17 Şubat 1852’de yayınladığı kararnameden örnek alınmıştır. Bu nizamnamenin yürürlüğe girdiği tarihte Osmanlı topraklarında yalnızca 4 gazete yayınlanmaktadır.¹⁷³ Bu kararnameye göre, “Herhangi bir lisanda olursa olsun mevaddı politikiye ve mülkiyeye şamil olmak üzere... evraki mürettebe istihsali ruhsat olmaksızın ihdas ve neşrolunmayacaktır.” Ayrıca, gazetenin müdürü veya sahipleri gazeteyi başkalarına “terk ve ferağ edecek olurlarsa” yeniden ruhsat alınması zorunludur; matbuat müdürlüğü ve taşralarda mahalli hükümet tarafından gönderilen resmi yazıları gazeteler ücretsiz olarak basmak zorundadırlar.

Her ne kadar Matbuat Nizamnamesi “resmi yazıların ücretsiz basılmasını zorunlu” tutuyorsa da sonraki yıllarda gelişmeler “ücret karşılığı” basıma dönmüştür. Türk Basın Tarihine ilişkin yapıtların hemen hepsinde, özellikle Hıfzı Topuz’un “100 Soruda Türk Basın Tarihi”¹⁷⁴ adlı yapıtında devlet-gazeteci arasındaki ilişkilere ait çarpıcı örnekler yer almaktadır:

Tercümanı Hakikat gazetesine Hazinei Hassadan 120 bin kuruş verilmektedir.

¹⁷² Topuz, 1973, **Ön. ver.**, s.43.

¹⁷³ Bu gazeteler, Takvim-i Vakayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-i Ahval ve Tasvir-i Efkâr’dır.

¹⁷⁴ Topuz, 1973, **Ön. ver.**, s.66-73.

Musavver Cihan adlı deriginin parasızlıktan kapanmasına Zatı Şahanenin müsaade etmeyeceği için gazeteye Dışişleri Bakanlığında 1120 liralık yardım yapılması İradei Seniye'ye sunulmuştur.

.....
Saadet gazetesi emir buyrulan ödeneğin verilmesini beklemektedir.

.....
İstanbul'da çıkan Levant Herald gazetesine 100.000 kuruş, Moniteur Oriental gazetesine 67.606 kuruş, Saadet gazetesine 36.000 kuruş, Byzantis gazetesine 30.000 kuruş, İstanbul gazetesine 24.000 kuruş ödenek verilmiştir.

.....
Servetifünun'a para yardımı yapılması ile ilgili 19 Aralık 1891 tarihli karar Takvimi Vekayi gazetesinde resmi ilan olarak çıkmıştır. Bu kararda "Ahmet İhsan beye lüzumu miktar muavenet akçesi verilmesi için... emrü fermanı şehriyari" çıktığı belirtilmektedir. Osmanlı Devleti ve padişah lehine yazı yazmaları için başta Fransa olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde yayınlanan gazetelere de para verildiği, hatta bunlarla "sözleşme" yapıldığı anlaşılmaktadır.

.....
O zamanki Paris Büyükelçisi Fransız basını ile ilişkilerin düzenlenmesini sağlamak için Fransız Basın Müdürlüğünde görevli Chesnel adlı bir gazeteciyi kullanmıştır. Bu adamın Büyükelçiye verdiği bir raporda şöyle denilmektedir: "Paris basınında durumumuz son derece iyidir. Önümüzdeki yıl daha da başarılı olmak için bütün araçları sağladığımıza inanabilirsiniz. Parti gazeteleriyle olan ilişkilerimiz sayesinde her türlü bilgiyi zamanında elde ediyoruz. Gazetelerin gelecek Ocak'ta sona erecek kontratlarını yenilememiz bugün düşüneceğimiz tek şeydir..."

Matbuat Nizamnamesi ve ardından çıkarılan çeşitli kararnameler, 1876 yılında 1. Meşrutiyetin ilanı ve hemen ardından "Kanun-u Esasi"nin yürürlükten kaldırılmasıyla başlayan baskıcı dönem doğaldır ki basın yaşamı üzerinde de etkisini göstermiş, hatta belki de diğer alanlara oranla daha da etkin olmuştur. 1908 yılında 2. Meşrutiyetin ilanı ve "Kanun-u Esasi"nin yeniden yürürlüğe konması göreceli bir özgürlük ortamı getirmiş, ancak Balkan Savaşları ve ardından gelen 1. Dünya Savaşı, savaşlar da gerekçe gösterilmek suretiyle basın üzerinde yeni baskılara neden olmuştur. "Mütareke ve Kurtuluş Savaşı" yıllarında ise Türk Basını, "İstanbul" ve "Anadolu Basını" şeklinde net bir ayırım göstermiştir. İstanbul'da yayınlanan gazeteler, bir yandan işgal kuvvetleri, bir yandan da Osmanlı yönetimi tarafından baskı altına alınmış ve "yandaş" yayınlar yapmaları sağlanmıştır. Anadolu Basını ise büyük ölçüde Kurtuluş Savaşı hareketini

desteklemiş, ancak bazı yaygın organları kimi yerlerde işgal kuvvetleriyle işbirliği yaparken bazıları da ya Osmanlı Devletinin sözcülüğüne devam etmiş, ya da isyancıardan yana tavır koymuştur.¹⁷⁵

İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilmeye başlandığında hiç bir müdahale gösterilmemesine ilk tepki bir gazeteciden, Hukuk-u Beşer gazetesi sahibi Hasan Tahsin (Osman Nevres)'den gelmiştir. "Kurtuluş Savaşında İlk Kurşun" olarak bilinen Hasan Tahsin'in müdahalesi, kendi yaşamına mal olurken, ulusal bağımsızlık hareketi için de bir simge olmuştur.

Sivas Kongresi 11 Eylül 1919 günü sona ererken "Heyeti Temsiliye Reisi" Mustafa Kemal, adını bizzat kendisinin saptadığı bir gazetenin çıkarılmasına öncülük etmiş, çıkarma imtiyazı Sivaslı Selahattin (Ulusalerk) ait olan "İrade-i Milliye" yayınlanmaya başlanmıştır. 1922 yılı sonuna kadar yayın hayatı devam eden gazete, Sivas Kongresi zabıtlarını, bazıları bizzat Mustafa Kemal tarafından dikte ettirilen bildirileri kamuoyuna aktarmıştır.¹⁷⁶

Heyeti Temsiliye Reisi sıfatıyla 25 Aralık 1919'da Ankara'ya gelen Mustafa Kemal, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"nin kararlarını ulusa duyuracak bir yayın organına gereksinim duymuş, verdiği direktifle Konya'dan bir matbaa getirilmiştir. Adı bizzat Mustafa Kemal tarafından verilen "Hakimiyet-i Milliye" gazetesi, 10 Ocak 1920'de yayınlanmaya başlamıştır. İlk sayıdaki başyazı Mustafa Kemal tarafından kaleme alınmıştır.¹⁷⁷ Kurtuluş Savaşı boyunca, Türk ulusunun sesi olan Hakimiyet-i Milliye, 1934 yılında "Ulus" adını almış ve Cumhuriyet Halk Partisinin bir yayın organı haline gelmiştir.

¹⁷⁵ İstanbul'da yayınlanan gazetelerin tamamına yakını Kurtuluş Savaşı karşıtı bir yayın politikası izlerken, Eskişehir'de Arif Oruç'un yayınladığı Yeni Dünya gazetesi "Yeşilordu Cemiyeti"nin dolayısıyla Çerkez Ethem'in sözcüsü durumundadır. 1917 yılında Eskişehir'de yayınlanmaya başlayan Nevzad gazetesi açıkça Kurtuluş Savaşının karşısında Osmanlıcı, dolayısıyla işgalcilerle işbirlikçi bir tutum içindedir ve adeta işgal güçlerinin yayın organıdır. 20 Temmuz 1922 tarihli sayısında Mustafa Kemal'in meclisteki bir tartışmada vurularak öldürüldüğü yalanını yazar. Bu haberin yer aldığı gazete, Yunan uçakları tarafından köylerin üstüne atılır. K. Şanher, "Kurtuluş Savaşı Sürecinde Eskişehir", yayınlanmamış bildiri. (ADD.1999).

¹⁷⁶ N. İnuğur, **Türk Basın Tarihi** (Gazeteciler Cemiyeti, 1992), s.22.

¹⁷⁷ Aynı, s.25.

Türk basın-yayın tarihinin en önemli kurumlarından biri olan Anadolu Ajansı da yine Kurtuluş Savaşı ortamında kurulmuştur. Ajans, “Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa”nın emir ve talimatı doğrultusunda 6 Nisan 1920’de faaliyete başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın 6 Nisan 1920’de yazarak kolordulara, vilayetlere, müstakillivalara, Müdafaa-i Hukuk Heyeti merkezlerine gönderdiği telgrafta şöyle denilmektedir:

Kalbi islam olan Osmanlı Saltanat Merkezinin düşman işgaline geçmesi ve bütün vatan ve en büyük tehlikeye uğramasının sonucu olarak bütün Rumeli ve Anadolu’nun giriştiği ulusal ve kutsal savaş sırasında halkın en doğru iç ve dış haberlerle aydınlatılması önemle gözönünde tutulmuş ve burada en yetkili kişilerden kurulu bir özel heyetin yönetiminde ve (Anadolu Ajansı) adı altında bir kurum kurulmuştur. Anadolu Ajansı’nın en hızlı araçlarla vereceği havadis ve bilgi Heyeti Temsiliyemizden de geçeceği için ajans tebliğleri Müdfaa-i Hukuk örgütümüzce de Bucak ve köylere kadar dağıtılabilecek ve duyurulacaktır. Bu bakımdan acele tertibat alınması ve sonucunun bildirilmesi rica olunur.”¹⁷⁸

Kurtuluş Savaşı ortamında bir yandan ulusal sesin tüm dünyaya duyurulması için yoğun bir çaba harcanırken bir yandan da hem Anadolu’da hem de İstanbul’da yayınlanan bazı gazetelerin Kurtuluş Savaşı karşıtı tavırları Lozan’daki barış görüşmelerinde de gündeme gelmiş, anlaşma uyarınca “işbirlikçi” 150 kişi yurtdışına çıkarılmıştır. “150’likler” olarak bilinen bu grubun içinde 12 de gazeteci bulunmaktadır.¹⁷⁹

Cumhuriyetin ilanından (29 Ekim 1923) sonra yeni devletin sağlam temeller üzerine oturtulması, cumhuriyet kavramının gereğinin yerine getirilmesi için bir takım

¹⁷⁸ Aynı, s.29.

¹⁷⁹ Serbesti Gazetesi sahibi Hürriyet ve İtilaf azasından Mevlanazade Rıfat, Türkçe İstanbul gazetesi sahibi Sait Molla, İzmir’de Müsavat gazetesi sahibi ve asbak muharriri darülhikmet azası İzmirli Hafız İsmail, Aydede gazetesi sahibi ve Posta Telgraf Müdür-i Umumi esbaki Refik Halit (Karay), Bandırma Adalet gazetesi sahibi Bahriyeali Ali Kemal, Edirne’de Teemin ve Elyevm Selanik’te Hakikat gazeteleri sahibi Neyir Mustafa, eski Köylü gazetesi muharriri Ferit, Alemdar gazetesi sahibi Refi Cevat (Ulunay), Alemdar gazetesi sahibi Pehlivan Kadri, Adana’da Ferda gazetesi sahibi Fanizade Ali İlmi, Balıkesir’de İrşad gazetesi sahiplerinden Trabzonlu Ömer Fevzi, Halep’te Doğru Yol gazetesi sahibi Hasan Sadık, Köplü gazetesi sahip ve müdürü İzmirli Refet. İ. Soysal, **Kurtuluş Savaşı’nda İşbirlikçiler** (Gür, 1985).

önlemler alınmıştır. Atatürk Devrimleri olarak bilinen bu önlemler, doğaldır ki bazı çevreler tarafından tepki ile karşılanmış, bu tepkiler de gazeteler ve gazeteciler aracılığı ile kamuoyuna yansımıştır. Hilafetin kaldırılması öncesi ve aşamasında, Mustafa Kemal Atatürk'e İzmir'de suikast girişiminin ortaya çıkarılmasında, Doğu Anadolu'da ortaya çıkan Şeyh Sait ayaklanmasında (11 Şubat 1925) bir takım olağanüstü yasal düzenlemeler yapılmış 4 Mart 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükun kanunun ardından Ankara ve Elazığ'da İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemelerde çok sayıda gazeteci yargılanmış ve hüküm giymiştir. Takrir-i Sükun Kanunun yürürlüğe girmesiyle hükümete muhalefet eden çok sayıda gazete de kapatılmıştır.

Gazete kapatmalar, yargılama ve tutuklamalar uzun süre etkisini göstermiş ve basın dünyası uzun süren bir "sessizlik" dönemine girmiştir. Ancak Serbest Fırka'nın kurulmasıyla (1930) basında muhalefet yeniden başlamıştır. Basındaki bu muhalefet hareketi de 1931'de Matbuat Kanununda yeni düzenlemelerin yapılmasını sağlamıştır. Gazete ve dergi çıkarmak için "ruhsat alma zorunluluğu" kaldırılmış, hükümete bildirimde bulunmayı yeterli bulmuştur. Böylesine önemli bir yeniliği de içeren kanunla gazete yöneticileri için yükseköğrenim zorunluluğu getirmiştir. Aynı kanunda gazete ve dergilerde çalışan bütün muhabir, yazar, fotoğrafçı, ressam ve idare memurlarının adlarının da hükümete bildirilmesi istenmektedir. Bir idari önlem niteliğindeki bu hükümle herkes kontrol altında tutulabilmektedir. Bu kanunun ilginç hükümlerinden biri de piyango ve tombala gibi oyunları yasaklamasıdır. Bu kanunda 1938'de yapılan bir değişiklikle yine "ruhsat" yöntemine dönmüş, basın özgürlüğü açısından da önemli kısıtlamalar getirilmiştir.

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de ölümünün ardından devlet yönetiminde görev alanlar arasında önemli değişiklikler başlamıştır. 1939 yılında da II. Dünya Savaşı'nın başlaması, devlet yönetiminin çeşitli önlemler almasını gerektirmiş, İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetimin ilanı ile birlikte yayın yasakları artmış, herhangi bir yasal dayanağa gerek duyulmadan bir telefon emriyle gazeteler kapatılır hale gelmiştir.¹⁸⁰

Bir yandan II. Dünya Savaşı ortamı, diğer yandan da Türkiye'nin dış dünya ilişkileri, 1940'lı yıllarda gazetelere çeşitli şekilde yansımıştır. Gazeteler ve gazeteciler arasında ciddi görüş ayrılıkları bulunmaktadır bu dönemde ve bu görüş ayrılıkları polemikler şeklinde gazete sütunlarına yansımıştır. 30 Temmuz 1940 günlü Cumhuriyet'te Nadir Nadi, Alman realitesini bütün Avrupa'nın kabul etmesi gerektiğini dile getirmiş, ima yoluyla Türkiye'nin bir an önce Alman saflarına katılmasını istemiştir.¹⁸¹

Hüseyin Cahit Yalçın, 31 Temmuz 1940 tarihli Yenisabah gazetesindeki başyazısında Cumhuriyet gazetesinin tutumunu beğenmediğini belirtmiş ve "Nadir Nadi arkadaşımızın meşrep, meslek ve karakteri malumumuz olmasaydı çok daha tereddüt edecektik. Belki yazılarını yanlış ve fena anlayacaktık." demiş ve yazısının sonuna "Almanya'yı galip zannedenler dalalet içindedirler." cümlesini eklemiştir.¹⁸²

Hem II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik ve siyasal sorunlar, hem de çok partili siyasal yaşama geçiş öncesindeki ideolojik çalkantılar, tüm baskılara karşın çoksesli bir basın dünyası yaratmıştır. Ne var ki, toplumun bu çoksesliliğe yeterince hazır olmaması, bununla ilgili siyasal altyapının henüz tamamlanmaması çok ciddi sorunlar yaratmıştır. Bir taraftan hükümetin, diğer taraftan da sıkıyönetim komutanlarının gazetelere verdikleri cezalar ve yasaklamalar devam ederken 1945 yılının 4 Aralık günü meydana gelen ve Türk Basın Tarihinde "Tan Olayı" olarak bilinen baskınlar yaşanmıştır.

4 Aralık olayı, o zamanki Halk Partisi hükümetinin solcu basını yoketmek için üniversite öğrencilerini kışkırtarak düzenlediği bir gösteridir.

Bu gösterilerde Tan basımevinin bütün dizgi makineleri ve rotatifleri parçalanmış, gazete kağıtları yok edilmiş. Beyoğlunda La Turquie ve Yeni Dünya gazetelerinin basıldığı bir basımevi de harab edilmiş. ABC ve Berrak kitabevelerinin de vitrinleri ve kapıları kırılmış ve buralardaki kitaplar yırtılıp sokaklara dökülmüştür. Türkiye o yıllarda çok partili rejime geçiş döneminin bocalamaları içindedir. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan dördü bildiri yayınlayarak CHP'den ayrılmışlar ve yeni bir parti kurmanın hazırlıklarına girişmişlerdir.¹⁸³

¹⁸¹ İnüçür, **Ön. ver.**, s.169.

¹⁸² Aynı, s.169.

¹⁸³ Topuz, 1973, **Ön. ver.**, s.166.

4' Aralık'ta meydana gelen olaylardan 3 ay sonra gazetesi tahir edilen Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve gazetenin yazarlarından Cami Baykut hakkında "BMM'nin ve hükümetin manevi şahsiyetini tezyif ve tahkir" suçlamasıyla dava açılmıştır.¹⁸⁴

1946 yılında, "çok partili yaşama geçiş" ve Matbuat Kanununda yapılan değişikliklerle basın yaşamında göreceli bir özgürlük ortamı doğmuş, bunun sonunda çok sayıda siyasal nitelikli ve önemlice bölümü de hükümete muhalefet eden dergi yayınlanmaya başlamıştır. Ancak, gazete ve dergiler bu dönemde de kapatılmaktan kurtulamamış, yazarlar bu dönemde de yargılanmaktan kurtulamamışlardır.

"Dörtlü bildiri" yayınlayanların kurduğu Demokrat Parti 1950 seçimleri sonrasında ezici bir çoğunlukla iktidara gelmiş, demokratik söylemlerle işe koyulmuştur.¹⁸⁵

Bu söylemler kısa süre içinde gerçekleştirilmeye başlanmış, 1931 Matbuat Kanunu, 15 Temmuz 1950'de tamamen değiştirilerek 5680 sayılı Basın Kanunu olarak ortaya çıkmıştır. Bu kanunun gerekçesinde şöyle denilmektedir:

"Devlet bütün çalışmalarını, halk çoğunluğunun düşünüş ve görüşüne uydurulmalıdır. Halk çoğunluğunun düşünüş ve görüşünü açıklayan araçlardan biri de basındır. Basının kendisinden beklenen görevleri yapabilmesi için bağımsızlığını sağlaması zorunludur. Modern demokrasi ilkeleri de bunu gerektirir. Basın özgürlüğüne dayanan demokrasiler gerçek demokrasi niteliğini taşırlar. Hür basın aynı zamanda milletçe kalkınmayı sağlar...."¹⁸⁶

¹⁸⁴ İnuğur. **Ön. ver.** s.208.

¹⁸⁵ Seçimlerden kısa bir süre sonra Ankara'daki bazı muhabirler, Cumhurbaşkanlığına Çankaya'da verilen özel bir yemeğe çağrılmışlardır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, BMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün bulunduğu bu yemekte Demokrat Partinin kazandığı büyük başarının anlamı dile getirilmiş ve Adnan Menderes tarafından basının sorunları hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bu arada

- İlk iş olarak bir af kanunu çıkarılacağı, basın suçlarının toptan affedileceği,
- Gazetecilerin her bakımdan özgür olarak faaliyetlerini sürdürecekleri,
- Gazeteler üstündeki her türlü baskıların kaldırılacağı,
- Gazete kapatmak yetkisinin hükümetten alınarak mahkemelere verileceği anlatılmıştır.

İnuğur. **Ön. ver.** s.266.

¹⁸⁶ **Aynı.** s.267.

Böylesine çağdaş bir gerekçeyle çıkarılan yeni basın yasası, gerçekten de çok önemli yenilikler getirmiştir. Bu yeniliklerin başlıcaları şunlardır:

a) Gazete ve dergi çıkarmak için hükümetin izin ve ruhsat vermesine ihtiyaç yoktur. Bu konuda bildirimde bulunmak yeterlidir.

b) “Kötü ünlü” kişilerin gazetecilik yapmalarını yasaklayan her türlü yoruma elverişli eski hükümler yeni kanuna girmemiştir.

c) Basın suçlarının yargılanması özel mahkemelerin yetkisine verilmiştir. Böylece, gazeteciler yıllarca süren davalardan ve ağır kırtasiyecilik işlemlerinden kurtulmuş olacaktırlar.

d) Cevap hakkı yeniden düzenlenmiş ve gazetelere gönderilen her çeşit cevap ve düzeltme yazılarının basılmasını önlemek amacıyla mahkemelere bazı yetkiler tanınmıştır.

e) Gazete sahipleri cezai sorumluluktan kurtulmuşlardır. Yani suç sayılar bir yazıdan genellikle yazar ve yazı işleri müdürleri sorumlutulmuştur. Gazete sahibinin ancak hukuki ve mali sorumluluğu vardır. Gazete sahipleri bu kanunla hapis cezalarından kurtulmuşlardır.¹⁸⁷

Yasal düzenlemeler ve yapılan açıklamalar ne denli demokratik görünürse görünsün Demokrat Parti yönetimi de basını kontrol altında tutmak için her yola başvuruyordu. Kendisine yakın gazetelere büyük ölçüde resmi ilan desteği vererek devlet kaynaklarını aktarırken muhalif gazetelere oldukça sınırlı ilan veriliyor, gazeteciler yine tutuklanıyor ve yargılanıyordu. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde “Demokrat Parti listesinden bağımsız aday” olarak Meclise giren Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi, 2 Ağustos 1951 tarihli gazetede şunlar yazıyordu:

Muhalefette bulunduğu yıllarda Demokrat Parti, basın hürriyetinin en kuvvetli bir aşığı idi. Söz ve yazı hürriyetini köstekleyen her türlü engellere karşı savaşıyor, antidemokratik dediğimiz kanunların yürürlükten kaldırılması için elinden gelen gayreti esirgemiyordu. Meşhur 14 Mayıs zaferinin kutlandığı bayram günlerinde kodaman Demokratlar her gördükleri gazeteciye ‘Siz çalıştınız, siz kazandınız, sizin eserinizdir bu bayram’ diyerek iltifata boğmaktan çekinmiyorlardı. Ne yazık ki, yeni iktidarla basının sarmaşdolaş geçinmesi uzun sürmedi. Antidemokratik kanunları bir an evvel lağvetmek hususunda o kadar titizlenen hükümet, işbaşına geçtikten bir müddet sonra neden segevşedi, hatta bir yıla varmadan Ceza Kanunundaki hürriyet

187

Aynı, s.267.

kısıtlayıcı maddelerin savunmasını bile üzerine aldı. Eski iktidar 161'inci maddeye dayanarak vaktiyle on gazeteciyi mahkemeye vermişse, yenisi, bunların otuzunu kırkını birden 'pençe-i adalete' teslimine yeltendi (hepsi beraat etmiştir). Roller hemen hemen tersine dönmüştü. Halk Partisi'nin yerine geçen Demokrat Parti, sanki oturduğu koltukla beraber o koltuktan kalkanların bir zamanlar taşıdıkları dünya görüşüne de tevanüs etmişti. İktidarı kaybedip 'sine-i millet'e dönen Halk Partisi'ne ise orada yaşayan hak, adalet ve hürriyet hasretinin bekcılığı düşüyor.¹⁸⁸

Demokrat Parti iktidarının ilk günlerindeki olumlu hava yerini giderek hoşnutsuzluğa bırakırken muhalefetin sert eleştirileri, basında bu eleştirilere yer verilmesi ve hoşnutsuzluğun dile getirilmesi, 1954 seçimleri öncesinde yeni yasal düzenlemelere neden oldu. 9 Mart 1954'te "Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun" kabul edildi. 1956 yılında da biraz değiştirilerek hükümler daha da sıkılaştırıldı.¹⁸⁹

Kamuoyunda "6-7 Eylül Olayları" olarak bilinen, 6 Eylül 1955 günü başlayıp 7 Eylül sabahına kadar süren, İstanbul ve İzmir'deki "azınlık" yurttaşlara ait dükkân ve kiliselerin yakılıp yıkılması, yağmalanması ile sonuçlanan olaylar, hem sıkıyönetim ilanının getirmiş, hem de baskı ve sansürü alabildiğine yoğunlaştırmıştır.

Olaylar, Demokrat Parti'nin başlattığı bir gösterinin kontrol altına alınamamasından kaynaklanmıştır.¹⁹⁰

6-7 Eylül olayları birtakım kışkırtmalarla düzenlenmiş, fakat sonra Hükümeti önceden umulmayan bir ölçüde güç durumda bırakmış, devletin başına türlü belalar açmış bir konudur. Kıbrıs sorunu yeni yeni alevlenmiştir o dönemde. Yunanlılarla aramız gergindir... İşte bu sıralarda Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve saldırılar olduğu yolunda bir haber çıkarılır. İstanbul Ekspres gazetesi bunu büyük manşetlerle, kışkırtıcı bir biçimde yayınlar. İçişleri Bakanlığı da bir gösteri düzenlenmesi için bir takım yollara başvurmuştur. Halk toplanır Taksim alanına. Bir coşkunluktur başlar. Vilayet ve polis ipin ucunu kaçırmıştır.... Polis başa çıkamayınca gece geç zaman ordudan yardım istenir. Askeri birlikler gösterileri önlemeye kalkarlar, ama o zamana kadar olan olmuş, bütün mağazaların bulunduğu bölgeler savaşa alanına dönmüştür. Sıkıyönetim ilan edilir sabaha karşı. Ertesi gün öğleye doğru

¹⁸⁸ A. Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi** (Kültür Bakanlığı, 1994), s.236.

¹⁸⁹ Aynı, s.237.

¹⁹⁰ Aynı, s.245.

Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar Vilayette bir basın toplantısı düzenlerler. Suçlu basındır! Halkı kıskırtmıştır gazeteler, bu yüzden çıkmıştır olaylar. Komünist parmağı da vardır bu işlerde! Solcular Türkiye'nin dışardaki itibarını bozmak istemişlerdir! Onlar hazırlamışlardır bu gösterileri! Polis fişlerinde ne kadar sicilli komünist varsa tutuklanır.¹⁹¹

Gerek yurt içinde gerekse yurt dışında büyük yankılar uyandıran bu olaylar üzerine sıkıyönetim tarafından bir çok yasaklama getirilmiştir. Bazı haberlerin yayınlanmasına ilişkin yasak kararları ise kara mizah örneği gibidir. 10 Eylül 1955 günü Harbiye'de bir basın toplantısı düzenleyen Sıkıyönetim Komutanı, konulan yasakları şöyle açıklamıştır:

- Halkı heyecanlandıracak haberlerin yayınlanması yasaktır. Meclisteki görüşmeler halkı heyecanlandırabilirse yazılmayacaktır.
- Hükümeti tenkit etmek yasaktır.
- Hükümetin çalışmalarını etkileyecek biçimde yazılar yasaktır.
- Sıkıyönetim çalışmalarıyla ilgili haberler yasaktır.
- Nato devletleriyle ilgili haberler yasaktır.
- Darlık, kıtlık ve yokluk haberleri yazılmayacaktır (Örneğin ekmeğ almak için fırınların önünde sıra bekleyenlerin resmini koyamazsınız.
- 5 Eylül olaylarını komünistlerden başkalarının yaptığı yolunda yazı ve yorumlar yasaktır.
- 6 Eylül olayları ile ilgili haber ve resimler yasaktır.
- Magazin sayfalarında da halkı heyecanlandıracak resim ve yazılar yasaktır.
- çıplak kadın resmi basmak da yasaktır.
- İkinci baskı yapmak yasaktır.¹⁹²

Bu yasaklamalar giderek gazete kapatmaları, yargılamaları, bunlarla ilgili haberleri ve haber alıntılarını da kapsayacak biçimde yaygınlaştırılmıştır.

1954 yılında yürürlüğe giren “Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki Kanun”, 7 Haziran 1956 tarihinde yapılan değişikliklerle “Neşir Yoluyla veya Radyo ile yahut Toplantılarda İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki Kanun”

¹⁹¹ H. Topuz, 1973, **Ön. ver.**, s.194-195.

¹⁹² Topuz, **Ön. ver.**, s.194-195. A. Kabacalı, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü** (Gazeteciler Cemiyeti, 1990), s.169-170.

adını aldı. Aynı tarihte Basın Kanununda da değişikler yapıldı. Bu değişiklikler 8 Haziranda yürürlüğe girdi.¹⁹³

“Neşir Yoluyla veya Radyo ile yahut Toplantılarda İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki Kanun”un her türlü yorumu açık olan 1’inci maddesi şöyledir:

Madde 1- Matbuat vasıtasıyla her ne surette olursa olsun:

1. Namus, şeref, itibar veya haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması,
2. İtibar kırarak veya şöhret, meslek veya servete zarar verebilecek bir hususun isnat edilmesi,
3. Rıza ihtilafına hususi veya ailevi ahvalin ifşaa edilmesi veya teşhir olunması,
4. Yukardaki hal ve suretlerle tecavüz, hakaret, isnat ifşaa veya teşhire maruz bırakılacağından bahsiyle tehditte bulunulması,
5. Kanunda tasrih edilen haller haricinde resmi sıfatı haiz olanları küçük düşürmeyi hedef tutan veya bunlar aleyhinde istihkâr ve istihlaf hissi telkin edebilecek yahut müphem ve suizannı davet eyleyebilecek mahiyette neşriyatta bulunulması,

Hallerinde faili 1 seneden 3 seneye kadar hapis ve (3000) liradan (10060) liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır.¹⁹⁴

Bu yasa ile Basın yasasının, Sıkıyönetim ile birlikte uygulanması, basın özgürlüğünü tamamen ortadan kaldırmış, iktidar yanlısı olmayan gazeteler sık sık kapatma cezasıyla karşılaşmış, onlarca gazeteci ise hapis cezasına çarptırılmıştır. Adeta, muhalefeti yasaklayan bu yaklaşım, 1960 yılı başlarında kurulan “Tahkikat Encümeni” ile de hukuksuzluk doruğa çıkmıştır.

Yeni kanunlar yabancı basında geniş tepkiler yarattı. Uluslararası Basın Enstitüsü bu olayları basın özgürlüğü ilkelerine aykırı buluyor ve protesto ediyordu. Enstitünün aylık dergisinin Temmuz 1956 sayısında Türkiye’ye iki sayfa ayrılmıştı. “Türk Gazetecileri Vesayet Altında” başlıklı bu yazıda şöyle deniyordu:

Halkı telaşa düşürecek haberlerin yayılması yasak edilmiştir. Bir parti içinde görüş ayrılıkları olduğunu yazmak yasaktır. Meclis toplantılarının yazılması

¹⁹³ Kabacalı, 1990. **Ön. ver.**, s.173

¹⁹⁴ **Aynı**, s.173-174

sınırlandırılmıştır. Cezalar ağırlaştırılmış, sorumluluklar artırılmış, haberleşme olanakları daraltılmıştır. Yeni kanunlar basın özgürlüğü için çok ağır birer tehdit sayılır. Enstitü Türk basınının çok büyük çoğunluğunun yeni tedbirleri protesto etmesini sevgiyle karşılar, basın özgürlüğünün ve demokratik kuruluşların korunması için savaşıyan Türk gazetecilerine saygılarını bildirir.¹⁹⁵

Demokrat Parti iktidarı, kendisini eleştiren gazeteleri kapatıp gazetecileri de cezaevlerine atarken bir yandan da gazeteleri ekonomik baskı altına almaya çalışmıştır.

26 Kasım 1957'de yayınlanan bir kararname ile "Gazete ve Dergi Kâğıtlarının Tek Elden İthalı"ne gidilir. 1958 yılının ilk günü yayınlanan bir kararname ile "ilan ve reklamların tek elden dağıtımı" kabul edilir. Gazeteler buna sert tepkiler gösterirler. Nadir Nadi şöyle der o zaman Cumhuriyet'te: "... Bazı gazetelerden önemli kısıntılar yapılmış, bazılarında daha müsamahalı davranılmış, bir kısmının ilan gelirleri ise artırılmıştır. Özel ilanların bu şekilde dağılışı, insana ister istemez, hükümetçe basın hakkında yeni bir ceza ve mükâfa tusulü denendiği hissini veriyor." (5 Ocak 1958) Bunlar da yetmemiştir, bu kez de ilan tarifelerine ve gazete dağıtımına el atılır. 3 Eylül 1958'de yayınlanan bir bildiri ile hükümetin özel ve resmi ilan tarifelerini düzenlemek ve gazete dağıtımını ayarlamak için hazırlıklar yaptığı açıklanır. Yine sert yazılar çıkar gazetelerde. Yabancı basında da bu tedbirlerin geniş yankıları olur. 9 Eylül 1958'de Basın Enstitüsü, Başbakan A. Menderes'e bir mektup göndererek basın özgürlüğünün korunmasını isteyecektir. Şöyle denir bu mektupta: "Enstitü gittikçe artan bir kuşku ile Türk basının durumunu izlemektedir. Hükümetiniz geçen yıl içinde basın özgürlüğünü daaltan çeşitli kararlar aldı. Herhangi bir ülkedeki iç politika olayları elbette bizi ilgilendirmez, ama Enstitümüz basın özgürlüğünün korunması için bütün devletlerin dikkatini çekmekle kendini görevli saymaktadır. Türkiye'de basın özgürlüğü tehlikeye girmiştir." Abdülhamit çağında olduğu gibi DP döneminde de bazı gazeteler ve gazeteciler kayırılmış ve bunlara bir takım çıkarlar sağlanmış mıdır? Milli Birlik Hükümeti zamanında bu konular ele alınmış ve 28 Ekim 1960'ta "Besleme Basın"la ilgili bir kararname yayınlanmıştır. Buna göre DP'nin iktidarı döneminde tirajı düşük olan gazetelere tirajı yüksek olan gazetelerden daha çok veya aynı ölçüde ilan verilmiştir. Resmi ilanlarda Zafer gazetesinin aldığı miktar 500-900 bin lira arasındadır. İzmir'de rekor Yeni Asır'da, İstanbul'da da Havadis'tedir. 1959 Ağustos'undan itibaren tiraj ve abone esasına göre yürürlüğe giren kararname de kötüye kullanılmış, tiraj ve abone sayısı gözönünde tutulmaksızın DP organı gazeteler birinci kategoriye.

195

H. Topuz, 100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi (Gerçek, 1996), s.113

DP'yi destekleyenler ikinci kategoriye, tarafsızlar üçüncü kategoriye alınmış, Ulus, Dünya ve Yeni Gün gazetelerinin adları ilan listesinden çıkarılmıştır. Daha sonra Yeni Sabah'ın da ilanları kesilmiştir. Resmi ilanlar kesildikten sonra özel ilanların da verilmemesi için genel müdürlere telefon edildiği tesbit edilmiştir. Kâğıt tahsisi konusunda da yine DP'yi tutan gazetelere, tirajlarına göre büyük ölçüde kâğıt verildiği tarafsız ve muhalif gazetelere ise bu alanda çok hasis davranıldığı hatta Kim dergisinin 1958 Temmuzunda kâğıdının kesildiği anlaşılmıştır. Muhalefeti tutan gazeteler ve tarafsız basın kâğıt darlığı yüzünden tirajını kısmak zorunda kalmıştır." Yine aynı belgeye göre Havadis gazetesi ilk kuruluşunda örtülü ödenekten 55.000 lira, Necip Fazıl Kısakürek ise 27 Mayıs'a kadar 147.000 lira almıştır. Kararnamede Orhan Seyfi Orhon'a ve Yusuf Ziya Ortaç'a örtülü ödeneklerden çeşitli tarihlerde 100.000 liraya yakın para verildiği belirtilmektedir. Peyami Sefa da Başbakanlığa çeşitli tarihlerde dilekçeler göndererek yardım istemiştir. Yine aynı belgeye göre ajans ve gazetelere 723.809 lira dağıtılmıştır.¹⁹⁶

Bir yandan ekonomik baskılar, diğer yandan "iktibas"ta bile kapatma ve hapis cezaları gazeteler üzerinde bir kâbus olarak varlığını sürdürürken milletvekillerinden oluşan Tahkikat Komisyonlarının muhalif gazetelere yönelik kararları, ancak 27 Mayıs 1960 hareketi ile son bulmuştur. 27 Mayıs sonrasında cezaevlerindeki gazeteciler dışarı çıkmış, kapatılan gazeteler yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Ayrıca, gazeteciler hakkında açılan davalar da ortadan kaldırılmıştır. Milli Birlik Komitesi tarafından 5680 sayılı Basın Kanununda özgürlükler için olumlu değişiklikler yapılmış, 195 sayılı Basın İlan Kurumu Kanunu da çıkarılarak resmi ilan dağıtımı bir düzene kavuşturulmuştur. Ayrıca, kısaca "Basın İş Kanunu" olarak bilinen 5953 sayılı "Basın Mesleğinde Çalışanlar ile Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkındaki Kanun"da da gazetecilik mesleğini yapanların sosyal güvencelerini artıran değişiklikler yapılmış, bu değişiklikler 10 Ocak 1961 tarihinde 212 sayılı kanun olarak yürürlüğe girmiştir.

Sosyal ve siyasal yaşamın her alanında olduğu gibi basın dünyasında da 1961 Anayasası ile göreceli bir özgürlük ortamına kavuşulmuştur. Yeni anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra basın dünyasında gazeteler içerik bakımından hem çeşitlenmiş hem de sayıları artmıştır. Aynı artış dergiler için de söz konusudur.

¹⁹⁶ Topuz, 1996, **Ön. ver.**, s.113-114

1960'lı yılların sonlarına doğru Türkiye, çağdaş basım teknolojilerini de ileri düzeyde kullanır hale gelmiş, gazeteler birden çok ilde basılarak okuyucuya günün erken saatlerinde ulaşma olanağına kavuşmuştur. Bu gelişmeler gazetelerin tirajını da olumlu etkilemiş, Hürriyet, Milliyet ve Günaydın gazeteleri 500 bini aşan tirajlara ulaşmıştır. Gazete işletmeleri, büyük sermayeleri gerektiren “sanayi işletmeleri” niteliği kazanmışlardır. Ekonomik yaşamdaki düzenlemeler, başta “holdingleşme” olmak üzere gazete işletmelerini de etkilemiş, belli başlı gazeteler birer “sermaye grubu” yayın organı niteliği kazanmışlardır.¹⁹⁷

Birer ekonomik güç olarak kendilerini göstermesi, “4. kuvvet” niteliği ile siyasal erk üzerinde de etkin olması, basın dışı sermayenin de bu alana ilgi duymasına neden olmuştur. Özellikle 1970'li yılların sonları ile 1980'lerde ve devam eden dönemde çok farklı alanlarda ekonomik işletmelere sahip olan işadamları basın dünyasına girmiş, ya mevcut gazeteleri almışlar, ya da yeni gazeteler çıkarmışlardır. Reklam dünyasının büyüyen harcamaları, yeni pazarlama teknolojileri, basın dünyasında da kendisini göstermiş; hem gazete ve dergiler bu pazarın birer ürünü olmuşlar, hem de bu pazarda etkin olmak ve pastadan daha büyük pay almak için lotarya dahil çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır.

12 Mart 1971 muhtırası ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi, 1961 Anayasasının getirdiği özgürlükçü ortamı daraltıp habercilikte kısıtlamalar getirince gazetelerde ekonomi ve magazin haberleri ön plana çıkmış; spora ayrılan sayfa sayıları artmıştır. Siyasal haberlerle ilgili kısıtlamalar, gazetelerin “siyasi” niteliğini ikinci plana düşürürken, ekonomi ve spor için yalnızca bu haberleri kullanan gazeteler yayınlanmaya başlamıştır. Hatta aynı sermaye grubu, aynı “haber havuzunu kullanan” değişik alanlarda çok sayıda gazete ve dergi çıkarmaya başlamıştır.

Türk Basınının “holdingleşme” sürecini ve içinde bulunduğu durumu daha kolay anlayabilmek için bazı gazeteleri ve yayın gruplarını tek tek incelemek yararlı olacaktır.

¹⁹⁷ Safa Kılıçoğlu'nun 1948 yılında Yeni Sabah gazetesini almasıyla basın dışı sermaye ilk kez gazeteciliğe soyunmuş oluyordu. Bunu Yeni İstanbul gazetesini çıkaran Habip Edip Törehan izledi. 1918 yılında kurulan Akşam gazetesinin 1957 yılında Malik Yolaç tarafından alınması da bu alandaki ilk örneklerden biridir. Topuz, 1996, **Ön. ver.**, s.159-161.

Hıfzı Topuz, "100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi" adlı çalışmasında holdingleşme konusuna oldukça geniş bir yer ayırmıştır. Topuz, Tercüman gazetesi ile ilgili bilgi verirken şunları aktarmaktadır:

Tercüman, 1954'te Semih Tanca, Cemal Hünalp ve İzzet Oruz adlı üç iş adamının girişimiyle çıkarıldı. Gazete daha sonra madenci Cemal Hünalp'ın eline geçti. O da gazeteyi Vatan'da hissesi olan Nihat Karaveli'ye sattı. Nihat Karaveli gazeteyi sürdüremeyince Ragıp Kutman adında bir işadamına devretti. Basından uzaktan yakından ilgisi olmayan işadamı Ragıp Kutman, gazeteyi sıçrama aracı olarak kullanmak istiyordu. 27 Mayıs hareketinden sonra Tercüman'da çalışanlar patrona baş kaldırdılar ve 7-8 aylık bir direnişten sonra yönetimi ele geçirdiler. O sırada kendilerine destek olmak üzere Esnaf Derneklerinin sahibi olduğu "Türkiye Birlik" gazetesini çıkaran Kemal Ilıcak'la temasa geçtiler ve böylece Tercüman Kemal Ilıcak'ı intikal etmiş oldu. Ilıcak, kısa sürede işlerini büyütüp önemli bir iş adamı oldu.¹⁹⁸ 1989'da yapılan bir araştırmada Tercüman Grubunu oluşturan ortaklıklar şöyle sıralanıyordu:

Tercüman Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş.

Mistaş Mümessillik, İhracat ve İthalat A.Ş.

Meriç Tekstil A.Ş.

Tarımsan, Ter-Otc, Tercüman Motorlu Araçlar, Kervan Kitapçılık, Termos Tercüman, Mesken Sarayı, Martaş, Mor-Su Sanayi Ürünleri, Saba Kırklar Otomobilcilik, Ansiklopedi Yayınları.¹⁹⁹ Tercüman gazetesi, Kemal Ilıcak'ın 1993 yılında ölümünün ardından kısa bir süre sonra kapanmıştır.

Özellikle inşaat sektöründeki yatırımlarıyla tanınan işadamları Ömer Çavuşoğlu ve Ahmet Kozanoğlu, 1982 yılında büyük bir tanıtım kampanyası ile Güneş gazetesini yayınlamaya başladılar. Hisse senetlerinin el değiştirmesiyle gazete, 1 Ocak 1984'te işadamı Mehmet Ali Yılmaz'ın eline geçti. Daha sonra milletvekilliği ve bakanlık da yapan Mehmet Ali Yılmaz, gazeteyi Kıbrıslı işadamı Asil Nadir'e sattı. Mali bunalıma düşen Güneş, 1992'de kapandı.²⁰⁰

¹⁹⁸ Aynı, s.163.

¹⁹⁹ İLAD. Basında Tekelleşmeler (TÜSES ve İLAD, 1989) s.89.

²⁰⁰ Topuz, 1996. Ön. ver., s.164.

Asil Nadir, 1988 yılında Haldun Simavi'nin elindeki Veb grubu ile Tan ve Günaydın gazetelerini, Gelişim Grubunu satın aldı. Asil Nadir, Güneş'i de alınca Türk basınında yüzde 30'u aşan bir pazar payına sahip oldu. 1991'de Asil Nadir, ekonomik sıkıntıya düşünce Günaydın gazetesinde çalışanlar direnişe geçti ve gazete yönetimine el koydular. Daha sonra Günaydın'ı, 1993'te Bekir Kutmangil adlı bir iş adamı devraldı, ancak o da bir süre sonra vurularak öldürülünce Günaydın ve grubu basın dünyasından çekildi.²⁰¹

Milliyet Gazetesi, 1950 yılında yayın hayatına başlamıştır. Ali Naci Karacan'ın kurduğu Milliyet 1950'li yılların ortasında Abdi İpekçi'nin yönetimine geçtikten sonra büyük bir gelişme göstermiştir. İpekçi'nin 1 Şubat 1979'da bir suikaste kurban gitmesiyle Milliyet de kan kaybetmeye başladı. Gazetenin 6 Ekim 1980 tarihli sayısında işadamı Aydın Doğan'ın şirket adına gazetenin sahibi olduğu duyurulmuş,²⁰² Böylece Milliyet, Doğan Şirketler Grubu içinde yer almıştır.

Milliyet Gazetecilik

Milliyet Yayın

Gerçek Yayıncılık

AD Yayıncılık

Kanal D

Hürriyet Holding

Bu kuruluşlar, şu yayın organlarını ve araçlarını ellerinde bulunduruyorlar: Milliyet, Hürriyet, Meydan, Posta, Capital, Milliyet Sanat, Atlas ve çeşitli dergiler, Miiha (Milliyet Haber Ajansı), Spor, Ekonomist, Hürriyet TV Program, Hür Radyo, Milliyet Verlags und Handel, Yaysat, Hür Basın Yayın, Hür Ofset, Doğan Medya Center.

İletişim dışındaki başlıca kuruluşlar da şunlar:

Türk Dış Ticaret Bankası, Alternatifbank, Doğan Otomobilcilik, Milpa, Ray Sigorta, Otokar, Ticaret Sigorta, Hür İthalat, Hür-Ok, Aks TV, Pan Turizm, Milta.²⁰³

1948 yılında Sedat Simavi'nin yayınlamaya başladığı Hürriyet Gazetesi, Türk basınında bir ekol olmuştur. Gazete, 500bini aşan tirajıyla per ortamda kendisinden söz ettirmiştir. 1993 yılında Hürriyet hisseleinin yüzde 25'i İktisat Bankası ve Show TV'nin

²⁰¹ Aynı, s.164-165.

²⁰² Aynı, s.165-167.

²⁰³ Aynı, s.167.

sahibi Erol Aksoy'a satıldı. 1994 Temmuz'unda da Hürriyet Holding'in tümünü Aydın Doğan satın aldı.²⁰⁴

Türk Basınında ilk oluşturulan holding, Hürriyet Holding'tir. 1970'lerde ortaya çıkan Hürriyet Holding A.Ş.'nin bünyesindeki ortaklıklar şunlardır:

Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş. (Hürriyet Gazetesi)

Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş. (Hürriyet Gösteri, Tempo.

Dataline Turkey)

Hürgün Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş. (Hafta Sonu, TV'de 7 Gün, Elele)

İdeal Yayımcılık (Playmen, Bluejeans)

Hürriyet Haber Ajansı

Hürgüç Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş.

Superkanal TV

Video Radyo ve Haber Hizmetleri

Hüryay A.Ş.

İletişim alanı dışındaki ortaklıklar: Hürsigorta, Tam sigorta, Altın Tavuk-Tarım, Koçullu Tavukçuluk, Hüriş Tarım İşletmeleri, Pen Turizm ve Okul İşletmeciliği, Hür-Ok Okul Malzeme ve Kırtasiye, Hürpa, Hürriyet Gösteri ve Sanat Ürünleri ve bunun gibi.²⁰⁵

Türkiye gazetesini, 1970'de Enver Ören kurmuştur. Muhafazakâr ve islamcı çevrelere seslenen gazete, özel bir abonman ve dağıtım sistemiyle okuyucuya ulaşıyordu. Kısa zamanda tirajı çok yükseymiş ve 1990 yılında ilk 5 büyük gazete arasına girmiştir. Enver Ören, gazete patronluğu ile yetinmeyerek başka alanlara da el atmış, otomobil endüstrisi ve bankacılığa yönelmiştir. TGRT (Türkiye Gazetesi Radyo ve Televizyonu)'nu kurmuştur.

1996 yılında İhlas Holding içinde iletişim alanında şu ortaklıklar yer almaktadır:

Türkiye Gazetesi

TGRT

İhlas Haber Ajansı

Türkiye Çocuk

Tekstil Teknik

Konfeksiyon Teknik

²⁰⁴ Aynı, s.171

²⁰⁵ Aynı, s.171-172.

Medkai Teknik
 Tekstil Terbiye
 Yapı Malzeme
 Turizm Teknik
 Plastik Ambalaj
 Yaysat
 İhlas Gazetecilik

İhlas Holdingin iletişim alanı dışındaki ortaklıkları da şunlardır:

İhlas Pazarlama
 Yurtbank
 Otomobilcilik A.Ş.
 İnentrantional Hospital
 İhlas Ev Aletleri
 İhlas Fuarcılık
 İhlas Gıda
 İhllas Otomotiv
 İhlas Dış Ticaret
 Kristal Sıvı²⁰⁶

Selanik'te 1895'te kurulan ve daha sonra İzmir'e taşınan Yeni Asır'ın da sahibi olan Dinç Bilgin, İstanbul'da gazete çıkarma düşüncesini 1985'te Sabah'ı kurarak gerçekleştirmiştir. ATV'nin de devreye girmesiyle her iki kuruluş karşılıklı birbirlerini desteklemiş ve gelişmelerini sağlamıştır. Dinç Bilgin, zaman içinde işletmelerini çeşitlendirerek sayılarını artırdı. İletişim alanındaki kuruluşlar:

Medya Holding
 ATV
 Medya Basın Servisleri
 Bir Numara Yayıncılık
 IPR Ulusal TV
 Dönemli Yayıncılık (Aktüel...)
 Gelişim Yayınları

Yeni Yüzyıl (Bu gazete, Türk Ticaret Bankası ihalesine fesat karıştırdığı için Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından yargılanan, aynı zamanda Kanal 6 adlı televizyon kuruluşunun da sahibi olan ve Türk Ticaret Bankası olayının ortaya çıkmasıyla 55.

hükümetin düşmesine neden olan Korkmaz Yiğit 'ü 1998 yılında intikal etmiş. 11 Haziran 1999 günü birinci sayfasındaki bir veda yazısıyla kapandığını duyurmuştur.²⁰⁷)

Birleşik Basın Dağıtım

Takvim

Bugün

Fotomaç

İletişim dışındaki ortaklıkları da şu kurumlardır:

Pamukbank

İnterbank

Yapı Toko Bano Rusya

Bank Kreise (Almanya)

İnter Overseas (İzlanda)

İnter Capital (İzlanda)

Çukurova Çelik

Halk Sigorta

Securo Card.²⁰⁸

1924 yılında Yunus Nadi tarafından kurulan Cumhuriyet Gazetesi, yayın hayatı boyunca hem fikir gazetesi olarak bir ekol olmuş, hem de geçirdiği çeşitli sarsıntılarla gündemde yer almıştır. 1963 yılındaki “aile içi anlaşmazlıklar” kolay atlatılmış, ancak 12 Mart 1971 askeri muhtırası sonrasında Cumhuriyet ciddi bir bunalıma sürüklenmiştir. İlhan Selçuk'un yazıları üzerine Sıkıyönetim tarafından gazetenin kapatılması, Selçuk ve genel yayın yönetmeni Oktay Kurtböke'nin tutuklanmaları, gazetede büyük bir bunalım yaratmış, hissedarların Nadir Nadi'ye yönelik saldırıları sonunda Nadi, 6 Ağustos 1971 tarihinde istifa etmiştir. Cihat Baban ve Fikret Ekinci gazete yönetiminde söz sahibi olurken bazı gazetecilerin de işlerine son verilmiştir. Bu değişiklik sonucu tiraj hızla düşmüş, bir süre sonra yöneticiler de durumdan şikâyet etmeye başlamışlardır. Bunun üzerine Nadir Nadi'nin yönetiminde eski kadro tekrar işbaşına getirilerek bunalım atlatılmıştır.

Cumhuriyet gazetesinde yaşanan en ciddi bunalım ise Nadir Nadi'nin 20 Ağustos 1991'de ölümü üzerine başlamıştır. Gazete içinde aslında ideolojik çatışmalardan

²⁰⁷ 11 Haziran 1999 tarihli Yeni Yüzyıl Gazetesi, s.1.

²⁰⁸ Topuz, 1996. **Ön. ver.**, s.175.

kaynaklanan bunalım sonunda başta İlhan Selçuk ve Uğur Mumcu olmak üzere gazetenin yazar kadrosunun önemli bir kısmı ve 80 çalışanı gazeteden ayrılmıştır. Bu gelişme, okuyucular tarafından büyük bir tepki ile karşılanmış ve tiraj hızla düşmeye başlanmıştır. Borçlarını ödeyemeyen gazeteye, Kema! Uzan haciz koydurmuştur. Ekonomik sıkıntının had safhaya vardığı bir sırada Mart 1992'de bu kez mevcut yöneticiler istifa etmeye başlamışlardır. Tirajı 41 bine kadar düşen Cumhuriyet gazetesinde, daha önce görevden ayrılan İlhan Selçuk ve Uğur Mumcu tekrar göreve dönerek yeni bir yönetim yapılandırılmış, ancak Cumhuriyet, 1980'li yıllardaki tirajına bir türlü ulaşamamıştır.²⁰⁹

1990'lara gelindiğinde yukarıda da açıkça görüleceği gibi "ulusal basın" olarak nitelendirilecek basın kuruluşları, sadece birer gazete işletmesi olmaktan çıkmış, bazıları Türkiye'nin en büyük 100 kuruluşu içinde yer alan dev holdingler olmuştur. Buna karşın, yerel gazetecilik aynı düzeyde gelişmemiş, ulusal basının yeni teknolojileri kullanması ve promosyonlar karşısında büyük sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün 1990 yılı verilerine dayanılarak yapılan bir araştırmaya göre yerel gazetelerin yayın periyodu ile resmi ilan arasında ciddi bir ilişki bulunmaktadır.

Eldeki verilere göre 1990 yılında Türkiye'de süreli yayın niteliğinde 773 yerel gazete yayınlanmaktaydı. Yayın süresi bakımından oldukça ilginç bir tablo gösteren yerel gazetelerin 327'si günlük, 265'i de haftalık. Kalanlar ise haftada 2 günden 10 günde bire, 20 günde bire kadar değişik yayın süreleri gösteriyor. Yayın süresi belirsiz olanlar da yok değil.... Yerel gazetelerden 110'unda sahip ve yazı işleri müdürlüğünü aynı kişiler üstlenmiş. Sahip ve yazı işleri müdürü aynı soyadı taşıyan yerel gazete sayısı da 167. Aynı nitelikte bir kaç gazetenin sahibi olanlar da var. Hatta, aynı yerde yayınlanan ve aynı niteliği taşıyan birden fazla gazetenin yazı işleri müdürlüğünü aynı kişinin üstlendiğini de görüyoruz.²¹⁰

1999 yılına gelindiğinde Türkiye'de 29 ulusal, 800 yerel gazete, 36 ulusal dergi ve 16 haber ajansı bulunmaktadır.²¹¹

²⁰⁹ Aynı, s.176-180.

²¹⁰ K. Şanber, **Türk Basınının Öteki Dünyası-Yerel Basın** (Bizim Gazete, Ocak 1992).

²¹¹ Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, **Press Guide** (1999).

İttihat ve Terakki döneminde “faili meçhul” olarak başlayan gazeteci cinayetleri, yakın dönemde de devam etmiş; bu cinayetler de bir türlü aydınlatılamamıştır.

Milliyet Gazetesi başyazarı Abdi İpekçi, 1 Şubat 1979’da İstanbul Nişantaşı’nda otomobili içinde vurularak öldürülmüş, katil zanlısı olarak yakalanan Mehmet Aii Ağca, tutuklu bulunduğu Maltepe Askeri Cezaevinden kaçımıştır.²¹² Daha sonra Vatikan’da Papa II. Paul’e bir suiast girişiminde bulunan Ağca burada yakalanmış ve ömür boyu hapse mahkum edilmiştir. İpekçi cinayeti, aradan 20 yıl geçmesine karşın aydınlatılmayı beklemektedir.

12 Eylül 1980 öncesinde yüzlerce insan faili meçhul cinayete kurban giderken Abdi İpekçi gibi Politika gazetesi yazı işleri müdürü Ali İhsan Özgür (22 Kasım 1978), Ortadoğu Gazetesi başyazarı İsmail Gerçeköz (4 Nisan 1980), TRT yapımcılarından yazar Ümit Kaftancıoğlu (11 Nisan 1980), Trabzon’da gazeteci Muzaffer Feyzioğlu (15 Nisan 1980) ve Demokrat Gazetesi muhabiri Recai Ünal (22 Temmuz 1980)’in da katilleri saptanamamıştır.²¹³

Hürriyet Gazetesi yönetim kurulu üyesi ve köşe yazarı Çetin Emeç, 7 Mart 1990 sabahı evinin yakınında otomobil içinde kurşun yağmuruna tutulmuştur. Maskeli iki kişi tarafından kurşunlanan Çetin Emeç’le birlikte şoförü Sinan Ercan da ölmüştür. Ancak, diğer gazeteci cinayetleri gibi Çetin Emeç cinayeti de 1999 yılına gelindiğinde tam olarak aydınlatılamamıştır.

Çetin Emeç cinayeti ile ilgili olarak “İslami Hareket” üyesi bazı sanıklar yakalanmış ve Devlet Güvenlik Mahkemesine sevk edilmiştir. Bu sanıkların bir kısmı Turan Dursun cinayeti ile de suçlanmaktadır.²¹⁴

Eski bir din adamı olan ve 2000’e Doğru dergisiyle Yüzyıl dergisindeki yazılarının yanı sıra “Din Bu” adlı kitaplarıyla da tanınan Turan Dursun, 4 Eylül 1990 günü İstanbul’da Koşuyolu’nda evinin yakınındaki bir markete giderken susturucu takılmış bir silahtan çıkan 7 kurşunla vurularak öldürülmüştür. Turan Dursun’un öldürülmesi üzerine Uğur Mumcu, 6.9.1990 tarihli Cumhuriyet’teki yazısında “Türkiye özellikle son 6-7 yıldır çeşitli terör örgütlerinin kolayca at oynattıkları bir alan olmuştur. Turan Dursun’u kimler

²¹² T. Türeñç-E. Akyıldız, **Gazeteci** (Milliyet, 1986).

²¹³ Topuz, 1996, **Ön. ver.** s.136.

²¹⁴ T. Özkan, **Öldürün O Gazeteciyi** (Ümit, 1994), s.212.

öldürdü? Kimlerin öldürdüğü ad ad bilinmiyor. Belli katillerin kimlikleri hiç bilinmeyecek de! Ama İslam dinini eleştiren eski bir din adamını kimlerin niçin öldürebilecekleri her halde biliniyor.” diyordu.

Çetin Emeç cinayetinin sanıklarından ele geçen bir tabancanın Turan Dursun’un öldürülmesinde kullanıldığı saptanmış, sanıklar hakkında bu olayla ilgili olarak da Devlet Güvenlik Mahkemesinde dava açılmıştır.²¹⁵

Topuz, “1992-1993 yıllarının karanlı bilançosu nedir?” diye sorarak yakın geçmişteki faali meçhul gazeteci cinayetlerine işaret ediyor.²¹⁶

Çağdaş Gazeteciler Derneğinin yayınladığı bir rapora göre 1992-1993 yılları 160 yıllık basın tarihinin en karanlık dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde öldürülen gazeteci sayısı rekor derecede artmış ve sayıları 19’a ulaşan “faili meçhul” cinayetlere kurban giden gazetecilerin sayısı ne yazık ki, bazı kamu görevlilerinin gözünde “militan” olarak kamuoyuna yansıtılmıştır. Raporda belirtildiğine göre 1992’de 12, ertesi yıl da 7 gazeteci saldırılar sonucu öldürülmüş, bunlardan 16’sının katilleri bulunamamıştır. Gazeteci cinayetlerinin aydınlatılmamasından basın sorumlu tutulmuştur. Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (FIJ)’nun Türkiye raporunu hazırlayan dört kişilik heyetin başkanı Robert Bakker, Türkiye’de, özellikle de Güneydoğu Anadolu bölgesindeki gazetecilik koşullarını Latin Amerika ülkeleri Peru, El Salvador ve Guatemala’daki koşullara benzetmiştir. Gazeteci cinayetleri konusundaki görüşlerini açıklayan Bakker, “Üç taraf var, demiştir: Devlet, PKK ve Hizbullah. Hizbullah’ın gazetecileri öldürdüğüne dair çok ciddi kuşkular vardır. Devletin gazeteci öldürdüğü konusunda bir bulgu yok, ancak öldürmediği konusunda da bir bilgi yoktur.”... Sol, sosyalist ve İslamcı basına yönelik baskılara medya tekelleri sessiz kalmış, hatta zaman zaman baskıları onaylamıştır. İzzet Keser (23 Mart 1992), Musa Anter (20 Eylül 1992) ve Uğur Mumcu (24 Ocak 1993) da bu dönemde öldürülmüşlerdir.

Türk basınında araştırmacı gazeteciliğin simgesi olan ve illegal örgütlere karşı yazılarıyla tanınan Cumhuriyet Gazetesi yazarı Uğur Mumcu, 24 Ocak 1993’te otomobiline konulan bir bombanın patlamasıyla yaşamını yitirmiştir. Ölümü büyük yankılar uyandıran Uğur Mumcu’nun 27 Ocak’ta Ankara’da yapılan cenaze törenine yüzbinlerce insan katılmış ve cinayeti lanetlemişlerdir. Dönemin siyasal iktidarı, cinayetin

²¹⁵ Aynı, s.213.

²¹⁶ Topuz, 1996, **Ön. ver.**, s.153-155.

aydınlatılmasını “namus meselesi” olarak nitelemesine karşın 1999 yılına gelindiğinde hala aydınlatılamamıştır. Uğur Mumcu'nun öldürülmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde çeşitli araştırma komisyonlarında da ele alınmış, gündemdeki yerini sürekli korumuştur

2. TÜRKİYE'DE RADYO VE TELEVİZYON

Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi, 6 Ocak 1926'da kurulmuş ve aynı yıl hükümetten telsiz telefon yayını yapma imtiyazını almıştır. Şirket, devletin araç, gereç ve donanımıyla yayın yapabilecekti. TTTAŞ'ın genel kuruluna İş Bankası, Anadolu Ajansı ve siyasi iktidara yakın kişiler egemendi. Devletin desteğiyle kurulan bu şirket aracılığıyla Türkiye'de radyo yayınları, 1927 yılında, Atatürk'ün talimatıyla İstanbul ve Ankara'da 5'er kilowattlık vericilerle başlamıştır.²¹⁷

Kısa sürede radyo yayınlarının toplum üzerindeki etkisi ve gücü anlaşılmış ve 1930'larda bu görevi doğrudan doğruya devletin üstlenmesi görüşü ortaya atılmış, 1936'da TTTAŞ'ın imtiyazının sona ermesiyle PTT bu işlevi üstlenmiştir.²¹⁸

İkinci Dünya Savaşı, kitle iletişim araçlarının yoğun propaganda amacıyla kullanıldığı bir dönem olmuş, siyasal güçler bu araçların başında gelen radyoları kontrolleri altında tutmayı zorunluluk olarak görmüşlerdir. Bunun sonucu olarak da Türkiye'de radyolar Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesine alınmıştır. Çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra 1949 yılında yapılan yasal düzenleme ile muhalefetin de radyodan yararlanması olanağı sağlanmış, muhalefete bu olanaktan yararlanma hakkı verilirken **hiçbir denetim yapılmaması ilkesi** de benimsenmiştir. Bunun sonuçları da 1950 seçimlerinde görülmüştür.

1954 seçimlerinden sonra ise 6428 sayılı yasa ile muhalefet partilerinin seçim günlerinde radyoda konuşma hakkı kaldırılmış, iktidar partisine radyoyu dilediği gibi kullanabileceği bir düzenleme getirilmiştir.

²¹⁷ A. Candemir. **1994 Türkiye'sinde Yasal Düzenlemelerle Birlikte Kamusal, Yerel ve Özel Radyolar**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. (Marmara Üniversitesi, 1994).

²¹⁸ Doç. Dr. Ö. Cankaya. “Türkiye’de Radyo ve Televizyon Yayıncılığının Yasal Gelişimi”. **2000’li Yıllara Doğru Türkiye’de TV**, (Altın, 1996), s.65.

1961 Anayasasının 121. maddesi hükmü uyarınca radyo yayınlarına ilişkin yapılan yasal düzenleme 1964 yılında yürürlüğe girmiş, bu düzenlemeyle televizyon yayınları da gündeme gelmiştir.²¹⁹

Yasa 1964'te yürürlüğe girmesine rağmen Türkiye'de (İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından 1952'den beri dar bir alanı kapsayan yayınları hariç) televizyon yayınları 1968'de önce Ankara'da, daha sonra da paket programlar halinde İstanbul'da başlamıştır.

12 Mart 1971'deki muhtıradan sonra gerek anayasada yapılan değişiklikler, gerekse "TRT Kurumu Kanunu"nda yapılan değişiklikler, bu kurumun ve dolayısıyla yayınlarının bağımsızlığını ortadan kaldırmış, büyük ölçüde siyasal itidarın güdümüne sokmuştur.

12 Eylül 1980 sonrası gelişmeler ise hem radyo hem de televizyon yayıncılığı bakımından oldukça önemlidir. 1982 Anayasasının 133. maddesinde radyo ve televizyon istasyonlarının "**ancak devlet eliyle kurulacağı**" hükmü getirilmiştir. 1 Ocak 1984'te yürürlüğe giren 2954 sayılı yasa ile de yayıncılık tarihimize "Radyo Televizyon Yüksek Kurulu" gibi bir kurul girmiştir. Bu kurum, özel radyo ve televizyonların da kurulmasına olanak sağlayan 3984 sayılı yasa ile yerini Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)'na yerini bırakmıştır.

TRT yayıncılığının kamuoyunun gereksinimlerini tam olarak karşılayamaması, Avrupa'da yaygınlaşan özel radyo ve televizyonlar, Türkiye'de de devlet tekelinin kırılmasını doğuran girişimlere yolaçmıştır.

1989 yılında yapılan yerel seçimler öncesinde dönemin başbakanı Turgut Özal'ın oğlu Ahmet Özal, iş dünyasında Uzan Grubu olarak bilinen sermaye grubuyla işbirliği yaparak uydu üzerinden yayın yapan Star televizyonunu kurmuştur. Bunu, çeşitli kişi ve kuruluşların kurduğu radyolar izledi. Anayasaya göre radyo ve televizyon yayıncılığı devlet tekelinde olmasına karşın ortaya fiili bir durum çıkmış, buna yasal kılıflar aranmaya başlanmıştır.

219

359 sayılı "TRT Kurumu Kanunu" 1 Mayıs 1964'te yürürlüğe girmiştir.

Mevcut durum siyaset ortamında da ciddi tartışmalara neden olmuştur. O dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı olan Hüsamettin Cindoruk, 19. Dönem I. Yasama yılı kapanış konuşmasında konuya değinmiş ve şunları söylemiştir:

... TRT tekelinin yasal biçimde kaldırılmasında geç kalınmıştır. Teknoloji imkânlarından faydalanan özel girişimciler ardi ardına yurtdışında TV ve radyo istasyonları kuruyorlar. Bu durumu devlet otoritesini sarsmıştır. Özel yayın organlarını, milli hukukun ve sınırlarımızın içine almamız. Öte yandan TRT'nin haber yayınları tarafsız değildir. Devlet yayın organını tarafsız kılma için yasal engel yoktur. Bu konuda hükümetin niyeti ve kararı yeterlidir. Televizyonda ve radyoda tekel, yasa ile kalksa da bu kurumun sahibi devlet olmaya devam edecektir. O zaman da TRT, patronu olan hükümetin borazanı olmayı sürdürür. Hükümet ortağı partiler, TRT'nin tarafı yayınlarından muhalefet dönemlerinde şikâyetçi ve mahkemelerde davacı olmuşlardır. Açıkçası TRT'yi derhal siyasette tarafsız yapmak, bu hükümet için bir ahlak borcudur, demokrasi görevidir. Bu hükümet döneminde TRT haber yayınlarında demokratik geleneklerin kurulacağına olan inancımı koruyorum...²²⁰

1993 yılında anayasanın 133. maddesinde yapılan değişiklikle özel radyo ve televizyonların kurulmasına olanak sağlanmıştır.

Anayasa değişikliğinin ardından özel radyo ve televizyonların kuruluşu ve yayınlarını düzenleyen 3984 sayılı "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanun" yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte, yurdun hemen her tarafında yerel radyolar yayına başlamış, yerel televizyonlar ortaya çıkmıştır. Medya dünyasındaki önemli kuruluşlar da radyo ve televizyon yayıncılığına başlamışlar, tüm Türkiye'ye seslenen televizyon istasyonları kurmuşlardır.

1999 yılına gelindiğinde Türkiye'de TRT'nin yanı sıra ulusal düzeyde yayın yapan 20, bölgesel düzeyde yayın yapan 15 ve yerel düzeyde yayın yapan 230 özel televizyon istasyonu bulunmaktadır. Ulusal düzeyde yayın yapan radyoların sayısı 36, bölgesel radyoların sayısı 108, yerel radyoların sayısı da 1.044'tür.²²¹

Ulusal televizyonların hemen hepsi, bir çok yabancı televizyon kanallarıyla birlikte uydu yayınlarıyla Türkiye'nin hemen her tarafından izlenmektedir. Türk Telekom da bazı

²²⁰ C. Özdiker, **TBMM Televizyonu ve Televizyonculuk Etüdü** (1992).

²²¹ Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, **Ön. ver.**, s. 15.

yabancı kanallarla birlikte 50'ye yakın kanalın yayını kablo aracılığıyla büyük kentlerdeki abonelerine ulaştırmaktadır.

3. MESLEKİ ÖRGÜTLENMELER

3.1. Resmi Örgütler

3.1.1. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü

Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanması ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti"nin kurulmasından hemen sonra Atatürk'ün ilk ele aldığı işlerden biri, milli hükümetin basın-yayın idaresini meydana getirmek olmuştur.

Atatürk, haber almak, basın ve yayın aracılığıyla kamuoyu oluşturmak, memleket içinde ve dışında davalarımızı tanıtmak ve basın ve halkla ilişkilerin memleket için vazgeçilmez önemini, 7 Haziran 1920 Cumartesi günü saat 23.00'de Meclis'te yaptığı konuşmanın bir bölümünde şöyle vurgulamıştır:

"Ülkemizin uğradığı felaketlerin en etkin sebeplerinden biri de iç ve dış kamuoyunun milletin yüksek yararlarına uygun şekilde oluşturulmasında gösterilmiş ihmal olduğu kabul edilen bir gerçektir. Milli çıkarlarımızın savunulmasında silah kadar etkin olan siyaset ve fikir teşkilatının öteden beri ihmal edilmiş olması bir çok kötülükler sebepten olduğu kadar geniş teşkilatı bulunmasın... Siyasi başarılarının çok önemli bir kısmını, bu teşkilata verdikleri önemde aramak gerekir."

Basın Yayın Genel Müdürlüğü bu gerçeklerin ışığı altında, Meclis Başkanı ve Başbakanı bağli olarak 7 Haziran 1920 tarihinde "Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi" adıyla kurulmuştur. 25 Aralık 1920 tarihinde Dışişleri Bakanlığına bağlanan Umum Müdürlük, 4 Mayıs 1931'de İçişleri Bakanlığına bağli olarak yeniden kurulmuş, 22 Mart 1940 tarihinde Başbakanlığa bağlanmıştır. 22 Temmuz 1943 tarih ve 4475 sayılı yasa ile adı "Basın Yayın Umum Müdürlüğü" olan kuruluş, 1949 yılında "Basın Yayın ve Turizm Müdürlüğü" adını almış, 25 Kasım 1957'de "Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı" haline getirilmiştir. 1963 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanlığının kurulmasıyla bu bakanlık bünyesinde görevlerine devam eden Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 1968 yılında

tekrar Başbakanlığa bağlanmıştır. 26 Ocak 1974 tarihinde yeniden Turizm ve Tanıtma Bakanlığına bağlanan genel müdürlük, 1982'den itibaren Başbakanlığa bağlanmış,²²² daha sonra da adı "Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü" olarak değiştirilmiştir. Devlet, enformasyon hizmetlerini gereği gibi yürütmekle görevlidir.

3.1.2. Basın İlan Kurumu

2 Ocak 1961 tarihli ve 195 sayılı kanunla kurulan ve kamu tüzel kişiliğine sahip bulunan Basın İlan Kurumu, basını dolaylı olarak mali yönden destekleyen önemli bir basın kuruluşudur.

Ana görevi resmi ilanlarla resmi reklamların gazete ve dergilerde fikir ve içtihat farkı aranmaksızın yayınına aracılık etmek olan kurum, bunun dışında basın derneklerine para yardımıyla bulunmakta, gazetelere kredi açmakta, basında bedenen ve fikren çalışanlara borç para vermekte, yardıma muhtaç olanlarla ölenlerin ailelerine yardım etmektedir.

Kurum; kanun, tüzük ve yönetmelikler gereği yayınlanması zorunlu ilanlar ile genel ve katma bütçeli daireler, il özel idareleri, belediyeler, köyler, iktisadi devlet teşekkülleri, sermayesinin yarısından fazlası kamu hukuku tüzel kişilere ait kuruluşlar ile yabancı ülkelerdeki gerçek ve tüzel kişilerin reklamlarını şubesi bulunan yerlerde çıkan gazete ve dergilerde yayınlattır. Bu uygulamanın ana hedefi, ilan ve reklam verenler ile bunları yayınlayanların karşılıklı hak ve çıkarlarını bağdaştırmaktır.

Kurum ayrıca, yabancı ülke dergi ve gazetelerinde yayınlanacak ilan ve reklamlar konusunda kamu kuruluşlarına yardımcı olmaktadır.²²³

3.2. Sivil Örgütler

Türk basın dünyasında sivil mesleki örgütlenmeler, 1917 yılında Osmanlı Matbuat Cemiyeti ile başlamış, 1999 yılına gelindiğinde dernek, konsey, sendika, birlik ve vakıf şeklinde 80'e yakın sayıya ulaşmıştır.

²²² Basın Yayın Genel Müdürlüğü, **Türkiye 1983** (1983), s.421.

²²³ Aynı, s.422.

Osmanlı Matbuat Cemiyeti, 1920 yılında Türk Matbuat Cemiyeti adını almış, 1930'da Matbuat Cemiyeti, 1935'de de Atatürk'ün isteğiyle Basın Kurumu adını almıştır. Daha sonra Türk Gazeteciler Birliği adını alan bu kuruluş, 1935 yılında dağılmıştır.

1935 yılında toplanan "Basın Kongresi"nin ardından bir yasa ile 1939 yılında "Basın Birliği" kurulmuştur. "Faşizmden etkilenerek kurulan" bu birlik, II. Dünya Savaşının sona ermesiyle tepki görmüş, 1946 yılında hükümetçe kapatılmıştır.

Türk basın yaşamında "sivil" dernek niteliğindeki ilk kuruluş, 1946'da kurulan (İstanbul) Gazeteciler Cemiyeti'dir. Basın Birliğinin dağılmasının hemen ardından 10 Haziran 1946 tarihinde Sedat Simavi'nin başkanlığında kurulan cemiyet, 1992'de Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye Gazeteciler Cemiyeti adını almıştır. Üye sayısı 2.000'in üstündedir. Cemiyet bünyesinde bir dispanser üyelerine hizmet vermektedir. Bir sosyal dayanışma örgütü olan Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, mesleki sorunların tartışıldığı programlar düzenlemekte ve mesleki yayınlar yapmaktadır. Cemiyet bünyesinde ayrıca, "Meslek İlkelerini İzleme Komitesi" bulunmaktadır.

Ankara Gazeteciler Cemiyeti de 1946 yılında kurulmuştur. Ankara'da görev yapan gazetecilerin büyük bir bölümünü bünyesinde toplamaktadır.

Çağdaş Gazeteciler Derneği, 1978'de Ankara'da "devrimci" gazeteciler tarafından kurulmuştur. Basın özgürlüğü konusunda yaptığı çalışmalar ve yayınlar ile dikkati çekmiş, zaman içinde Türkiye genelinde çok sayıda şube açmıştır.

Türkiye Spor Yazarları Derneği ve Parlamento Muhabirleri Derneği de sosyal dayanışma örgütleri içinde en etkin olanlar arasında yer almaktadır. Hemen her ilde bir gazeteciler derneği bulunmakta, ayrıca basın ve televizyon dünyasının uzmanlık dallarına göre de örgütlenme yaygınlaşmaktadır.

Ekonomik çıkar esasına dayalı mesleki örgütlenme ise Türkiye Gazeteciler Sendikası'dır. 1952 yılında kurulan İstanbul Gazeteciler Sendikası, 1958'de diğer illerdeki sendikalarla birleşerek "Türkiye Gazeteciler Sendikaları Federasyonu" adını aldı. 1963 yılında yürürlüğe giren Sendikalar Yasası ile "işkolu" esasına göre yeniden örgütlenip "Milli tip sendika" niteliği kazanan kuruluş "Türkiye Gazeteciler Sendikası" adını aldı. Basın yayın dünyasındaki son yıllarda görülen "sendikasızlaştırma" politikaları, Türkiye Gazeteciler Sendikası'nı az sayıda işyerinde örgütlü küçük bir sendika durumuna getirdi.

Türkiye’de basın yayın dünyasında ilk etik örgütlenme 1960 yılında “Basın Ahlak Yasası”nı uygulayabilmek amacıyla kurulan “Basın Şeref Divanı”dır. Kuruluş aşamasında başarılı çalışmalar yapan Basın Şeref Divanı, kısa sürede işlevini yitirmiş ve dağılmıştır.

Basın Şeref Divanının dağılması ve gazetelerde zaman zaman hem özel hayatı zedeleyici, hem de kamu vicdanını rahatsız edici haberlerin çoğalması üzerine 1986 yılında Hürriyet gazetesi başyazarı Oktay Ekşi’nin öncülüğünde bir grup gazeteci, uzun süren hazırlık dönemi sonunda “Basın Konseyi” adı altında bir örgütlenme gerçekleştirdi ve “Basın Meslek İlkeleri”ni saptadı. Herhangi bir yasal statüsü olmayan Basın Konseyi, bir yandan gazetecilere yönelik saldırıları izlemeye alırken, diğer yandan da özel ve tüzel kişilerden gazete ve gazeteciler hakkında yapılan şikâyetleri değerlendirdi ve gerektiğinde uyarıda bulundu. Çeşitli meslek örgütleri ile zaman zaman çatışma içine giren Basın Konseyi, “Özgür Basın” adlı iki ayda bir çıkan yayın organıyla da basın yayın dünyasındaki gelişmeleri üyelerine aktarmaktadır.

Ancak, özdenetimin tam anlamıyla yapıldığını söylemek de mümkün değildir.

4. ÇALIŞANLARIN YAYINLADIĞI GAZETELER

Türk basın tarihinde zaman zaman çalışanların da gazete çıkardıkları, ya da çalıştıkları gazetenin bir şekilde bunalıma düşmesi sonucu bu gazetenin “geçici olarak patronu” oldukları görülmüştür.

Bu alanda ilk örnek “İstibdat Döneminde” 1901’de görülür. Abdülhamit, tahta çıkışının 25. yılı dolayısıyla gazetelere 2 kuruşluk pul yapıştırılması zorunluluğunu kaldırır. Gazetelerde çalışanlar da pul yapıştırma zorunluğunun kalkmasıyla elde edilen gelirden pay almak isterler. Ancak, gazete patronları buna yanaşmayınca çalışanlar işten ayrılarak “grev” yaparlar ve Saadet adlı bir gazete çıkarırlar. Ne var ki, grevden hiç bir gazete etkilenmez ve Saadet 56 kuruşluk bir gelir sağlar, grev yapanlar da 25’er lira açıkla Saadet’i kapatırlar.²²⁴

Tercüman Gazetesi de 1960’larda Ragıp Kutman’ın yönetiminde ekonomik bunalıma düşünce Semih Balcıoğlu’nun öncülüğünde, çalışanlar gazete yönetimine el koyarlar.²²⁵ 7-8 aylık bir çalışmanın ardından gazete Kemal Ilıcak’a devredilir.

²²⁴ Topuz. 1973. **Ön. ver.**, s.84-85.

²²⁵ İnüçür. **Ön. ver.**, s.402.

1961 yılında yürürlüğe giren Basın İlan Kurumu yasası ile çalışanlara yeni haklar sağlayan 212 sayılı yasayı protesto eden Akşam, Vatan, Cumhuriyet, Dünya, Milliyet, Tercüman, Yeni Sabah, Hürriyet ve Yeni İstanbul gazetelerinin yöneticileri 11, 12 ve 13 Ocak 1961 günlerinde gazete yayınlamama kararı alınca, Gazeteciler Sendikası öncülüğünde patronları protesto eden çalışanlar üç gün süreyle “Basın” adlı bir gazete çıkarırlar.²²⁶ Bu gazetenin çıkmasında öncülüğü İstanbul’da Hasan Yılmaer, Ankara’da da Seyfettin Turhan yapmıştır.

19 Mart 1971 tarihinde Akşam gazetesinde gazetenin ekonomik bunalım içinde olduğuna ilişkin bir yazının yer alması üzerine çalışanların haklarını koruyabilmek ve işçilerin sesi bir gazeteye sahip olmak için Türkiye Gazeteciler Sendikası’nın da girişimiyle Akşam’ın sahipliğini Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) üstlenmiştir. Gazetenin sahipliği 10 Şubat 1972’de Basın-İş Sendikasına geçmiş, daha sonra da Fehmi Anhoğlu satın almıştır.²²⁷

²²⁶ Aynı, s.331.

²²⁷ Aynı, s.332-333.

SONUÇ

Çalışmada, medya ve iletişim araştırmalarına kısaca değinildikten sonra kamusal alan tanımlanmaya; kamusal alan, kamusallık ve medya arasındaki ilişki anlaşımaya çalışılmıştır.

Kamusal alan, genel anlamıyla, soyo-politik ya da pratik sorunların çözümlenişi amacıyla kişiler arasında değerler ve kurallar üzerinde anlaşmaya varılma olanağının bulunduğu kamusal yaşam alanıdır. Habermas'tan yola çıkarak anlaşılmaya çalışılan kamusal alan, kamu içinde siyasal iletişimin varlığını kabul eder; söylemsel bir düzeydir. Demokrasinin ön-koşuludur. Bugün, tartışma ve iletişim ortamını sağlayacak araç ise medyadır. Ancak, medyanın gerek devlet gerekse pazar altındaki ezilmişliği kaldırılmadığı sürece, kamusal olma özelliğine asla kavuşamayacaktır.

Demokrasinin diğer koşulları ise farklı kimliklerin kendini temsil edebilmesi ve sivil toplumun oluşmuş olmasıdır. Bunların yolu da gene medyadan geçer.

Türkiye'de gerek medya sahipliği, gerek örgütlenmeler, gerekse etik değerlendirmeler yapıldığında tam bir kaotik dönemden söz etmek mümkündür. Yasadışı olarak yayınlara başlayan özel televizyonlar, belediyelerce uygulanan (yasadışı) uydu yayını hizmetleri, gerekli düzenlemeler yapılmadan birbiri ardına özel televizyonların yayına başlaması, bu arada hemen tüm medya kuruluşlarının birer holding çatısı altında örgütlenmiş yapıları, meslek ilkelerini ve etik yapıyı güçlendirecek özdenetimden yoksun gazeteciler ve yöneticilerin varlığı ile olanların da örgütlenemeyişiyle, bugünün Türk(iye) medyası değil kamuyu, kendisini bile ifade edebilmekten acizdir. Medya yaşamını sürdüreceğ nefesi ancak reklam gelirlerinden sağlayabilmektedir ve bu gelirler inanılmaz rakamlarda vücut bulmaktadır. Kamuya müzakere ortamı sağlamaktan çok, sahibine siyasi erk vadeden Türk(iye) medyasını, aslında küresel ekonomiden de ayırmak çok mümkün değildir. Sınırlarıyla hala varolan, ancak ekonomik işbirliği yapmak ya da devler karşısında boyun eğmek zorunda kalan ulus-devlet, medyasını da bu küresel ekonomiye mahkum etmektedir. Hatta Ragıp Duran'a göre, küresel medya "coğrafi bir kavram

olmaktansa, yani global düzeyde yayın yapan medya anlamından çok, ideolojik-siyasi bir tanımla daha iyi kavranır.”²²⁸ Dolayısıyla, tek çıkış noktası kamusal medya gibi görünmektedir.

Medyaya en son giren işadamlarından olan Korkmaz Yiğit olayı, 1980 sonrası medya sahipliğini anlamak için çarpıcı bir örnektir. Yiğit, 1998 yılında, medya pazarında kendine yer açmaya çalışmış ve Milliyet, Yeni Yüzyıl, Ateş gazeteleri ile Kanal 6 televizyonunun satın almıştı. 11 Kasım 1998 akşamı sahibi olduğu Kanal 6 ekranlarından bir video kasetle kamu karşısına çıkan Korkmaz Yiğit, Başbakan Mesut Yılmaz, diğer bakanlar, milletvekilleri ve işadamları ile görüşerek, bir banka ihalesinde pazarlık yapıldığını anlatıyordu. Üstüne bir de Alaattin Çakıcı ile konuşmasının kayıtlı olduğu bir kaset de ortaya çıkınca, devlet-sermaye-mafya ilişkisine açık bir şekilde (zaten üstü örtülü her zaman vardı) medya da eklendi. Başbakan yardımcısı Bülent Ecevit ise Yiğit’le ilgili kuşkularını dile getirdi.

Yiğit-Çakıcı kaseti ve Ecevit’in sözleri, başlangıçta yeni patronu kabullenmiş olan Milliyet çalışanları arasında artık Yiğit’le çalışılmayacağı düşüncesini hakim kıldı. Milliyet bir geleneği olan köklü bir gazeteydi ve basının saygınlığını korumada geleneğin ne denli önemli bir faktör olduğunu kanıtladı.... Bu olay ne yazık ki, Yiğit öncesi dönemin tartışmalarını unutturdu ve gazetecileri adeta o çok şikayet ettikleri Yiğit öncesi döneme şükretme noktasına geldi. Orhan Erinc’in “Bay Aydın Doğan’ı Milliyet’e dönmesi konusunda verdiği karar için” kutlarken “*Ancak bu dönüşüzülerek belirteyim ki, Bay Aydın Doğan’ın basında ilk sendikasılaştırma uygulayan patron olma özelliğini değiştirmiyor*” uyarısı dikkat çekicidir.²²⁹

Uğur Mumcu, “oğluna bir televizyon kurduran” Turgut Özal’ın amacını, “Özal’ın seçimler için izlediği strateji şuydu: TRT’yi elinde tutacak; ayrıca Magic Box televizyonu ile de kamuoyunu yönlendirecekti”²³⁰ şeklinde açıklamaktadır. Böylece bugünlere gelinirken sadece sermayenin değil, devletin (!) de rolünün önemli olduğu söylenebilir. Özellikle, resmi açıklamalara göre %80’lere varan enflasyon ortamında, %50 gibi ilginç

²²⁸ Duran, **Ön. ver.**, s. 30.

²²⁹ D. Tılıç, “Milliyetçilik ve Yeni Sahiplik Yapısı Kısacasında Türk Medyası: Bazı Ahlakî Sorunlar”. **Birikim**, Sayı no. 117: 33-43. (Ocak 1999), s. 38-39.

²³⁰ U. Mumcu, “ANAP’ın Planı”, **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1991.

faiz oranlarıyla bu kuruluşlara verilen teşvik kredileri sorgulanması gereken öncelikli konulardandır.

Türkiye’de yaşanan bir başka örnek ise kamusal alan ve medya ilişkisini kavramak açısından önem taşır. Çalışmanın ikinci bölümünde, sivil itaatsizlik açıklanırken verilen Bergama örneği oldukça anlamlıdır.

(Bergamalılar), özellikle basın ve yayın mehsuplarını bölgeye her gelişlerinde sıcakkanlılıkla karşılıyor, bu hareket konusunda her şekilde bilgilendiriyor, ancak daha sonra gazete veya televizyonlarda çıkanları gördüklerinde kendilerini tamamen kandırılmış hissediyorlardı. Kameraların kaydettiği malzemenin çok büyük bir çoğunluğu zaten yayına gidene kadar kayboluyordu... Demokratik bir toplumda, eğer kamusal alan(lar), insanlara, kendi dil ve sesleriyle, içinde varomdukları durum hakkında konuşacakları ve dolayısıyla onlara, toplumsal tartışmalara katılımında bulunacakları bir alan açacak ise, bu toplumsal iletişim araçları yoluyla sağlanabilir. Bu araçlar, aynı sebeple yansız bilgi akışını da sağlayabilmelidir. Ancak kar amaçlı medya şirketleri bu şekilde insanları temsil edebilme ve kendi sesleriyle katılımcı olabilme olanağını sunamaz.²³¹

* * *

Bu çalışmanın sonunda görülüyor ki, tarih boyunca kitle iletişim araçlarına sahip olanlar ve onları kontrol edenler, aynı zamanda erk -siyasi ve ekonomik- sahibilerdir. Öyleyse, basit bir analogjiyle, kamusal alanda erkin kamunun eline geçmesi için bu kültür, enformasyon üretim ve dağıtım araçlarının da aynı kamu tarafından kontrol edilmesi gerekir. 2000’li yılların kaosuna girerken, bunun ne kadar mümkün olabileceğini kestirebilmek zor.

Yeniden Türkiye’ye dönersek, demokratik medya yapılanmasının önündeki sorunları kısaca tekrarlamakta yarar var.

Öncelikle, Türkiye’de medyanın sorunları üzerine yapılan çalışma ve tartışmalar ya da çözüm araştırmaları da basının kendi örgütlü(!) çalışmalarından oluşmaktadır. Üniversiter sistem içerisinde yapılan çalışmalar, akademik girişimler, sektör tarafından dikkate alınmaz, ya da “günah savma” biçiminde ele alınır ve zamanla unutulur.

²³¹

Holzer. **Ön. ver.**, s. 277.

Türk(ie) medyasında yıllardır tartışılan eleman sorunu, yeni dönemde kısmen de olsa çözüme kavuşturulmuş görüntüsü vermektedir. Bu sorun, medya çevresinde “alaylı-mektepli” tartışmasından çıkan, usta yanında yetişmiş gazeteci tipi ile, gazetecilik alanında eğitim görmüş “mektepli” gazeteci tipidir. Bu, her ne kadar gazetecilik öğrenimini kapsasa da, yükseköğrenim görmek olarak genişletilebilir. Çünkü medyadaki uzmanlaşma, hukuk, ekonomi, politika gibi disiplinlerde alanyazını izlemi, ilgili terminolojiye hakim insan kaynağını gerektirmektedir.

Türk(ie) medyasında, çalışanlarla işverenler arasındaki ilişkiler yasalarla belirlenmiştir. Bunun ötesindeki sınırlı örgütler, bölünmüşlüğü bir göstergesidir. Gücünü birleştiremeyen medya çalışanlarının diğer güçler karşısındaki yaptırım gücü de böylece sınırlandırılmış olmaktadır. İdeolojik düşüncelerin öncelikle belirleyici olduğu örgütlenme biçiminin terkedilip, yalnızca mesleki çıkarların ön planda tutulduğu bir örgütlenme biçiminin basın çalışanlarına daha fazla yarar sağlayabileceği yadsınamaz.

Medyanın tekelleşmesi, etik ve nitelik sorunlarının artması, dağıtımda yaşanan sorunlarla beraber, bir de yerel ve bölgesel yayıncılığın yeterli düzeyde yapılamaması ile birlikte farklı kimlikler de, yani kamu medyada kendini bulamamaktadır.

Tüm bu sorunlara getirilecek çözüm önerilerini şöyle sıralamak mümkündür:

Öncelikle nitelikli yayın için, yeterli ve eğitilmiş fikir işçisi kadrolarının oluşturulması ve bunun bölgesel yayında ağırlıkla kullanılması, etkin bir yayıncılık sağlayabilir. Değişik baskı gruplarının gazete yayınlamalarına, TV ve radyo programları yapmalarına ve onlara sahip olmalarına olanak tanıyacak kamusal diyalog geliştirilmeli, böylece yasal düzenlemelerde değişiklik önerisi getirebilecek bir baskı grubu oluşturulmalıdır.

Mesleki örgütlenme federasyon adı altında bölgesel ya da yerel örgütlerle gerçekleştirilebilir. Varolan örgütler işlevsel hale getirilebilir.

Kamu kurumlarından RTÜK’ün düzenleme ve denetleme görevlerinden yalnızca ikincisini yerine getirdiği düşünülürse, kurumda yeni bir yapılanma için adımlar atılabilir, örneğin, çoğunluğunu sivil toplum örgütlerinin temsilcilerinin oluşturduğu bir izleme komitesi kurulabilir.

Yasal düzenlemelerde değişikliğe gidilirken, medya da kendini toparlayabilmeli ve özdenetimini geliştirmelidir. Yasal düzenlemeler, özellikle medya sahipliğindeki payların

ve ortaklıkların düzenlenmesini kapsamalldır. B6yiece medyanın pazarın denetimi altında ezilişinin 6n6ne geebilebilir.

Sonuç olarak, kendine 6zg6 bir yapısı olan T6rk medya sekt6r6n6n sorunlarının 6z6lebilmesi, bazı değişikliklerin ancak reform bazında gerçekleştirilmesiyle olanaklıdır.

şu da unutulmamalıdır ki, mutlak 6zg6rl6k ortamında yapılan yayıncılık, peşi sıra demokrasiyi getirecektir.

* * *

Bu çalışmanın bir amacı da eleştirel d6ř6nceyi ve sorgulamayı s6rekli zinde tutabilmektir. Dolayısıyla umut vadeden modellerin geliştirilmesinin yanı sıra, sinizme ve nihilizme kayan d6ř6nceleri de sons6z olarak vermek, daha adil olacaktır:

(1960'lı yıllarda) Kitle iletişim araçlarından her t6rl6 yeni şey için yararlanılabileceğine inanılıyordu. O mutluluk havası artık geçmişte kaldı; kitle iletişim araçlarının getirdiği bu olanakların, hiç değilse bu toplumda gerçekten kullanılabileceğine artık kimse inanmıyor gibi. Kitle iletişim araçları konusunda 6nemli bir uzman, bir keresinde bana ř6yle demişti: "Herkes sanıyor ki kamuya açık b6t6n bu yeni kanallar kullanıma girdiğinde, bunlar siyasal bilginin, 6zg6rl6ę6n yeni bir kaynağını oluşturacak: gruplar kendi konumlarını dile getirebilecekler vb. vb.". Bu uzman ř6yle devam etti: "Oysa gerçekte karşımıza çıkacak şey, bir yemek pişirme kanalı, bir pornografi kanalı, balıkçılıkla ilgili bir kanal vb. olacak." Sonunda şu oldu: Kitle iletişim araçları, bug6n artık d6nyada bir, iki ya da 6 kişi tarafından y6netilen ve yukarıda anlatılanların tam tersi olan, son derece b6y6k boyutlu tekellere d6n6řt6. Bu nedenle, b6t6n bu olanlarda kitle iletişim araçlarının getireceği olanaklarla ilgili bu d6ř6nce, bence zamanımızda g6c6n6 gerçekten yitirdi.... Bu nedenle Habermas'a, kamusal alan kavramına d6nm6ř oluyoruz..... Gene de, sanırım gerçek sorun şurada: Habermas'ın "tamamlanmamış proje" diye adlandırdığı şey olarak kamusal alan konusunda nasıl bir ideal benimsenirse benimsensin, bu projenin tamamlanması için en iyi yer televizyonmuş gibi g6r6nm6yor. Televizyon, kamusal alanın 6b6r, daha eski biçimlerini yok ediyor, bug6n artık yalnızca konuşmalarda oluşan radyo programları ya da bizim 6lkemizde hepsi baştana sona 6r6m6ř, değersiz haber kaynakları oluşturan gazeteler gibi. Bu nedenle, kamusal alanın, başlangıçta d6ř6n6lm6ř olan yazęısı bu da olamaz. Bu yakınlarda, siyasette ve felsefede bug6n d6nyada kesinlikle en 6nde gelen kişilerden biri olan Pierre Bordieu'n6n çok ciddi bir saldırısı oldu. Fransa'da televizyonun yozlaşması 6zerine çok b6y6k bir tartışma y6r6t6l6yor. Orada, 6nceleri k6lt6r açısından daha ağırlıklı bir televizyon varmış. Kanımca, bazı olası kamusal alanlarla televizyon arasındaki

sorunlu ilişkiyi daha belirgin olarak ortaya çıkarıyor. Sanırım bu nedenle, kamusal alanın iyi bir kavram olup olmadığını bile sormak zorunda hissediyorum kendimi. Artık orada da başka birşeye gereksinme duyup duyduğumuzu.²³²

²³²

F Jameson, "Fredric Jameson ile Söyleşi", (söyleşiyi yapanlar: T. Akbal, G. Güzeldere ve F. Keskin) **Cogito**. Sayı no. 15: 233-249 (Yaz 1998), s. 247-249.

EK-I

IMMEDIAS T BİLDİRGE

MEDYAYI ELE GEÇİRMEK

Asya felsefesi aydınlanmayı öğretir. Sağduyu ve içtenlik ise, ayartıcı mesajlar, monologlar, satış taktikleri, tuzaklar ve bilgi kırıntısı taşımayan aşırı sansasyonel haberlerin saldırısına her gün maruz kaldığımız koşullarda bize mücadele yürütebileceğimiz sağlam bir zemin sunar.

Her birimiz kitle iletişim araçlarının geniş bir saldırısına maruz kalmanın insanları bir duygusuzluk ve bulantı içinde nasıl donuklaştırdığını görebiliriz. Her kamusal alandan baskıcı bir monolog duyularımıza sızır ve dikkatimizi altüst eder. Nereye baksak, neyi dinlesek, nereye gidersek gidelim: İlan panolarının pornografisi, otobüslerin iki yanındaki levhalar, metro kartları, parlak vitrin yazıları ve gösterileri, posta kutularımızı ardiyeye çeviren reklam furyası, aptal plaj uçakları ve balonları, kuponlar, tiksindirici araba çıkartmaları ve yaka iğneleri, utanç verici hizmet üniformaları, plastik bayraklar ve kurdeleler, saçmasapan gösteriler, köşebaşı bildirileri, arabaların ön camındaki silecek böcekleri, reklamlar, kredi kartları, haykıran radyolar, günlük gazeteler, her an televizyon, satın aldığımız herşeye sarılan paketler -iç çamaşırımızdaki etiketten evimizde bizi çağıran robot bilgisayarlara kadar. Ancak üstümüzdeki atmosfer ve okyanusların dibi Amerika'nın baskıcı ekolojisinden kurtulmak için bir sığınak olabilir. Her köşede monologlar, bizi patetik müşteriler ve soru sormayan taraftarlara dönüştürmek için psikolojik mutagenler kılığında vızıldar. Her köşede incelikle bir saldırıya maruz kalırız.

Medya, kamunun çıkarlarına değil, devletin ve diğer şirketlerin çıkarlarına hizmet eder. Medyanın saldırı ve ayartma ekranı, olası en büyük halk kesimine tutsak almak ve hipnotize etmek üzere düzenlenmiştir. İşte o zaman bu kesimin dikkati reklamcılara hurda fiyatına satılabilir ve sloganlar işe yaramaz şeyler ve manyakça imgelerle alt üst edilebilir. Geçilmez bir medya hendeğiyle korunan devlet birimleri savaştan kar eder ve ayrıntılı bilgi ile kitle direncinin açığa çıkmasına engel olan, yavan açıklamalar ağının ardında rahatına bakar.

Kendi hükümetimizi, kendi devletimizi ve iletişim medyamızı -yaşamların gerçekliğine tuttuğumuz ayna- denetleyemediğimiz sürece, herbirimizi arzulanır, seçkin ve doğru yapmayı vadeden ürünler çöplüğüne atılmış, komik aynalarca çarpıtılan suretlerimizi görmek zorunda kalmaya devam edeceğiz. *Her köşede saldırı altındayız.*

Şirketlerle Devletin Ensesti

Devlet bilgilendirme, borç ve şiddeti denetimi altına alır ve kollektif kimliği hedefler. Şirketler metalaştırmayı, işi ve medyayı denetimi altına alır ve bireysel kimliği hedefler. Her ikisi de, mesaj ve direktifleriyle kamuyu kuşatmak için aynı psikolojik stratejileri kullanırlar. Ortak stratejileri, kötü ünlü ABD bilgisizlendirme (disihformation) ve propaganda servisi USIA, 1989 baharında Küba halkına karşı psikolojik savaş kampanyasının boyutunu artırmaya karar verdiği zamankinden daha saydam olmamıştı. O zamana kadar, Küba halkının psikolojik olarak istikrarsızlaştırma çabaları Florida merkezli Radyo Marti (bugüne dek yasa dışı olarak yerli Küba radyoları karşısında propaganda ve bilgisizlendirme yayını yapan, hükümetin korsan radyo istasyon) yayınlarında yoğunlaştırılmıştı. 1989 baharında, USIA psikolojik savaş araçlarına imgeler de ekledi ve Key West sinyal istasyonundan kontrol edilen bir sıcak hava alanından görüntülü yayınlar yapmaya başladı. Radyo Marti'nin kardeşi olan proje TV Marti olarak adlandırıldı.

Bu noktada bir kaç şey akılda tutulmalıdır. Birincisi, Creel Komisyonunun 1. Dünya Savaşı sürecince Amerikalıları savaş yanlısı propagandayla doyurmasından sonra kamununun duyduğu iğrenmenin düzeyi o kadar yeğindi ki, devletin kamuyu bir daha kendi propagandasına maruz bırakmasını yasaklayan yasalar çıkarıldı. Bui yüzden, USIA'nın "Amerikanın Sesi" propaganda yayınlarını bugün Amsterdam, Berlin ve Prag'dan duyabilsek de burada, kendi egemenlik bölgemizde ona karşı korunuruz. Propaganda okadar yönelim kaydırıcı ve kafa karıştırıcıdır ki, Amerikalılar, onun buradaki kaba biçimlerini yasaklayan yasaları gerçekten yürürlüğe koymuşlardır.

Şimdi karşılaşmak ve yoketmek zorunda olduğumuz olgu, reklamcılık, eğlence ve haberlerin hükümetin kamu ruhuna soktuğu Truva atına dönüşmüş olmasıdır. Küba halkının kafasını istikrarsızlaştırmayı amaçlayan TV Marti'nin ilk propaganda yayını ne

idi? ...MTV (Music Television). Düşünün; USIA'nın ilk tele-propaganda yayını MTV'nin rock videolarını yayınladı! Her köşede saldırı altındayız.

Zihin Denetimi Yöntemleri

Immediast araştırmalar, devletin davranış değişikliği sağlama, bilinç altı algı manipülasyonu ve zihin denetimi taktiklerini açığa çıkaran iki değerli kaynak buldu. Bunlardan birincisi, CIA'nın yazdığı ve Nikaragualı teröristlere, yani Contra'lara dağıttığı psikolojik savaş el kitabıdır. Bu broşürün talimatları şöyle:

Aslında, siyasal bir savaşta, insan asli hedef olarak düşünülmelidir. Gerilla savaşının askeri hedefi olarak algılanan insanın en kritik noktası zihnidir. Zihnine bir kez ulaşıldı mı, "siyasal hayvan", mermilere gerek bile kalmadan yenilgiye uğratabilir... Gerilla savaşının siyasal savaş olarak kavranması, Psikolojik Operasyonları sonuç almada en belirleyici etkene dönüştürür. O zaman hedef halkın, bütün halkın zihni olur. Bizim birliklerimiz: düşman birlikleri ve sivil halk... İletişim soruyu sorma ve aynı soruya yanıt verme yoludur.

El kitabı, devamla, okuyucularına Devlet'le uzlaşmaz çelişkisi olan bireyleri aldatma, şantaj yapma ve öldürmenin etkili yollarını öğretiyor.

Anlambilimsel Fark

Devletin öncülük ettiği medyanın yoketme programlarını açığa çıkaran belgelerden ikincisi, Fred Landis'in yayınlanmış yazılarında, video ve belgesellerinde bulunur. Landis, önce, CIA'nın 1973'te Şilli'de çıkardığı günlük gazeteleri tarayarak, ticari medyada zihin denetimi taktiklerinin varlığı keşfetti. Bunun sonucu olarak hazırladığı doktorasında CIA'nın bilinçaltı algı manipülasyonu taktiklerini belirledi ve Senato Kilise Komitesi'nin 1975 oturumlarının 7. cildinde yayınlanan "CIA ve Medya" ile House Intelligence Committee'nin 1977-78 oturumlarında CIA'ya karşı kullandı. Landis'in gözlem ve araştırmaları belirli bir nüfusu psikolojik olarak istikrarsızlaştırmak ve bilinçaltı algı yöntemiyle baskı altına almak için devletin uyguladığı, çok kolayca tanınabilir bir yöntemi teşhir etti. Charles Osgood'un yaptığı araştırmaya ve karşılaştırmalı kültürel dilbilim kuramına (CIA tarafından finanse edilmiştir) dayanarak, hükümet *Anlambilimsel Fark* denilen aşağıdaki yöntemi belirli bir plana göre uygular:

Birinci olarak, medya birimleri, hedef kitlenin günlük ev içi kültürel ve ruhsal yaşamlarıyla derin duygusal çağrışımları olan kültürel simgeler belirler. Daha sonra bu simgeleri, halkın bilinç dışına baskınlar düzenlemekte kullanır ve CIA'nın ürettiği durumlara uygunluk içinde yankılanan ya da uzlaşmaz çelişki haline sokulan bilinçaltı haplar olarak manüpile eder. "Hükümetin bakanlarına yönelik dolaylı saldırılar, hedef alınan görevlinin resmi yanında ilgisiz başlıklar, bilinçaltıyla algılanan propaganda ve önceden seçilmiş sözcük çağrışımlarının yan yana konmasıyla uygulanır. Hükümet liderlerinin bir resminin yanına anahtar sözcüğü yerleştirmekle bile bildik kişilikler konusunda yeni özellikler ve yeni değerler koşullandırmak üzere kaba bir davranışçı girişim yapılabilir."

"(Anlambilimsel Farktan doğan) sözcük çağrışımlarıyla bilinçaltı hapların birleşik etkisi o kadar güçlüdür ki, başka her tür mesajı -etkinin anlamını ve yan anlamlarını çürüten mesajları bile- azleder."

Devletin medya denetimi taktikleri, haber kisvesi altında bilinçaltı ve bilgisizlendirici emirler verir. Her kültürde var olan derin psikolojik gömüleri hedef alan devlet, bu gömüleri, düşmanlar için Satanizm (ruhunu şeytana satma), devletin desteklediği ya da kuklalaştırdığı liderler için dini mucizeler ve iyi şans gibi şeylerle eşleştirerek ya da aralarında çelişki yaratarak şok, terör, kafa karışıklığı, cinsel arzu, korku ya da belirsizlik yaratır. Simgeler kültürden kültüre değişir. Clarence Thomas'ın ABD Yüksek Mahkeme Aday Atama Oturumları sırasında, *New York Times*, Senatör Hatch'in, *The Exorcist* kitabını elinde tutarken gösteren, bir resmini kapaktan yayınladı. (13 Ekim 1991 Pazar) ve bunu Anita Hill ile bağlantılandırdı! Bu bir suçlama değil, psikolojik bir taktikti. Anlambilimsel farka göre, böylesine çağrışımlarca halkın yaşantısına sokulan derin ve önemsiz duygular, onların yanlışlık ve sapkınlıklarını gösteren kanıtlardan daha dayanıklıdır.

Immediast Taktikleri

Asya felsefesi kendini gerçekleştireni ve uyanışı öğretir, fakat saldırı altındayken, saldırganı kendi saldırısının gücüyle zararsız hale getirmeyi de öğretir. Bu yaklaşımı öne çıkarıyoruz. Immediast taktikleri, medya ve devletin kamunun içine gömülen kilit imge ve metinlerin etkisini nötralize etmeyi amaçlar. Uğraşımız, kamusal alanın şirketlerin,

işyerlerinin ve devlet kurumlarının yayınlarından kurtarılması ve bitip tükenmek bilmez ilan panoları, manipülatif imgeler, devlet kaynaklı haberler ve propagandanın bitimsiz bombardımanlarının seyircileri şeklindeki kamuyonunun tutsaklığı yıkmak içindir. O zaman akla şu soru geliyor: Medyayı nasıl kendi gücüyle hareketsiz hale getirebiliriz?

Tüm ticari görsel medyayı kamunun yönetimine, erişebilirliğine ve denetimine bırakmak doğal olarak, şu an hayal edilmesi olanaksız kültürel güçleri serbest bırakır - zihnin dışı açılması Gannett ilan panosundaki virütük bir imge- slogan olmayacak, sokaklarda, radyo ve TV yayınlarında canlı insanlar olacaktır.

Konuşma Özgürlüğünün, masa üstü yayıncılık olanakları, grafik teknolojisi, multi-track işitsel kayıt cihazları, film ve video kameraları ve düzenleyici aygıtlarla donatılmış stüdyolarında kültürel ürünler basıp televizyon ve radyo yayını yapılabilecek halk üretim kütüphanelirinin geliştirilmesi aracılığıyla herkesin bilgi ve kültürel malzemeye ulaşma ve üretme yeteneği olarak yorumluyoruz. Yayın yapma özgürlüğü halkın erki çerçevesinde olabilir. Şirketler dalga boylarından uzaklaştırılabilir. İstersek onlardan düşük frekanslar karşılığında sersemletici kiralar alırsınız. Devlet, sürekli kamu gözemi altında, kamudan saklama ve yanıtma gücünden arındırılabilir. Demokrasi, halk kütüphanelerimiz kadar açık ve dinamik olabilir.

Devlet ve şirketlerin mücadele etmelerini kuşkusuz bekliyoruz. Bırakın mücadele etsinler, böyle yaparak yeni çatlaklar ve giriş noktaları açmış oluyorlar. Bu arada biz sizi kendi eyleminize katılmaya çağırıyoruz. Tüm ülkelerden sanatçıları, yazarları, poster sanatçıları, eylemcileri ve radyo-TV çalışanlarını projemize yardımcı olmaya çağırabiliriz. Tiksintinizi dile getirin. Yüksek sesle konuşun. Savaşın. En çok gereksinim duyulan bölgelerdeki -günlük yaşamınızdakileri- kamu alanlarını kurtarın. Yerli immediast grupları örgütleyin. Radyo TV Çalışanları Kongreleri düzenleyin. Gazetemiz *Noospapers*'a bildirimlerinizi, açıklamalarınızı, eleştirilerinizi, broşürlerinizi, taktiklerinizi, şiirlerinizi, posterlerinizi, kolajlarınızı, belgelerinizi, grafik ve sanatsal çalışmalarınızı gönderin. Hep birlikte kamu alanlarının kurtarılmasına başlayabilir ve seyirlik demokrasideki zora dayalı tutsaklığımıza son verebiliriz.

Devrim ve Ayaklanma

Devrim, hükümetinin devrilmesidir; bizim amacımız ise medyayı devirmektir. Silahlı ayaklanma, bize atılan mermi değil de sözcük ve imgeler olduğu sürece gereksizdir. Fakat bizi tutsak eden bilgisizlendirme, yarı pişmiş skandallar, şoklar, boş arzular ve bilinçaltı haplardan ibaret siyasal ritme boğan sözcük ve imgeler, devlet ve şirket yetkililerine sınırlarımızın dışındaki insanlara ateş etme, Irak'ta, Panama'da, Grenada'da, El Salvador'da, Libya'da, Nikaragua'da, Afrika'da benim gibi binlerce insanı katletme gücünü veren şeylerdir. Medyanın kamunun ellerine geçmesiyle, gizli savaşlar, seçim dalavereleri, istikrarsızlaştırma programları ve diğer örtük eylemler için emir veren devlet birimleri halkın açık görüşüne ve demokratik denetimine girmeye zorlanacaktır.

Yeni Hizmetli Sınıfı

Amerika'da demokratik meşruiyeti yerleştirmek, yönetimlerimizi devirmekle değil, fakat onları kamunun hizmetlisi konumuna indirgemekle başlar. Kaldı ki, Amerika'da devlet birimleri hala kamu çalışanlarıdır. Immediast'ın amacı, hükümet görevlilerini yalnızca toplumumuzun hizmetlileri, kamunun isteklerinin dinleyicisi, kamusal kültür ekonomisinin yardımcıları ve kamusal tarihin arşivcileri yapmaktır. Demokratik hükümetin meşruiyeti devlet girişimlerinden değil, çok kültürlü halk hareketlerinden gelecektir. Yayın dalgaları yalnızca kamu tarafından ve kamu için kullanılacak kamu alanlarıdır -ve kamu hareketleri ulusal, kamu medyasının kurarak birbirlerine yaklaşıacaklardır. 90'lı yıllar için önümüze koyduğumuz çalışma budur.

ABD-John Poindexter Olayı

ABD ile John Poindexter arasındaki Federal Mahkeme davasının sonucu, bizi uzun süreli suskunluktan, ayaklanmacı Immediast eyleme doğru itti. Dikkatle inceleyin: North ve Poindexter, medyanın etkisinde kalmanın, dava tanıklarının, medyanın onları tika basa doldurduğu sözcük ve imgelerden bağımsız olarak düşünme yeteneklerini yok ettiğini kanıtlayarak, suçlarını tersine çevirdiler. Bu şimdi Amerikan tarihidir, yasal bir emsaldir. Kitle iletişim araçlarının akıl denetimi eylemini kabul etmek, devlet

suçlarının kamu yasalarından korudu. Bu nedenle ABD-John Poindexter örneği bize şunları gösterir.

1. Gerçek kamusal olaylardan kaynaklanan seyirlik temsiller algılamayı manipüle eder ve olayların doğal sonuçlarını denetler

2. Seyirlik medya kamunun, kitle iletişim araçları gürültüsüne ve imgelerine maruz kalarak verilen önyargılardan bağımsız olarak düşünmesini ve algılamasını önler.

Seyirlik medya, Ulusal Güvenlik Devleti'ni kamu katılımından ve demokratik gözetimden koruyan bir kale hendeği hizmeti görür. Bu arada her ikisi de suçlu olan North ve Poindexter yeniden sokaklara dönerler.

Artan şiddetin, borç ve durgunluk ve sistemli aldatmanın bize her gün hükümet ve tüketici medyası tarafından dayatıldığı düşünülürse, Beyaz Saray, CIA, NSA, CNN, DOD, ABC, USIA, MTV, CBS vb. deki suçları hoşgöremeyiz.

İlişki kurma, yaratma, sevme ve sevişme, oynama, iletişim kurma, paylaşma, özgürce yaşama, katılma ya da kendi başına kalma, kendi isteklerimizi temsil etme ve kendi kültürlerimize sahip çıkma, birlikte yaratma düşüncesi ve yaşama güdülerimiz sürekli işgal ve sürekli saldırı altındadır. Değişme zamanı gelmiştir.

Artık işitmek istemediğimiz ve yanıt veremeyeceğimiz aldatıcı mesajlarla kuşatılmaya hoşgörüyle bakamayız. Artık halka iletilen bilgiyi sansürleyen, engelleyen ve inkar eden girilemez bir devlete hoşgörüyle bakamayız. Artık Poindexter, Bush, North ve onların çanak yalayıcıları gibi suçluların uluslararası şiddet ve ülke içi borç suçlarından bağışlanmasına hizmet eden medyaya hoşgörüyle bakamayız. Artık Poindexter, Bush, North ve onların çanak yalayıcıları gibi suçluların uluslararası şiddet ve ülke içi borç suçlarından bağışlanmasına hizmet eden medyaya hoşgörüyle bakamayız. Baskının ekolojisini kendi üstüne yöneltmenin zamanı gelmiştir. Tamamen kamunun yönüne, kullanımına ve denetimine geçene kadar ticari yayın medyasının mesajlarını veto etmenin, bastırmanın ve tersine çevirmenin zamanı gelmiştir. Kamu alanlarını ilan panoları ve reklamlardan kurtarmak için daha ne kadar beklemek zorundayız? Hava kamu alanıdır ve radyo ve TV yayınları da kendi sesimizi duymak, kendi renklerimizi görmek, kendi konuşmalarımızı duymak ve geniş kültür zenginliğimiz için kutlama yapmak üzere bizimdir. Unutmayın: Diyalog hegemonyayı dengeler ve içtenlik güçlenir.

Ticari medyanın güdükleştirdiği ve sömürgeleştirdiği demokratik iktidarı ve kamu alanını yeniden kurmanın zamanıdır.

Halk kültürünü yayın. Yeniden birleştir. Medyayı ele geçirin. *Hava sizindir.*

Immediast Yaklaşımı

Ticari medyanın kamu alanları aracılığıyla bireysel mahremiyet alanına sızmasını engellemek amacıyla gücümüzü kamu egemenliğinden ve kişisel özgürlükten alıyoruz.

Eylemlerimiz hemen ve öngörülemez araçlarla yapılmaktadır. Toplumsal değişime dayatılan kurumsal sınırlamaların, keşif ve inisiyatifleri güçlendirecek yerde kültürel gelişimi ve hareket yeteneğini kuruttuğuna inanıyoruz. Ayaklanmayı, desteklene şiddete karşı meşru bir tepki olarak görüyoruz. Kamu alanlarının kurtulmasını ve bilincin metadan arındırılmasını, birlikte, yan yana ve aynı zamanda gerçekleşen eşzamanlı projeler olarak uyguluyoruz. Immediast etkinliği bu amaçlara yönelik halk ayaklanmasının dizginlerini serbest bırakır ve yalnızca kamu dikkatinin ve bilgisinin ihlal edilemezliğini iddia etmek üzere değil, aynı zamanda kültürel özgürlük ve demokratik iktidar için teknolojiyle birlikte bunları donatmak ve hizmet etmek üzere de çalışır. Bu, soldaki aydınlara ve diğer insanlara yönelik kuramsal bir uygulama değildir. Tüm kamu kesimlerinin bir kamu medyası ve açık bir devlet geliştirilmesine kalmak üzere donatılması sorunudur.

1. Uygarlaşmanın altın çağı olmamıştır. İnsanlar bir kişinin yönetme ya da koruma yeteneğinden daha büyük güçler yaratmak için örgütlendikleri zaman, erk azınlığa çıkar sağlamak ve çoğunluğu denetlemek üzere kullanılmıştır. Köleciliğin ABD'nde yaklaşık bir yüzyıl öncesine kadar canlı bir iş alanı olduğunu unutmayın. Suudi Arabistan köleliği 1960'lara kadar uyguladı.

2. İnsanların fiziksel üretim için örgütlendikleri sanayi toplumlarında fiziksel güçler, kamuyu denetlemek, buna karşılık kamu tarafından ise kaynak ve erkin aşırı yoğunlaşmasını yok etmek üzere kullanılır.

Halkın soyut ekonomilerin öznesi olduğu ve imgeler ile reklamlar aracılığıyla manipüle edildiği bilgi toplumlarında, halk medyanın denetimini elde ederek, siyasal, kültürel ve eğitsel yaşamlarının demokratik yönetimini ele geçirebilir. Bu Immediast kuram, sanat ve eylemin merkezidir.

3. Devrim, hükümetin buna zorladığı özneleri tarafından devrilmesidir; Immediasm, medyanın, tutsak dinleyicileri tarafından ele geçirilmesidir. Immediast'ın varlığı, tüm şirket ve ticari yayın medyası tamamen kamunun yönetiminde, elinde ve denetiminde olana dek genişleyecektir.

BİR IMMEDIASST ENTERNASYONALE DOĞRU

I. Immediast eylemler, sanat ve başkaldıran şebekeler kurma çalışması, kamu üretim kütüphanelerinin gelişiminde ve tüm ticari dalga-yayınları medyasının kamunun eline tamamen geçmesinde ilk gerçekleştiren alanına ulaşır. İnaniyoruz ki, toplumsal, kültürel ve siyasal yaşamın yapılanmasının kusursuz niteliği ancak, devlet kurumlarındaki erteleme ve yayılma kanalları dışındaki kamu eylemiyle gerçekleşebilir. ABD-Poindexter davasını unutmayın. Savunma Bakanlığı'nun *The Nation*, *Village Voice*, *Mother Jones*, *The Progressive* ve Pacific Radyo ve benzerlerine karşı olduğunu unutmayın. Unutmayın.

Amerika'nın iki kanatlı sermaye partilerinin çöküşünü edilgen bir şekilde izlemeye karşı hiçbir ilgi duymuyoruz; liderlerini, ilkökul öğrencilerinin algılayabileceği düzeyde üç sözcüklü çıkarmalar ve 20 saniyelik TV reklamlarıyla yavan yurtsever duygular ve imgeler kümesi olarak pazarlayan başka bir partiyle de ilgilenmiyoruz. Amacımız kamunun bilincini bu tür aptalca zaman, yer ve dikkat ihlallerinden kurtarmaktır. Liderler, sermaye partileri ve diğerleri, bütün planları, tasarıları ve görüşleriyle engellenmeyen kamu basınının sıkı denetimi ve gözetimi altında olan kamu hizmetlileri olduğunda çabalarımız duracaktır. Ardında olduğumuz hizmet eden hükümet, kamu medyası ve açık sir devlettir.

Ticari buyrukları, basın rekabetini ve sansürü yıkararak, kamunun elinde ve yönetiminde olan medya, devletin İran/Contra ya da Panama'nın işgaline yol açan eylemlerine ve bu ülkenin başkanının kaçırılması gibi eylemleri gizleme yeteneğine darbe vurur. Ülke içinde, aptallık, vurdumduymazlık, zihin karışıklığı ve cehalet üreten reklamlar yoluyla halkın ilgisini satın alıp satmaya dayanan zor ekolojisini yıkmayı amaçlıyoruz. Görevimiz bittiğinde reklamlar ve ilan panoları ölü totaliter uygulamalar müzesinde Sovyet bayrağıyla yan yana dalgalanacak.

II. Immediast projeleri halk eğitimine, etkinliğine ve yaratıcılığına olanak tanıyan kültürel ekolojiler geliştirir. Kamu alanını *özgür* alan olarak yayma, savunma ve geliştirme çabalarını destekliyoruz.

Yaşadığımız gerçek baskı, kültürlerimize, bilincimize ve demokratik iktidara karşı bir baskıdır.

Devlet şiddetine ve medya baskısına yönelik duygularımız, varolan sistemi sürdürmeye çalışan insanlara karşı benzer önlemler alma noktasına vexardırmıyoruz. Immediast olmayanlar kaçınılmaz olarak bu yollara başvursa da, bizim en büyük isteğimiz suçlama, hapsedme ya da öldürme yerine eylemlerimizi sistemsel bir değişikliğe yöneltten daha büyük bir özgürlük içinde bu koşullardan ve böyle bir yaşamdan kurtulmaktır.

Kamu medyasının üstünlük noktası aracılığıyla, baskının sesinin çıkmayacağı ve zorun medyası olamayacağını göstererek, devleti, birimlerini denetlenen bir kamu hizmeti olması ötesindeki, tüm güçlerinden arındırabiliriz. Kamu medyası "Ulusal Güvenlik" kozunu NSA, DOD, CIA, FBI, DOE ve benzerlerinin elinden yavaşça alabilir ve Amerika'nın gizli devletinin savaş çığırtkanlarını silahsızlandırırken bir demokrasi örgütlemeye de başlayabilir. Rus uluslar topluluğunun hakları, yaşamlarını ve kültürlerini denetleyen merkezi monologtan kurtuldular, biz de demokrasimizi engelleyen, bilincimizi zedeleyen, mekanlarımızı istila eden ve dikkatimizi satan zor stüdyolarını etkisiz hale getireceğiz. Bunu da kamusal radyo ve TV yayınları gündeme getirerek yapacağız.

III. "Görünürdeki radikal mesajlarına karşın, alternatif medya egemen seyirlik-seyirci ilişkisini genel olarak yeniden üretmiştir. Sorun bunu yok etmek, ilk planda medya manipülasyonundan halkın kolayca etkilenmesini sağlayan koşullanmaya karşı çıkmaktır. Bu da sonunda, bu koşullanmayı üreten, insanları kendilerinininkini yaratmak yerine prefabrik serüvenlerin seyircisi haline sokan toplumsal örgütlenmeye karşı çıkmak anlamına gelir." (Ken Knabbs, "The War and the Spectacle". Retrofuturism 15.)

Son yıllarda sanatçılarla aydınlar Orwell hakkında konuşmayı bırakıp gerçek medya üzerine konuşmaya döndüler. Kollektifler kuruldu ve rotatifler döndü. Birkaç istisna dışında, üstünde birleşilen ana sorun medyanın çarpıtmaları ve sansürdü. Chomsky ve Parenti gibi düşünürler algıyı denetlemek, "rıza üretmek" ve halkın davranışını biçimlendirmek için medyanın kullandığı mekanizmaları tartışacak kadar ileri gittiler.

Bununla birlikte, kim ABD ve şirket yayın hegemonyasını atetmek için net planlar ya da öneriler paketi getirdi? Immediastlar yalnızca başlangıçtır...

Son günlerde eylemcilerin girişimleri, halkın her gün içinde debelendiği haberlere, imgelere, imgeler irinine ve pisliğine karşı zayıflığını hedeflemeye başladılar. Bütün bu tür eleştiriler, öyle görünüyor ki, özgür düşünce ve sanatsal karmaşadaki ani bir patlamanın bir şekilde medya Meduza'sından çıkıp g gelen yılanları kandıracağını, aldatacağını ya da aydınlatacağını varsayar. Akademik araştırmalarını medyanın bekçi köpekliği faaliyetine adayanlar, tarihimizin yazdığı yalanlar ve propagandalar üzerinde alıcı kuş gibi dönenler de az. Onların çabaları, makaleleri ve amaçları kadar önemli olan halkın baskısıyla girişilen medya reformu, medyanın, şirket reklamlarının sızması için kamunun ilgisini hazırlama ve metalaştırma faaliyetini yeniden yönlendiremeyecektir ve asla yönlendireme. Alternatif görüşler, ancak şirket hegemonyacıları halk kesimini tutsak alabildiklerine ikna olursa, radyo ve TV yayınları için yer bulabilirler. Bu her zaman pazarlarla ilgilidir, hiçbir zaman hareketlerle ilgili değildir.

Gayretkeş medya aktivimi medyanın kadın düşmanlığı, ırkçılık, homofobi ve şiddet gösterileri sunmalarını değiştirebilir ve sonunda değişecektir, fakat halk ayaklanmasının, seyirlik kültürümüzün ve Güvenlik Devletimizin sistemli bir parçası olan zor ekolojisini yeniden yapılandırma umudu vardır. Çünkü reklam, ikna, propaganda haberdir, -Ken Knabbs'ın *Retrofuturism Magazin*'de yayımlanan bir yazısında belirttiği gibi- halkın medya manipülasyonuna açık olmasını sağlayan koşullanmaya meydan okumak kirleticileri reddetmek için havaya meydan okumaya benzer. İnsanlar McDonalds ve Burger King'in, cumhuriyetçilerle dekokratların, Cocacola ile Pepsi'nin aslında birbirinin alternatifi olduğunu kavırıyor, çünkü ticari medyanın gerekleri seçimi metalaştırmak, insanı içine daldırarak işleme ve kamu algısını totalize etmektir. Kaçacak hiçbir yer, bir sığınak yoktur. Yalnızca tufan ve bombardıman ve aşırı hap almanın getirdiği istek ve bağımlılık.

Immediast taktikleri, insanları seyirlik politikanın ve bir zor kültürünün edilgin tüketicileri yapan *koşullanmaya meydan okunmasına* karşı değildir; projelerimizin her ikisi de yalnızca *savunmacı* konumlar olan ya kişisel bağımsızlık kazanma ya da bekçi köpekliği faaliyetinde durdurulmasına karşıyız. Birincisi bizden bozulan çevreyi mutasyona uğratmamızı ister, ikincisi yalnızca bunu belgeler. Her iki yaklaşımda da örtük

olarak bulunan şey, medyanın tutsak alıcı, hazırlayıcı ve kamunun ilgisini reklamcılara satan temel etkinliği konusunda hareketsizliktir

"21 yüzyılda, ekranı kontrol eden kişi bilinci, bilgilenmeyi ve düşünceyi de kontrol eder. Ekran zihnimizin aynasıdır. Ekranı edilgin bir biçimde seyrediyorsanız, programlanmışsınız demektir. Kendi ekranınızı düzeltiyorsanız, aklınızın denetimindesiniz.

Amerikalılar günde yedi saat yüzlerini gönüllü bir şekilde ekrana yapıştı ve Big Brother'ın oraya koyduğu bilgiyi sorgusuz emerler. Amerikalılar aile ve dostlarının gözlerine baktıklarından daha fazla zamanı monitörlere bakarak geçirirler." (Timothy Leary)

IV. Immediast karşı saldırısı, seyirlik medyanın kendisine karşı yönelttiği taktikleri inceler ve uygular. Tutsak seyirciler ve zoraki izleyiciler olarak köleliğe karşı öfke ve tiksinti duyuyoruz. Her ilan panosu karşılaşmayı reddettiğimiz bir şeydir. İlgimize tecavüz eden her reklam, ABD'nin Iraklıları katlettiği 42 gün boyunca Amerikan bilgilenme ve sorgulamasını boğan sarı kurdeleli sargıdan daha az iğrenç bir deneyim değildir.

Immediast taktikleri, onları kendilerine karşı yöneltme yöntemleriyle, bilgilenme sistemleri ve deneyiminin bize yakınlığını sağlamaya çalışır. Sersemletici bir hale gelen konumumuzun sürmesini sağlayan hala yalnızca insanlar ve makinalardır; birinciyi alt edeceğiz, ikincisini ele geçireceğiz.

Medyayı engellemek için onunla doğrudan uğraşmak gerekir. İlk çalışmamız, medya ve seyirlik politikalarla yinelenen zor yöntemlerini ve kilit imgeleri nötralize etmek olmalıdır, nihai görevimiz ise ticari medyayı tamamen susturmaktadır Immediast Enternasyonal bu temel kamu hizmetlerini sağlamak için vardır.

ACT UP, Earth First!, Art Fux, the Sits, the Gorilla Girls ve Weathermen'in ayaklanma taktikleri zengin deneyimler sunar. Seyirlik bir toplumda paradigmatik kültürel, ekonomik ve toplumsal niteliklerin gelişimine devrim ve şiddetle öncülük etmeye gerek olmadığını görüyoruz. Bize gereken, bağlantılarımızı, eleştirilerimizi, kültürel üretim ve kolektif eylemimizi eleştirel bir demokratik kitle hareketine yöneltmektir.

Medyayı ele geçirmek için bilinci ve ayaklanmayı ilerletmeden söylemimiz boş olmaya devam edecektir. Ancak o zaman söylemimiz içgörülü, sanatsal ve aydınlatıcı olabilir.

Sinestezi (duyum ikiliği, bir duyguyu başka bir duyguyla karıştırma) duyguları karıştırır.

EK-II

TÜRKİYE GAZETECİLERİ HAK VE SORUMLULUK BİLDİRGESİ

Giriş

Aşağıda tanımı yapıldığı üzere, her gazeteci ve basın-yayın organı, gazetecinin haklarını savunmalı ve meslek ilkelerine uymalı, uyulmasını gözetmelidir.

Basın-yayın organlarında, gazeteci olmadıkları halde çeşitli biçimlerde gazetecilik faaliyetine katılanlar ile dışarıdan Türkiye'ye ve Türkiye'den dışarıya dönük yayın yapanlar da bu sorumluluklar kapsamındadır.

Basın-yayın organları yöneticileri; genel yayın yönetmeni yahut müdürü, yazı işleri müdürleri yahut sorumlu müdürler, sıfatları ne olursa olsun, kuruluşlarında görevli gazeteciler ile yayınların meslek ilkelerine uygun olmasını gözetir.

Gazetecinin hakları halkın haber alma hakkının ve ifade özgürlüğünün, meslek ilkeleri ise dürüst ve doğru iletişimin temelidir.

Meslek ilkeleri gazetecinin ve basın-yayın organlarının özdenetimini öngörür ve değerlendirme mercii öncelikle vicdanlardır.

İnsan ve yurttaş hakkı

Herkes, bilgi edinme, haber alma, özgür düşünce, ifade ve serbest eleştiri hakkına sahiptir.

Düşünce ve ifade özgürlüğünün kullanılmasının başlıca yolu olan basın ve yayın özgürlüğü temel insan haklarından biridir.

Bu hakların demokratik hukuk devletinde anayasal güvence altında olması esastır.

Gazeteci tanımı

Düzenli bir şekilde, günlük yahut süreli bir yazılı, görüntülü, sesli, elektronik veya dijital basın ve yayın organında, kadrolu, sözleşmeli ya da telif karşılığı, haber alma, işleme, iletme veya görüş, fikir belirtme görevi üstlenen ve asıl işi ile başlıca geçim kaynağı bu olup çalıştığı işletme ile ilgili yasalar karşısındaki konumu bu tanıma uygun olanlar gazetecidir.

Basın ve yayın alanındaki her işletme, çalıştırdıkları gazetecileri, yasaların gazetecilere tanıdığı haklardan yararlandırmak zorundadır.

Gazetecinin sorumluluğu

Gazeteci, basın özgürlüğünü, halkın doğru haber alma, bilgi edinme hakkı adına dürüst biçimde kullanır. Bu amaçla her türlü sansür ve otosansürle mücadele etmeli, halkı bu yönde bilgilendirmelidir.

Gazetecinin halka karşı sorumluluğu, başta işverenine ve kamu otoritelerine karşı olmak üzere, öteki tüm sorumluluklardan önce gelir.

Bilgi ve haber ile özgür düşünce, her hangi bir ticari mal ve hizmetten farklı olarak toplumsal bir nitelik taşır. Gazeteci, ilettiği haber ve bilginin sorumluluğunu üstlenir ve paylaşır.

Gazetecinin özgürlüğünün içeriğini ve sınırlarını, öncelikle, sorumlulukları ile meslek ilkeleri belirler.

Gazetecinin hakları

1. Gazeteci, tüm bilgi kaynaklarına serbestçe ulaşma ve kamu yaşamını belirleyen, halkı ilgilendiren tüm olayları izleme, araştırma hakkına sahiptir.
Gazetecinin karşısına çıkarılacak gizlilik ve sır gibi engeller, kamusal işlerde yasaya , özel işlerde açık ve ikna edici gerekçelere dayandırılmalıdır.
2. Gazeteci, çalıştığı basın ve yayın organının kendisiyle yaptığı sözleşmede de kaydedilmiş olması gereken temel çizgisini dikkate alır.
O temel çizgi dışındaki ve onunla çelişen veya orada açıkça belirtilmemiş olan tüm telkin, öneri, istek ve talimatı reddetme hakkına sahiptir.
3. Gazeteci, inanmadığı bir görüşü savunmaya veya meslek ilkelerine aykırı bir iş yapmaya zorlanmaz.

4. Gazeteciler, özellikle de yazı işleri çalışmaları, basın-yayın işletmesinin işleyişini belirleyen, etkileyen önemli kararlardan haberdar edilmeli ve gereğinde, kararların alınmasına katılmalıdır.
5. İşlevi ve sorumlulukları ışığında, gazeteciler örgütlenme hakkının yanı sıra, görevinin maddi ve manevi güvencesini sağlayan kişisel sözleşme yapma hakkına sahiptir. Gazeteci ekonomik bağımsızlığını garanti eden, toplumsal rolüne ve emeği ile yeteneğine uygun bir ücret almalıdır.
6. Gazeteci, kaynakların gizliliği ilkesi uyarınca, kaynağını açıklamaya ve tanıklık yapmaya zorlanmaz. Kaynak izin verdiği takdirde gizlilik ortadan kalkabilir. Kaynağı tarafından açıkça yanıtıldığı durumlarda gazeteci kaynağını açıklayabilir.

Gazetecinin temel görevleri ve ilkeleri

1. Halkın bilgi edinme hakkı uyarınca, gazeteci, kendi açısından sonuçları ne olursa olsun, gerekçelere ve doğrulara saygı duymak ve uymak zorundadır.
2. Gazeteci; bilgi ve haber alma, yorum yapma ve eleştirme özgürlüklerini ne pahasına olursa olsun savunur.
3. Gazeteci; başta barış, demokrasi ve insan hakları olmak üzere, insanlığın evrensel değerlerini, çok sesliliği, farklılıklara saygıyı savunur. Milliyet, ırk, etnisite, cinsiyet, dil, din, sınıf ve felsefi inanç ayrımcılığı yapmadan, tüm ulusların, tüm hakların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını tanır. İnsanlar, topluluklar ve uluslar arasında nefreti, düşmanlığı körükleyici yayından kaçınır.
Bir ulusun, bir topluluğun ve bireylerin kültürel değerlerini ve inançlarını (veya inançsızlığını) doğrudan saldırı konusu yapamaz.
Gazeteci; her türden şiddeti haklı gösteren, özendiren, kışkırtan yayın yapamaz.

4. Gazeteci, kaynağını bilmediği bilgi ve haberleri yayınlamaz. Kaynak açık olmadığında, yayınlamaya karara verdiği durumlarda da kamuoyuna gerekli uyarıları yapmak zorundadır.
5. Gazeteci; temel bilgileri yok edemez, görmezlikten gelemez ve metinler ile belgeleri değiştiremez, tahrif edemez. Yanlış, yanıltıcı ve tahrif edilmiş yayın malzemesi kullanmaktan uzak durur.
6. Gazeteci; bilgi, haber, fotoğraf, görüntü, ses, belge elde etmek için yanıltıcı yöntemler kullanamaz.
7. Gazeteci; kamuya mal olmuş bir şahsiyet olsa bile, halkın haber alma, bilgilenme hakkıyla doğrudan bağlantılı olmayan hiçbir amaç için, izin verilmedikçe, özel yaşamın gizliliği ilkesini ihlal edemez.
8. Gazeteci, yayınlanmış her yanlışı en kısa sürede düzeltmekle yükümlüdür. Gazeteci, istismar edilmemesi, kötüye kullanılmaması ve kabul edilebilir boyutlar ile biçimde yapılması kaydıyla, cevap hakkına saygılı olmalıdır.
9. Gazeteci; kendisine güvenilerek verilmiş bilgilerin, belgelerin kaynaklarını, kendileri izin vermediği sürece, mesleki gizlilik ilkesi uyarınca, hiçbir şekilde açıklamaz.
10. Gazeteci; çalıntı, iftira, hakaret, lekeleme, saptırma, manipülasyon, söylenti, dedikodu ve dayanıksız suçlamalardan kesinlikle uzak durur.
11. Gazeteci; bir bilginin, haberin yayını ya da yayınlanmaması karşılığı hiçbir maddi veya manevi avantajın peşinde olamaz. Gazeteci, devlet başkanından milletvekiline, iş adamından bürokratına kadar, haber kaynağı olarak da kabul edilen kişi ve kurumlarla iletişimini ve ilişkisini meslek ilkelerini gözeterek yürütür.
12. Gazeteci; mesleğini reklamcılıkla, halkla ilişkilerle veya propagandacılıklı karıştıramaz.

İlan-reklam kaynaklarından herhangi bir telkin, tavsiye alamaz, maddi çıkar sağlayamaz.

13. Gazeteci, hangi konuda olursa olsun, elde ettiği bilgileri geniş biçimde yayın konusu yapmadan kendi yararına kullanamaz. Mesleğini, ne şekilde olursa olsun, (yasaların ve yönetmeliklerin kendisine tanıdığı hakların dışında) ayrıcalıklar kazanmak amacıyla kullanamaz.
14. Gazeteci, her ne amaçla olursa olsun , tehdit ve şantaj gibi yollara başvurmaz. Gazeteci bu şekildeki baskılara karşı koyar.
15. Gazeteci, her türlü baskıyı reddeder ve çalıştığı basın-yayın organındaki yöneticileri dışında kimseden işiyle ilgili bir talimat alamaz.
16. Gazeteci sıfatını taşımaya hak eden herkes meslek ilkelerine en yüksek seviyede uymayı taahhüt eder. Ülkesindeki yasalara saygılı olmakla birlikte, hükümet ve benzeri kurumların müdahalelerine kapalıdır. Mesleki olarak yalnızca meslektaşlarının ve kamuoyunun değerlendirmeleri ile bağımsız yargı organlarının kararlarını dikkate alır.
17. Gazeteci, devleti yönetenlerin belirlediği ulusal ve uluslar arası politika konularında önyargılara değil, halkın haber alma hakkına dayanır. Onu, mesleğin, temel ilkeleri ve özgürlükçü demokrasi kaygıları yönlendirir.

GAZETECİNİN DOĞRU DAVRANIŞ KURALLARI

Haber-Yorum:

Haber ile yorum ve görüş ayrımı açık yapılmalı, okurun ve izleyicinin neyin haber, neyin yorum olduğunu kolayca seçebilmesi sağlanmalıdır.

Fotoğraf-Görüntü:

Fotoğraf ve görüntünün güncel olup olmadığını açık biçimde belirtmeli, canlandırma görüntülerde de bu, izleyicinin fark edilebileceği biçimde ifade edilmelidir

Haber-İlan-Reklam:

Haber ve yorum metinleri veya görüntüleri ile ilan-reklam metinlerin ayrımı hiçbir karışıklığa yer bırakmayacak ölçüde yapılmalıdır.

Yargı:

Hazırlık soruşturması sırasında, soruşturmayı zaafa uğratici, yönlendirici biçimde haber ve yorumdan kaçınılmalıdır. Yargılama sürecinde de haberler her türlü önyargıdan uzak ve kesinlikle doğruluğundan emin olunarak sunulmalıdır. Gazeteci yargı sürecinde taraf olmamalıdır.

Yargı kararı kesinleşmedikçe, bir sanık suçlu ilan edilmemelidir. Haberlerde ve yorumlarda suçluymuş gibi değerlendirmeler yapılmamalıdır.

Çocuk:

Çocuklarla ilgili suçlarda ve cinsel saldırılarda, sanık, tanık ya da mağdur (maktul) olsun, 18 yaşından küçüklerin açık isimleri ve fotoğrafları yayınlanmamalıdır.

Çocuğun kişiliğini ve davranışlarını etkileyebilecek durumlarda, gazeteci bir aile büyüğünün veya çocuktan sorumlu bir başkasının izni olmaksızın çocukla röportaj yapmamalı veya görüntüsünü almaya çalışmamalıdır.

Cinsel saldırılar:

Cinsel saldırı mağdurlarının fotoğrafları, görüntüleri ve kimlikleri, açık kamu yararı olmadıkça yayınlanmamalıdır.

Kimlik veya özel durum:

Açık kamu yararı olmadıkça ve olayla doğrudan ilgisi, bağlantısı bulunmadıkça, bir insanın davranışı veya işlediği suç, onun ırkına, milliyetine, dinine, cinsiyetine, cinsel

eğilimine, hastalığına veya fiziksel, zihinsel özürle olup olmamasına dayandırılmalıdır. Kişinin bu özel durumu, alay, hakaret, önyargı konusu yapılmamalıdır.

Sağlık:

Sağlık konusunda sansasyondan kaçınılmalı, insanlara umutsuzluk veya sahte umut verecek yayın yapılmamalıdır. Tıbbi alandaki araştırmalar kesinleşmiş sonuçlar gibi yayınlanmamalıdır. İlaç tavsiyesinde mutlaka uzmana danışılmalıdır.

Hastanelerde araştırmalar yapan, bilgi ve görüntü almaya çalışan gazeteci, kimliğini belirtmeli ve girilmesi yasak bölümlere ancak yetkililerin izniyle girmelidir.

Yetkilinin, hastanın veya yakınının izni olmaksızın hastane ve benzeri kurumlarda hiçbir yolla ses ve görüntü alınmamalıdır.

Hediye:

Yayın öncesi kararlarla ve yayınlarla ilgili önyargı, kuşku yaratacak her cinsten kişisel hediye ve maddi menfaat reddedilmelidir.

Müessese çıkarı:

Gazetecinin bir basın-yayın organındaki işlevini “Hak ve Sorumluluk Bildirgesi”ndeki hakları, sorumlulukları ve görevleri belirler. Gazeteci, bu mesleki çerçeve ile yayın organının çizgisi dışında, müessese çıkarı söz konusu olsa dahi, hiçbir faaliyete gönüllü olarak veya zorla katılmamalıdır.

Özeleştiri:

Gazeteci ile basın-yayın organları, tekzip ve cevap hakkı gibi zorunlulukların dışında da, yanlışları düzeltmeli ve özeleştiri yapmalıdırlar.

Taraf olma:

Gazeteci ve yayın organı, taraf oldukları bir olaydaki konumlarını kamuoyuna açıkça belirtmelidir.

Yayın organı yahut yorumcu, siyasi, ekonomik ve toplumsal tercihlerinin doğrultusunda yayın yapabilir. Bu durumda bu tavır açıkça ortaya konulmalı, ayrıca yorum ile haber–olay ayrımı kesin biçimde yapılmalıdır

Özel hayat:

Asıl olan kamu yararadır. Özel hayatın gizliliğinin geçersiz sayılabileceği başlıca durumlar şöyle sıralanabilir:

- a. Büyük bir suç yahut yolsuzluk üstüne araştırma ve yayın
- b. Toplumı kötü etkileyici bir tutumla ilgili araştırma ve yayın
- c. Toplumun güvenliğinin veya sağlığının korunması
- d. İlgili kişinin sözleri yahut eylemleri sonucu halkın yanılmasının, yanıtılmasının veya yanlış yapmasının engellenmesi

Bu durumlarda dahi, özel hayatın kamuya açılan kesiti mutlaka konuyla doğrudan ilgili olmalı veya kişinin özel hayatının onun kamusal faaliyetini de etkileyip etkilemediği gözetilmelidir.

Bilgi-belge:

Doğrudan kamu yararı olmadıkça, sahibinin izni dışında belge, fotoğraf, ses yahut görüntü alınmamalıdır.

Kamu yararı söz konusu olduğunda dahi, yukarıdakilerin başka hiçbir şekilde elde edilmeyeceğine kesin kanaat getirilmiş olması gerekir.

Haber için para:

Gazeteci belge veya görüntü sağlamak amacıyla, bir suçla ilgili sanık, tanık veya onların yakınlarına para teklif etmemeli ve vermemelidir.

Sarsıcı durumlarda:

Üzüntü, sıkıntı, tehlike, yıkım, felaket ya da şok halindeki insanlar söz konusu olduğunda, gazetecinin olaya yaklaşımı ve araştırması insani olmalı, gizliliklere uyularak duygu sömürsünden kaçınılmalıdır.

Suçlu yakınları:

Gazeteci, sanıkların ve suçluların akrabalarını, yakınlarını, olayla ilgileri olmadıkça veya olayın doğru anlaşılması için gereği bulunmadıkça teşhir etmemelidir.

İntihar olayları:

İntihar olayları hakkında haber çerçevesini aşan ve okuyucu veya izleyiciyi etki altında bırakacak nitelikte ve genişlikte yayın yapılmamalıdır. Olayı gösteren fotoğraf, resim veya film yayınlanmamalıdır.

Ekonomik, mali bilgi:

Yasalarla yasaklanmış olmasa dahi, gazeteci, elde ettiği ekonomik-mali bilgileri, geniş biçimde yayınlamadan önce kendisinin yahut yakınlarının çıkarları için kullanmamalıdır.

Gazeteci, kendisinde ve yakınlarında bulunan hisse senedi ve benzeri mali araçlar konusunda, yayın organındaki sorumluları bu menkul kıymet sahipliği hakkında doğru bilgilendirmediği sürece yayın yapmamalıdır.

Gazeteci, hakkında haber ve yorum yazdığı ya da yazmayı tasarladığı taşınır ve taşınmaz kıymetlerin doğrudan ve dolaylı alım satımını yapmamalıdır.

Ambargo-Önceden Görme-Off the Record:

Gazeteci, kendi çabasıyla elde etmedikçe, bir kaynağın verdiği bilgi veya belgenin yayınlama tarihi konusundaki isteğe uymalıdır. Gazeteci, röportaj, haber, yorum veya görüntü, yayın şekli şekil ne olursa olsun, hazırlığını yayın organındaki sorumlular dışında, kaynağı da dahil kimseye denetletmekle yükümlü değildir.

Gazeteci, açıklanmaması kaydıyla (off the record) verilen bilgiyi ve sarfedilen sözleri yayınlamamalıdır.

Rekabet:

Gazeteci, rekabet nedeniyle de olsa, bir başka gazeteciye bilinçli ve açık mesleki zarar vermekten kaçınmalıdır. Bir meslektaşının yayını engelleyici davranışlarda bulunmamalıdır.

Kaynak Gösterme:

Gazeteci, başta ajans haberleri olmak üzere, bir meslektaşının ve herhangi bir yayının sunduğu bilgileri kullandığında mutlaka kaynağı belirtmelidir.

Gazeteci Olmayanlar:

Bir yayın organında, sürekli veya zaman zaman, gazetecilik kapsamına giren alanlarda faaliyet gösterenlerin asıl sıfatları, asli işleri uygun şekilde belirtilmeli, kamuoyu onların temel konumu hakkında bilgilendirilmelidir.

Özdeşleşme:

Gazeteci, uzmanlık alanı ne olursa olsun, öncelikle gazetecidir. Polis muhabiri polis veya sözcüsü, spor muhabiri kulüp yöneticisi veya sözcüsü, herhangi bir partiden sorumlu muhabir onun üyesi veya sözcüsü gibi davranmamalı ve bu yönde yayın yapmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Abercrombie, N. **Television and Society**. Cambridge: Polity, 1996.
- Adorno, T. W. "Culture Industry Reconsidered", **Culture and Society**. Ed.: J. Alexander ve S. Seidman. Cambridge: Cambridge University, 1990.
- Aksoy, M. (Ed.). **Devlet ve Basın**. Ankara: ÇGD, 1993.
- Alankuş Kural, S. "Türkiye'de Alternatif kamular/Cemaatler ve İslamcı Kadın Kimliği", **Toplum ve Bilim**. Sayı no. 72: 5-44, Bahar 1997.
- _____. "Türkiye'de Medya, Hegemonya ve Ötekinin Temsili", **Toplum ve Bilim**. Sayı no. 67: 76-108, 1995.
- Alemdar, K ve R. Kaya. **Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar**. Ankara: Savaş, 1983.
- Alemdar, K. ve İ. Erdoğan. **Popüler Kültür ve İletişim**. Ankara: Ümit, 1994.
- Alemdar, K. **İletişim ve Tarih**. Ankara: İmge, 1996.
- Alemdar, Z. **Oyunun Kuralı: Basında Özdenetim**. Ankara: Bilgi, 1990.
- Alexander, J. C. ve S. Seidman (Ed). **Culture and Society: Contemporary Debates**. Cambridge: Cambridge University, 1990.
- Anderson, B. **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**. Çev.: I. Savaşır, İstanbul: Metis, 1993.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi, **Yerel Yönetimler ve Radyo Yayıncılığı**. Ankara, 1993.
- Arendt, H. **İnsanlık Durumu**. İstanbul: İletişim, 1994.
- Arendt, H., R. Dworkin, J. Habermas, J. Galtung, M. King, J. Rawls, H. Saner ve H. D. Thoreau. **Sivil İtaatsizlik**. Çev.: Y. Coşar, İstanbul: Ayrıntı, 1997.
- Arhan, F., U. Hozatlı, Ö. Orhangazi, S. Özbudun. **Medya Eleştirisi ya da Hermes'i Sorgulamak**. Ankara: Öteki, 1998.
- Atabek, N. ve E. Dağtaş. **Kamuoyu ve İletişim**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1994.
- Atay, F. R. **Baş Veren İnkılapçı**. İstanbul: Cumhuriyet, 1997.
- Ateş, T. **Toplumların Belleği ve Medya**. İstanbul: Çağdaş, 1998.

- Atton, C. "A Reassessment of the Alternative Press", **Media, Culture and Society**. Vol. 21: 51-76, 1999.
- Aziz, A. **Türkiye'de Televizyon Yayıncılığının 30 Yılı**. Ankara: TRT, 1999.
- Bali, R. N. "Yeni Aristokratlar: Köşe Yazarları", **Birikim**. Sayı no: 117: 48-56, 1999.
- Bagdikian, B. **The Media Monopoly**. Boston: Beacon, 1997.
- Barker, C. **Global Television: An Introduction**. Oxford: Blackwell, 1997.
- Barnhurst, K. "Politics in the Fine Meshes: Young Citizens, Power and Media", **Media, Culture and Society**. Vol. 20: 201-208, 1998.
- Basın Konseyi. **Türk Basının Beş Sorunu**. İstanbul, 1989.
- _____. **1995 Faaliyet Raporu**. İstanbul, 1996.
- Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü. **Türkiye'de Süreli Yayınlar**. Ankara: 1998.
- _____. **I. Anadolu Basın-Yayın Kurultayı**. Ankara, 1997.
- _____. **Press Guide**. Ankara: 1999.
- _____. **Turkish Press**. Ankara, 1999.
- Basın Yayın Genel Müdürlüğü. **Türkiye 1983**. Ankara, 1983.
- Baudrillard, J. **Sessiz Yiğınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu**. Çev.: O. Adanır, İstanbul: Ayrıntı, 1991.
- _____. "The Masses: The Implosion of the Social in the Media", **Media Studies : A Reader**. Ed.: P. Marris ve S. Thornham. Edinburgh: Edinburgh University, 1996.
- _____. **Tüketim Toplumu**. Çev.: T. Birkan, İstanbul: Ayrıntı, 1997.
- _____. **Simulakrlar ve Simülasyon**. Çev.: O. Adanır, İzmir: Dokuz Eylül, 1998.
- Bauman, Z. **Sosyolojik Düşünmek**. Çev.: A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı, 1998.
- Bektaş, A. **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**. Ankara: Bağlam, 1996.
- Belsey, A. ve R. Chadwick (Ed.). **Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar**. Çev.: N. Türkoğlu, Ayrıntı, 1994.
- Benhabib, S. "Kamu Alanı Modelleri", **Cogito**, Sayı no 8: 238-258, Yaz 1996.

- _____. "Müzakereci bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru", **Demokrasi ve Farklılık**. Ed.: S. Benhabib, İstanbul: WALD, 1999.
- _____. (Ed.). **Demokrasi ve Farklılık**. İstanbul: WALD, 1999.
- Besen, H. **Türkiye'de Gazetecilik, Gazeteler, Gazeteciler**. İstanbul: İnkılap, 1997.
- Blumler, J. ve M. Gurevitch, **The Crisis of Public Communication**. New York: Routledge, 1995.
- Blumler, J. "New Roles for Public Television in Western Europe: Challenges and Prospects", **Journal of Communication**. Vol. 42(1): 20-35, 1992.
- Bolle, F. ve E. Gerard. **Yeni Medyalar**. Çev.: M. S. Şakiroğlu, İstanbul: İletişim, 1995.
- Bourdieu, P. **Televizyon Üzerine**. Çev.: T. Ilgaz, İstanbul: YKY, 1997.
- Bowles, S. ve H. Gintis. **Demokrasi ve Kapitalizm: Mülkiyet, Cemaat ve Modern Toplumsal Düşüncenin Çelişkileri**. Çev.: O. Akinhay, İstanbul: Ayrıntı, 1996.
- Candemir, A. "1994 Türkiye'sinde Yasal Düzenlemelerle Birlikte Kamusal, Yerel ve Özel Radyolar". Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- Cankaya, Ö. "Türkiye'de Radyo ve Televizyon Yayıncılığının Yasal Gelişimi", **2000'li Yıllara Doğru Türkiye'de TV**. İstanbul: Altın, 1996.
- Capella, J. N. ve K. H. Jamieson, **Spiral of Cynicism: The Press and The Public Good**. Oxford: Oxford University, 1997.
- Cashmore, E. ----and **There Was Television**. New York: Routledge, 1994.
- Cevizci, A. **Paradigma Felsefe Sözlüğü**. İstanbul: Paradigma, 1999.
- Chalaby, J. K. "The Media and The Formation of The Public Sphere in the New Independent States", **Innovation: The European Journal of Social Sciences**. Vol. 11(1): 73-86, 1998.
- Charity, A. **Doing Public Journalism**. New York: Guilford, 1995.
- Chomsky, N. **Medya Gerçeği**. Çev.: A. Yılmaz, İstanbul: Tüm Zamanlar, 1993.
- _____. **Medya Denetimi-İmmediast Bildirgesi**. Çev.: Ş. Süer, İstanbul: Tüm Zamanlar, 1993.

- Christians, C. (Ed.). **Communication Ethics and Universal Values**. London: Sage, 1997.
- Cohen, E. D. (Ed). **Phylosophical Issues in Journalism**. New York: Oxford University, 1992.
- Collins, R ve C. Murrioni. **New Media New Policies**. Cambridge: Polity, 1996.
- Collins, R. "Supper with the Devil- A Case Study in Private/Public Collaboration in Broadcasting: The Genesis of Eurosport", **Media, Culture and Society**. Vol. 20: 653-663, 1998.
- Connolly, W. E. **Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri**. İstanbul: Ayrıntı, 1995.
- Corner, J. ve S. Harvey (Ed.). **Television Times: A Reader**. New York: Arnold, 1996.
- Coşar, Y. "Önsöz: Sivil İtaatsizlik", **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**. İstanbul: Ayrıntı, 1997.
- Coulson, D. C. "Impact of Ownership on Newspaper Quality", **Journalism Quarterly**. Vol. 71(2): 403-410, 1994.
- Crowly, D. ve D. Mitchell (Ed.). **Communication Theory Today**. Cambridge: Polity, 1995.
- Cumings, B. **War and Television**. New York: Verso, 1992.
- Curran, J., M. Gurevitch ve J. Woollacott (Ed.). **Mass Communication and Society**. London: Open University, 1979.
- _____, "The Study of the Media: Theoretical Approaches", **Culture, Society and the Media**. Ed.: M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran ve J. Woollacott New York: Methuen, 1982.
- Curran, J. "Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme", **Medya, Kültür, Siyaset**, Ed: S. İrvan, Ankara: Ark, 1997
- Çağdaş Gazeteciler Derneği. **Basın '80-84**. Ankara, 1984.
- Çaplı, B. **Televizyon ve Siyasal Sistem**. Ankara: İmge, 1995.
- Çukurova Gazeteciler Cemiyeti. **Yerel Basın Kurultayı: Bildiriler**. Adana: Çukurova Üniversitesi, 1992.
- _____. **Yerel Basın Kurultayı: Uzmanlık Komisyonları Raporları**. Adana: Çukurova Üniversitesi, 1992.

- Dağtaş, B. "**Reklamda İdeoloji Çözümlemesi**". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Demir, V. **Türkiye'de Medya ve Özdenetimi**. İstanbul: İletişim, 1998.
- Demirkent, N. **Medya Medya**. İstanbul: Dünya, 1995.
- Duran, R. **Apoletli Medya**. İstanbul: Patika, 1996.
- _____. "Global Medya ve Türkiye: Militarizm ve Milliyetçilik Sizde Kaç Dolar?", **Birikim**. Sayı no. 117: 30-32, (Ocak 1999).
- _____. **Burası Dünya Polis Radyosu: Global Medya Eleştirileri**. İstanbul: YKY, 1999.
- Esslin, M. **TV: Beyaz Camın Arkası**. İstanbul: Pınar, 1991.
- Farganis, J. **Readings in Social Theory**. New York: McGraw Hill, 1996.
- Fiske, J. **İletişim Çalışmalarına Giriş**. Çev.: S. İrvan, Ankara: Ark, 1996.
- Franke, W. "The Evolving Watchdog: The Media's Role in Government Ethics", **Annals, AAPSS**. Vol. 537: 109-121, 1995.
- Gannett Foundation, **The Media At War: The Press and the Gulf Conflict Report**. New York: Gannett Foundation Media Center, 1991.
- Garnham, N. "On the Cultural Industries", **Media Studies: A Reader**. Ed.: P. Marris ve S. Thornham. Edinburgh: Edinburgh University, 1996.
- Gemalmaz, M. S. ve O. Doğru. **Türkiye'de Basın Özgürlüğü Mevzuatı**. İstanbul: Basın Konseyi, 1990.
- Geraghty, C. ve D. Lusted (Ed.). **The Television Studies Book**. New York: Arnold, 1998.
- Gitlin, T. **The Whole World Is Watching: Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left**. California: University of California, 1980.
- Gurevitch, M. T. Bennett, J. Curran ve J. Woollacott (Ed.). **Culture, Society and the Media**. New York: Methuen, 1982.
- Gürkan, N. **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**. İstanbul: İletişim, 1998.
- Habermas, J. "Modernity versus Postmodernity", **Culture and Society**. Ed.: J. Alexander ve s. Siedman, Cambridge: Cambridge University, 1990.

- _____. "Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale", **Birikim**. Sayı no. 70, 1995a.
- _____. **Communication and the Evolution of Society** Cambridge: Polity, 1995b
- _____. **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**. İstanbul: İletişim, 1997a.
- _____. "Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletin Denek Taşı", **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**. İstanbul: Ayrıntı, 1997b
- _____. "Demokrasinin Üç Normatif Modeli", **Demokrasi ve Farklılık**. Ed.: S. Benhabib, İstanbul: WALD, 1999.
- Halimi, S. **Düzenin Yeni Bekçileri**. Çev.: Y. Aksu ve F. Eryılmaz, İstanbul: Evrensel, 1999.
- Hall, S., D. Held ve T. McGrew (Ed). **Modernity and Its Futures** Cambridge: Polity, 1992.
- Hall, S. "Kültür, Medya ve İdeolojik Etki", **Medya, İktidar, İdeoloji**. Ed.: Mehmet Küçük, Ankara: Ark, 1994.
- Hall, S. ve M. Jacques. **Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi**. Çev.: A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı, 1995.
- Hardt, H. "The Quest for Public Journalism", **Journal of Communication**. Vol: 47(3): 102-109, 1997.
- Head, S. W. **World Broadcasting Systems: A Comparative Analysis**. California: Wodsworth, 1985.
- Held, D. **Models of Democracy**. Cambridge: Polity, 1996.
- Herman, E. ve N. Chomsky, **Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir**. İstanbul: Minerva, 1998.
- Hilgartner, S. ve C. Bosk. "The Rise and Fall of Social Problems: A Public Arenas Model", **American Journal of Sociology**. Vol. 94(1): 53-78, 1988.
- Holub, R. C. **Jürgen Habermas: Critic in the Public Sphere**. New York: Routledge, 1991.
- Holzer, P. "Bergama ve 10 Yıllık Direniş", **Cogito**. Sayı no. 15: 275-286, Yaz 1998.
- Hoynes, W. **Public Television for Sale: Media, the Market and the Public Sphere**. Oxford: Westview, 1994.

İLAD, **Radyo ve Televizyon Dünyasında Yeni Dönem**. İstanbul, 1994.

_____. **Yarının Radyo ve Televizyon Düzeni: Özgür, Özerk ve Çoğulcu Bir Alternatif**. İstanbul, 1990.

_____. **Basında Tekelleşmeler**. İstanbul: 1989.

İnal, A. **Haberi Okumak**. İstanbul: Temuçin, 1996.

İnuğur, N. **Türk Basın Tarihi**. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, 1992.

İrvan, S. (Ed.). **Medya, Kültür, Siyaset**. Ankara: Ark, 1997.

Jameson, F. "Fredric Jameson ile Söyleşi", (söyleşiyi yapanlar: T. Akbal, G. Güzeldere ve F. Keskin) **Cogito**. Sayı no. 15: 233-249, 1998.

Jeanneney, J. N. **Başlangıçtan Günümüze Medya Tarihi**. Çev. E. Atuk, İstanbul: YKY, 1998.

Kabacalı, A. **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, 1990.

_____. **Türk Basınında Demokrasi**. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994.

Kahraman, H. B., F. Keyman ve A. Y. Sarıbay, **Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim**. İstanbul: WALD, 1999.

Keane, J. **Medya ve Demokrasi**. İstanbul: İletişim, 1993.

_____. **Demokrasi ve Sivil Toplum**. İstanbul: Ayrıntı, 1994.

Keyman, E. F. "Kamusal Alan ve 'Cumhuriyetçi Liberalizm': Türkiye'de Demokrasi Sorunu", **Doğu Batı**. Sayı no. 5: 57-72, Kasım, Aralık, Ocak 1989-9.

Kiberd, D. (Ed.). **Media in Ireland: The Search for Diversity**. Oregon: Open Air, 1997.

Kieran, M. "News Reporting and the Ideological Presumption", **Journal of Communication**. Vol. 47(2): 79-96, 1997.

Kirsch, J. W. "The Ethics of Going Public", **American Behavioral Scientist**. Vol. 26(2): 251-264, 1982.

Küçük, M. (Ed.). **Medya, İktidar, İdeoloji**. Ankara: Ark, 1999.

Koloğlu, O. **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**. İstanbul: İletişim, 1992.

- Leshley, M. "Even in Public Television, Ownership Changes Matter", **Communication Research**. Vol. 19(6): 770-786, 1992.
- Levy, D. "Do Public Service Broadcasters Have A Future?", **Intermedia**. Vol. 26(1): 23-29, 1998.
- Lichtenberg, J. (Ed.), **Democracy and the Mass Media**. Cambridge: Cambridge University, 1992.
- Lorimer, R. **Mass Communications: A Comparative Introduction**. Manchester: Manchester University, 1994.
- Lull, J. **Media, Communication, Culture: A Global Approach**. Cambridge: Polity, 1995.
- Mahçupyan, E. "Osmanlı'dan Günümüze Parçalı Kamusal Alan ve Siyaset", **Doğu Batı**. Sayı no. 5: 22-47, Kasım, Aralık, Ocak 1989-9.
- Marcuse, H. **Tek-Boyutlu İnsan**. Çev.: A. Yardımlı, İstanbul: İdea, 1990.
- Marris, P. ve S. Thornham (Ed.). **Media Studies: A Reader**. Edinburgh: Edinburgh University, 1996.
- Marx, K. ve F. Engels. **Alman İdeolojisi** (Feuerbach). Çev.: S. Belli, Ankara: Sol, 1976.
- Matelski, M. J. **TV Haberciliğinde Etik**. Çev.: B. Düzgören, İstanbul: YKY, 1996.
- Mattelart, A. ve S. Siegelau (Ed.). **Communication and Class Struggle, Volume 1**. New York: International General, 1979.
- Mattelart, A. ve M. Mattelart. **Rethinking Media Theory**. Minneapolis: University of Minnesota, 1992.
- _____. **İletişim Kuramları Tarihi**. Çev.: M. Zılhoğlu, İstanbul: İletişim, 1998.
- McGuigan, J. **Cultural Populism**. New York: Routledge, 1992.
- McLaughlin, L. "Feminism, The Public Sphere, Media and Democracy", **Media, Culture and Society**. Vol. 15: 599-620, 1993.
- McQuail, D. "The Influence and Effects of Media", **Mass Communication and Society**. Ed.: J. Curran, M. Gurevitch ve J. Woollacott. London: Open University, 1979.
- Merritt, D. B. ve J. Rosen. **Imagining Public Journalism**. Bloomington: Indiana University, 1995.

- Morley, D ve K. Robins. **Kimlik Mekaniarı: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar**. Çev.: E. Zeybekoğlu, İstanbul: Ayrıntı, 1997.
- Mutlu, E. **İletişim Sözlüğü**. Ankara: Ark, 1995.
- _____. **Televizyon ve Toplum**. Ankara: TRT, 1999.
- Mutman, M. "Televizyonu Nasıl Sorgulamalı?", **Toplum ve Bilim**. Sayı no. 67: 26-71, Güz 1995.
- Münir, M. **Sabah Olayı: Sabah ve Dinç Bilgin'in Öyküsü**. İstanbul: Altın, 1993.
- Nebiler, H. **Medyanın Ekonomi Politikası: Türk Basınında Tekelleşme ve Ahlakın Çöküşü**. İstanbul: Sarmal, 1995.
- Neumann, E. N. **Kamuoyu: Suskunluk Sarmalının Keşfi**. Ankara: Dost, 1998.
- O'neill, O. "Practices of Toleration", **Democracy and the Mass Media**. Ed.: J. Lichtenberg Cambridge: Cambridge University, 1995.
- Outwaite, W. **Habermas: A Critical Introduction**. Cambridge: Polity, 1994.
- Ozankaya, Ö. **Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Cem, 1995.
- Özdiker, C. **TBMM Televizyonu ve Televizyonculuk Etüdü**. Ankara, 1992.
- _____. "Ulusal Televizyonlar Anahaber Bültenleri İçerik Analizi ve Anahaberlerde Genel Şiddet Araştırması", **RTÜK İletişim**. Sayı no. 5: 22-26, Mayıs-Haziran, 1998.
- Özgen, M. **Gazetecinin Etik Kimliği**. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, 1998.
- Özkan, T. **Öldürün O Gazeteciyi**. Ankara: Ümit, 1994.
- Pember, D. R. **Mass Media Law**. Bosoton: McGraw Hill, 1998.
- Peters, J. D. "Distrust of Representation: Habermas on the Public Sphere", **Media, Culture and Society**. Vol. 15: 541-571, 1993.
- Poster, M. **The Second Media Age**. Cambridge: Polity, 1995.
- Postman, N. **Televizyon: Öldüren Eğlence, Gösteri Çağında Kamusal Söylem**. Çev.: O. Akınhay, İstanbul: Ayrıntı, 1994.
- Potter, J. **Media Literacy**. London: Sage, 1998.

- Pratten, S. "Needs and Wants: The Case of Broadcasting Policy", **Media, Culture and Society**. Vol. 20: 381-407, 1998.
- Rawls, J. "Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı", **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**. İstanbul: Ayrıntı, 1997.
- Ritzer, G. **Modern Sociological Theory**. New York: McGraw Hill, 1996.
- Robins, K. ve L. Levidow, "The Eye of The Storm: Reviwing The Gulf War", **Television Times: A Reader**. Ed.: J. Corner ve S. Harvey. New York: Arnold, 1996.
- Rosen, J. ve P. Taylor. **The New News and The Old News**. New York: The Twentieth Century Fund, 1996.
- Rosen, J. **Getting the Connections Right: Public Journalism and the Troubles in the Press**. New York: The Twentieth Century Fund, 1996.
- Rosenhau, P. M. **Postmodernizm ve Toplum Bilimleri**. Çev.: T. Birkan, Ankara: Ark, 1998.
- RTÜK. **3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve yayınları Hakkında Kanun, Yönetmelikler ve Tebliğler**. Ankara, 1996.
- Sağnak, M. **Medya-Politik**. İstanbul: Eti, 1996.
- Schlesinger, P. **Medya, Devlet ve Ulus: Siyasal Şiddet ve Kollektif Kimlik**. Çev.: M. Küçük, İstanbul: Ayrıntı, 1994.
- Seçim, F. ve S. Turhan. **Haber Ajansları**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1994.
- Sennett, R. **Kamusal İnsanın Çöküşü**. Çev.: S. Durak ve A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı, 1996.
- Severin W. ve J. W. Tankard, **İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları**. Çev: Ali Atıf Bir ve Serdar Sever, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1994.
- Slater, P. **Frankfurt Okulu**. Çev.: A. Özden, İstanbul: Kabcı, 1998.
- Solman, T. **Naylon Basın ve İlan Yağması: Bizim Hikayemiz**. Ankara: Türkiye Gazeteciler Sendikası, [t.y.].
- _____. "Freedom and Responsibility in Broadcasting: Inherent Tensions and Changing Contexts", **Media, Culture and Society**. Vol. 20: 329-334, 1998.
- Sorlin, P. **Mass Media**. New York: Routledge, 1994.

- Soysal, İ. **Kurtuluş Savaşında İşbirlikçiler**. İstanbul. Gür, 1985.
- Söylemez, A. **Medya Ekonomisi ve Türkiye Örneği**. Ankara: Haberal Eğitim Vakfı, 1997.
- Syvetsen, T. "Serving the Public: Public Television in Norway in a New Media Age", **Media, Culture and Society**. Vol. 14: 229-244, 1992.
- _____. "Paradise Lost: The Privatization of Scandinavian Broadcasting", **Journal of Communication**. Vol. 47(1): 120-127, 1997.
- Şanlıer, K. "Türk Basınının Öteki Dünyası-Yerel Basın", **Bizim Gazete** İstanbul, Ocak 1992.
- Şekerci, R. ve M. Şekerci. **Türk Medya Mevzuatı**. İstanbul: Yasa, 1996.
- Şenyapılı, Ö. **Toplum ve İletişim**. İstanbul: Turan, [t.y.].
- Tılıç, D. **Utanyorum Ama Gazeteciyim: Türkiye ve Yunanistan'da Gazetecilik**. İstanbul: İletişim, 1998.
- _____. "Milliyetçilik ve Yeni Sahiplik Yapısı Kısacasında Türk Medyası: Bazı Ahlaki Sorunlar", **Birikim** Sayı no. 117: 33-43, Ocak 1999.
- Thompson, J. B. **The Media and Modernity: A Social Theory of the Media**. Cambridge: Polity, 1996.
- Thompson, K. "Social Pluralism and Post-Modernity", **Modernity and Its Futures**. Ed.: S. Hall, D. Held ve T. McGrew. Cambridge: Polity, 1994.
- Topuz, H. **100 Soruda Türk Basın Tarihi**. İstanbul: Gerçek, 1973.
- _____. **100 Soruda Türk Basın Tarihi: Davalar, Hapisler, Saldırıları, Faili Meçhul Cinayetler ve Holdingler**. İstanbul: Gerçek, 1996.
- Torfin, J. **New Theories of Discourse**. Oxford: Blackwell, 1999.
- Türenç, T. ve E. Akyıldız. **Gazeteci**. İstanbul; Milliyet, 1986.
- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. **Atatürk Döneminde Basın ve Basın Özgürlüğü**. İstanbul, 1982.
- _____. **Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi**. İstanbul: 1998.
- UNESCO. **Bir Çok Ses Tek Bir Dünya: Mac Bride Raporu**. Ankara, 1993.

- United States Information Agency. **The Role of The Press**. 1991.
- Urfalino, P. "Media, Performers and Politicians: Strategies of Delocalization", **Media, Culture and Society**. Vol. 9: 333-45, 1987.
- Ünüvar, K. "Osmanlı'da Bir Kamusal Mekan: Kahvehaneler", **Doğu Batı**, Sayı no. 5: 186-196, Kasım-Aralık-Ocak 1998-9.
- Vasseur, F. **Geleceğin Medyaları**. Çev.: G. Üstün, İstanbul: İletişim, 1993.
- Veljanovski, C. (Ed). **Freedom in Broadcasting**. London: IEA, 1989.
- Villa, D. R. "Posmodernlik ve Kamusal Alan", **Cogito**. Sayı no. 8: 259-274, Yaz 1996.
- Vural, S. **Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri**. Ankara, 1994.
- Washburn, P. "Democracy and Media Ownership: A Comparison of Commercial, Public and Government Broadcast", **Media, Culture and Society**. Vol. 17: 647-676, 1995.
- Wiggershaus, R. **The Frankfurt School**. Cambridge: Polity, 1995.
- Williams, R. **The Sociology of Culture**. New York: Schocken, 1982.
- Wilson, J. **Understanding Journalism**. New York: Routledge, 1996.
- Woollacott, J. "Message and Meanings", **Culture, Society and the Media**. Ed.: M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran ve J. Woollacott. New York: Methuen, 1982.
- Yazıcı, A. N. **Kamu Yayın Kurumları ve Yeniden Yapılanma**. Ankara: TRT, 1999.
- Young, I. "İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde", **Demokrasi ve Farklılık**. Ed.: S. Benhabib, İstanbul: WALD, 1999.
- Yüregir, O. R. **Gazete ve Gazeteci**. Ankara: Mars, 1969.